

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
Інженерно-педагогічний факультет
Кафедра теорії і методики технологічної освіти, креслення та комп'ютерної графіки
ВСП «Львівський навчально-науковий центр професійної освіти»
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
Старопольська вища школа в Кельце (Польща)

Сучасні тенденції розвитку освіти й науки: проблеми та перспективи

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 10

ISSN 2663-9718

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
Інженерно-педагогічний факультет
Кафедра теорії і методики технологічної освіти, креслення та комп'ютерної графіки
ВСП «Львівський навчально-науковий центр професійної освіти»
Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького
ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут»
Старопольська вища школа в Кельце (Польща)

National Pedagogical Dragomanov University
Faculty of Engineering and Education
Department of Theory and Methods of Technological Education, Drawing and Computer Graphics
Subdivision "Lviv Educational and Scientific Center of Professional Education"
Danylo Halytsky Lviv National Medical University
Subdivision of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
"Berezhany Agrotechnical Institute"
Old Polish University in Kielce

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ Й НАУКИ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**
ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
Випуск 10

**MODERN TRENDS IN DEVELOPMENT OF EDUCATION
AND SCIENCE: PROBLEMS AND PERSPECTIVES**
COLLECTION OF SCIENTIFIC WORKS
Issue 10

Київ – Львів – Бережани – Кельце
2022

Kyiv– Lviv – Berezhany – Kielce
2022

УДК: 37. 01 : 001

ISSN 2663-9718

Сучасні тенденції розвитку освіти й науки : проблеми та перспективи:
зб. наук. праць / [гол.ред. Ю.І. Колісник-Гуменюк]. Київ–Львів–Бережани–
Кельце, 2022. Вип. 10. 187 с.

Головний редактор:

Колісник-Гуменюк Ю.І., доктор педагогічних наук, доцент (м. Львів, Україна)

Редакційна колегія:

Кільдеров Д.Е., доктор педагогічних наук, професор (м.Київ, Україна)

Голіяд І.С., кандидат педагогічних наук, професор (м.Київ, Україна)

Литвин А.В., доктор педагогічних наук, професор (м. Львів, Україна)

Руденко Л.А., доктор педагогічних наук, професор (м. Львів, Україна)

Жибак М.М., доктор економічних наук, професор (м. Бережани, Україна)

Олійник П.В., доктор фармацевтичних наук, професор (м. Львів, Україна)

Гураль-Польрола Й., доктор гуманітарних наук (м. Кельце, Польща)

Копельчак М.П., кандидат педагогічних наук, доцент (м. Львів, Україна)

Чаплик В.В., кандидат медичних наук, доцент (м. Львів, Україна)

Гуменюк О.М., кандидат педагогічних наук, доцент (м. Львів, Україна)

Гуменюк В.В., кандидат педагогічних наук, доцент (м. Львів, Україна)

Гурська І.С., кандидат економічних наук, доцент (м. Бережани, Україна)

Технічна верстка:

Гуменюк В.В., кандидат педагогічних наук (м. Львів, Україна)

Переклад англійською мовою:

Гуменюк В.В., Дубовик О.В. (м. Львів, Україна)

У збірнику наукових праць відомі дослідники, педагоги-практики середніх загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних навчальних закладів, працівники закладів вищої освіти I-II і III-IV рівнів акредитації висвітлюють теоретичні й прикладні аспекти впровадження сучасних інформаційних технологій та інноваційних методів навчання у підготовці кваліфікованих робітників, молодших спеціалістів, бакалаврів, спеціалістів і магістрів.

Статті збірника подано в авторській редакції. Повну відповідальність за достовірну інформацію несуть учасники, їх наукові керівники та рецензенти.

Видання розраховане на науковців і педагогів-практиків загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних та вищих навчальних закладів, працівників інститутів післядипломної педагогічної освіти.

© Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2022

© ВСП «Львівський навчально-науковий центр професійної освіти», 2022

© Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, 2022

© ВП НУБіП України «Бережанський агротехнічний інститут», 2022

© Staropolska Szkoła Wyższa w Kielcach, 2022

© Автори статей, 2022

ЗМІСТ *** CONTENTS

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ PEDAGOGIC SCIENCES		
<i>Руденко Лариса</i> <i>Литвин Андрій</i> <i>Rudenko Larysa</i> <i>Lytvyn Andriy</i>	Підготовка фахівців соціального захисту в закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання Social protection specialists' training at higher education institutions under specific study conditions	7
<i>Сліпчишин Лідія</i> <i>Slipchyshyn Lidiia</i>	Дуальна освіта як інструмент підвищення якості викладання фахових дисциплін Dual education as a tool of improving the quality of teaching professional disciplines	12
<i>Колісник-Гуменюк Юлія</i> <i>Kolisnyk-Humeniuk Yuliia</i>	Обґрунтування організаційно-педагогічних умов формування професійно-педагогічної компетентності майбутніх педагогів профільного і професійного навчання Substantiation of organizational and pedagogical conditions for the formation of professional and pedagogical competence of future teachers of specialized and professional training	19
<i>Голяд Ірина</i> <i>Тропіна Марія</i> <i>Holiad Iryna</i> <i>Tropina Mariia</i>	Тенденції та інновації професійної освіти в умовах сучасних трансформаційних процесів Trends and innovations of vocational education in conditions of modern transformation processes	23
<i>Копельчак Михайло</i> <i>Кубська Лариса</i> <i>Kopelchak Mykhaylo</i> <i>Kubska Larysa</i>	Ефективний маркетинг надання освітніх послуг в умовах освітньо-науково-виробничого кластеру Effective marketing of provisional educational services in the conditions of educational-scientific-production cluster	30
<i>Якимович Тетяна</i> <i>Yakymovych Tetyana</i>	Фемінологічний підхід у дослідженні педагогічних здібностей Femenological approach in the study of pedagogical abilities	37
<i>Криницька Л.Я.</i> <i>Дубницька О.М.</i> <i>Krynyska L.Ya.</i> <i>Dubnytska O.M.</i>	Особистісноорієнтований та кластерний підходи до організації професійного навчання незайнятого населення Personal-oriented and cluster approaches to the organization of professional training of the unemployed population	43
<i>Дубовик Оксана</i> <i>Dubovuk Oksana</i>	Роль і місце університетів у сучасному світі Role and place of universities in the modern world	52
<i>Макарченкова Александра</i> <i>Makarchenkova Aleksandra</i>	Развитие эстетического восприятия у детей младшего школьного возраста с интеллектуальной недостаточностью посредством изобразительного искусства Development of aesthetic perception in children of primary school age with intellectual disability through visual arts	56

Пищик Ольга <i>Pishchik Olga</i>	К вопросу о формировании культурно-эстетической толерантности учащихся To the question of the formation of cultural and aesthetic tolerance of students	61
Скуратович Юлия <i>Skuratovich Yulia</i>	Педагогическое сопровождение в контексте развития музыкального восприятия у детей от 2 до 3 лет Pedagogical support in the context of the development of musical perception in children from 2 to 3 years old	69
ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ PSYCHOLOGIC SCIENCES		
Матійків Ірина <i>Matykiv Iryna</i>	Емоційна компетентність як складова компетентнісної моделі сучасного педагога Emotional competence as a component of the competence model of a modern teacher	73
Шевкун Галина <i>Shevkun Halyna</i>	Феномен діяльності офіцера Збройних Сил України: психологічний аспект Phenomenon of activity of the Armed Forces of Ukraine officer: psychological aspect	79
Елисеєва Анастасія <i>Eliseeva Anastasia</i>	Сравнительный анализ профессионального выгорания у программистов и специалистов по техподдержке Comparative analysis of professional burnout among programmers and tech support specialists	85
СОЦІОЛОГІЧНІ НАУКИ SOCIOLOGIC SCIENCES		
Рубанов А.В. <i>Rubanov A.V.</i>	Концепция вызовов и ответов как методологический принцип социологического знания The concept of challenges and responses as a methodological principle of sociological knowledge	91
ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ PHILOSOPHY SCIENCES		
Гаврилюк Юрій Віктор Ірина <i>Havrylyuk Yuriy</i> <i>Viktor Iryna</i>	Антропологічний вплив ритуалів в українській культурі Anthropological influence of rituals in Ukrainian culture	96
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ ECONOMIC SCIENCES		
Гурська Ірина Федуняк Ігор <i>Hurska Iryna</i> <i>Feduniak Ihor</i>	Система управління персоналом як компонента менеджменту аграрних підприємств Personnel management system as a component of management of agricultural enterprises	100
Замора Оксана Ярема Любов <i>Zamora Oksana</i> <i>Yarema Lyubov</i>	Проблеми управління великотоварними агропромисловими формуваннями Problems of management of wholesale agricultural formations	104

<i>Федуняк Ігор</i> <i>Гурська Ірина</i> <i>Feduniak Ihor</i> <i>Hurska Iryna</i>	Вплив менеджменту на ефективність аграрного виробництва The influence of management on the efficiency of agricultural production	109
<i>Христенко Галина</i> <i>Khrystenko Halyna</i>	Інноваційні технології в аграрному секторі економіки: основні характеристики та переваги впровадження Innovative technologies in the agricultural sector of the economy: basic characteristics and superior production	114
<i>Замора Оксана</i> <i>Ярема Любов</i> <i>Zamora Oksana</i> <i>Yarema Lyubov</i>	Кластеризація в туристичній галузі Clusterization in the tourist industry	119
ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ GEOGRAPHY AND GEOLOGY		
<i>Герасимів Зоряна</i> <i>Gerasymiv Zoryana</i>	Рекреалогія: теоретико-методологічний аспект Recreology: theoretical and methodological aspect	123
<i>Луговий Богдан</i> <i>Luhovyy Bohdan</i>	Зелений туризм: один із пріоритетних напрямків розвитку сільських територій Green tourism: one of the priority directions of the development of the countryside	127
ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ STATE MANAGEMENT		
<i>Гулько Л.В.</i> <i>Hunko L.V.</i>	Незаконні збройні формування в Україні: сучасні загрози та виклики Illegal weapons in Ukraine: current threats and challenges	131
ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ PHYSICAL CULTURE AND PROFESSIONAL SPORT		
<i>Лукач Олена</i> <i>Богданова Наталія</i> <i>Lukach Olena</i> <i>Bohdanova Nataliia</i>	Вплив фізичного виховання на гармонійний розвиток сучасної молоді The influence of physical education on the harmonious development of modern youth	137
<i>Прокопчук Юрій</i> <i>Prokorchuk Yuriy</i>	Необхідність фізичної культури та спорту у житті сучасного студента Necessity of physical culture and sport in the life of a modern student	143
МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО ARTS SCIENCES		
<i>Гуменюк Софія</i> <i>Humeniuk Sofiya</i>	Техніки та види японського анімаційного мистецтва Techniques and types of japanese animation art	147

ЮРИДИЧНІ НАУКИ LAW SCIENCES		
<i>Петкевич Марина</i> <i>Petkevich Marina</i>	Зарубежный опыт социально-правового контроля над лицами, освобожденными из исправительных учреждений Foreign experience of social and legal control over persons released from correctional institutions	154
<i>Певнева Ольга</i> <i>Pevneva Olga</i>	Характеристика личности лиц, совершающих хулиганство в сети интернет Personality characteristics of persons committing hooliganism on the internet	160
МЕДИЦИНА І ФАРМАЦІЯ MEDICINE AND PHARMACY		
<i>Чаплик Віктор</i> <i>Chaplyk Viktor</i>	Прогноз у хворих з гострим пошкодженням нирок Prognosis in patients with acute kidney injury	164
<i>Олійник Анна</i> <i>Олійник Сергій</i> <i>Oliinyk Anna</i> <i>Oliinyk Serhiy</i>	Підтримка прийняття рішень при призначенні ліків в умовах надзвичайних ситуацій Decision-making support when prescribing medicine in conditions of emergency situations	169
<i>Чаплик Віктор</i> <i>Олійник Петро</i> <i>Chaplyk Viktor</i> <i>Oliinyk Petro</i>	Методичні аспекти профілактики гострого пошкодження нирок Methodical aspects of prevention of acute kidney injury	177
ІСТОРИЧНІ НАУКИ HISTORY SCIENCES		
<i>Igambekova A.A.</i> <i>Игамбекова А.А.</i>	Cooperation between Kazakhstan and China in the framework of the project “One belt – one road” Сотрудничество Казахстана и Китая в рамках проекта «Один пояс – один путь»	183

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

УДК 377.3:37.013

Лариса Руденко,
доктор педагогічних наук, професор
Андрій Литвин,
доктор педагогічних наук, професор

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ІЗ СПЕЦИФІЧНИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

Анотація. Професійна діяльність фахівців соціального захисту в умовах воєнного стану визначається спрямованістю на оптимальну реалізацію внутрішнього потенціалу людини у всіх сферах її життєдіяльності. Але далеко не всі фахівці цього профілю, зокрема психологи здатні на належному рівні реалізувати свої функції в кризовому суспільстві, що, відображається на його духовному стані й економічному розвитку. Зважаючи на це, одним із провідних завдань закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання є оптимізація професійної підготовки майбутніх фахівців соціального захисту, до яких належать психологи. У статті окреслено основні проблеми підготовки майбутніх психологів у вітчизняних ЗВО, запропоновані деякі напрями їх розв'язання.

Ключові слова: заклади вищої освіти із специфічними умовами навчання; фахівці соціального захисту; психолог; професійна підготовка.

Larysa Rudenko,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Andriy Lytvyn,
Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

SOCIAL PROTECTION SPECIALISTS' TRAINING AT HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS UNDER SPECIFIC STUDY CONDITIONS

Abstract: The professional activity of social protection specialists under martial law is determined by the focus on the optimal realization of of a person's internal potential in all areas of their life. But not all specialists in this field, in particular psychologists, are able to carry out their functions at the proper level in a crisis society, which affects their spiritual state and economic development. In view of this, one of the leading tasks of higher education institutions under specific learning conditions is to optimize the training of future social protection specialists, in particular psychologists. The article outlines the main problems of training future psychologists at domestic higher schools, and suggests the ways to solve them.

Key words: higher education institutions under specific learning conditions; social protection specialists; psychological education; professional training.

Професійну підготовку майбутніх фахівців соціального захисту, зокрема майбутніх психологів, у закладах вищої освіти (ЗВО) із специфічними умовами навчання потрібно здійснювати в інноваційному освітньому середовищі, зорієнтованому на запити суспільства й особистості. Особливого значення це набуває в умовах воєнного стану, який зараз оголошено в Україні. У цьому

контексті сучасним психологам потрібно володіти знаннями не лише вузької професійної сфери, своєї спеціалізації, бути прихильником однієї, навіть найпродуктивнішої, концепції. Освітній процес важливо орієнтувати на формування професійного світогляду, яке відбувається протягом усієї професійної діяльності. Постійне систематичне вивчення психологічної теорії та практики, засвоєння нових методів, прийомів і засобів роботи, особливо в кризових ситуаціях, потрібні для розвитку і вдосконалення фахових компетентностей психологів, формування професійно важливих якостей особистості та вироблення стійкої професійної позиції [4, с. 65].

У наукових дослідженнях виокремлено основні психологічні особливості становлення професійної позиції майбутніх психологів: діяльнісний характер розвитку (професійна позиція розвивається під час навчально-професійної діяльності, сприяє активному опануванню знань, умінь і навичок для подальшої професійної діяльності); нерівномірний характер розвитку (спостерігаються латентні та кризові періоди, в яких можна виділити стадії з еволюційним і революційним плином); імовірнісний характер розвитку (за рівних умов, створюваних ЗВО, у студентів формуються різні типи професійної позиції: частина студентів після закінчення закладу освіти планують працювати за фахом, інші надають перевагу професіям, не пов'язаним зі спеціальністю, за якою навчалися); індивідуальний характер розвитку (професійна позиція зумовлена особливостями особистості, в тому числі їх відповідністю вимогам професії, та залежить від мотивації навчально-професійної діяльності, професійних цінностей і смислів, активізації механізмів розвитку професійної позиції). Найважливішою здатністю, яку має здобути майбутній фахівець соціального захисту у процесі навчання у ЗВО із специфічними умовами навчання вважаємо здатність до самоосвіти як фундаментального чинника впливу на його професійне становлення і подальше професійне вдосконалення.

Слід зазначити, що новації, які нині впроваджуються у психологічну освіту, зумовлені переходом ЗВО із специфічними умовами навчання на багаторівневу систему підготовки кадрів, утвердженням компетентнісного підходу у вищій школі, застосуванням європейської системи контролю якості освіти. На нашу думку, побудова сучасної вищої освіти на основі результативно-цільової моделі за допомогою проектування освітніх програм і формування у майбутніх фахівців соціального захисту комплексу загальних і професійних компетентностей веде до оптимізації процесу їхньої підготовки, за умови вибору ефективних методів і технологій навчання. Є всі підстави стверджувати: щоб бути сучасною та якісною, вища психологічна освіта має поєднувати практико орієнтованість із фундаментальною підготовкою здобувачів усіх рівнів.

Теоретичні основи професійної підготовки майбутніх психологів у ЗВО, в тому числі із специфічними умовами навчання, відображено у працях Г. Абрамової, Н. Ананьєвої, Н. Антонової, О. Бондаренка, В. Бондаря, О. Вавринів, І. Вачкова, Ю. Вінтюка, Ж. Вірної, І. Дубровіної, В. Іваннікова, З. Ковальчук, В. Кузовкіна, С. Максименка, А. Марголіса, О. Матвієнко, В. Панка, Н. Пов'якель, В. Рубцова, Р. Сірко, Н. Скоробогатової, В. Слободяника, О. Стельмах, Л. Темнової, Н. Чепелєвої та ін. У їхніх публікаціях акцентується на потребі створення «новітньої стратегії» психологічної освіти, розробленні методологічних засад професійної підготовки фахівців соціального захисту з опорою на цілеспрямоване поєднання теоретичної, безпосередньої практичної, науково-дослідницької та експериментальної діяльності здобувачів освіти під час навчання у ЗВО. З огляду на викладене, перед вітчизняними закладами вищої освіти із специфічними умовами навчання стоїть низка завдань, спрямованих на ефективну підготовку майбутніх психологів до роботи у кризових ситуаціях.

Відповідно до державного стандарту вищої освіти України зі спеціальності 053 «Психологія», об'єктом професійної діяльності випускника є: психічні явища, закономірності їх виникнення, функціонування та розвиток; поведінка, діяльність, учинки; взаємодія людей у малих і великих соціальних групах; психофізіологічні процеси і механізми, які лежать в основі різних форм психічної активності [7, с. 5]. Відповідно до сформованих компетентностей психолог у процесі розв'язання комплексних завдань в галузі освіти, охорони здоров'я, сфері соціальної допомоги населенню тощо виконує різні види професійної діяльності (діагностичну та корекційну, експертну та консультативну, навчально-виховну, науково-дослідницьку та культурно-освітню). Опираючись на це, можемо говорити про особливий режим, різноплановість і багатофункціональність роботи психолога, особливо в кризових ситуаціях, високий рівень психічної напруженості праці, зокрема в умовах воєнного стану, підвищену соціальну відповідальність за професійні помилки. Специфіка професійної діяльності психолога передбачає розуміння фахівцем цілей психологічної допомоги, володіння міцними професійними знаннями та вміннями, логічність і водночас креативність мислення, адекватність і точність сприйняття, особистісну та соціальну зрілість, комунікативну культуру, толерантність, терплячість, витримку та самовладання.

До професійно важливих якостей психолога належать: спостережливість, аналітично-конструктивний склад мислення та самостійність суджень, об'єктивність, соціальний інтелект, позитивна «Я-концепція», соціальна спрямованість, емпатія, комунікабельність, проникливість, незалежність,

креативність, рефлексивність, емоційна стабільність і стійкість до стресів, вміння адаптуватися до різних умов і чинників діяльності. Про належний рівень професійного розвитку свідчать також домінантність, відповідальність, цілеспрямованість, організаторські здібності – якості, що забезпечують продуктивну діяльність і самореалізацію психолога-практика [2].

Зважаючи на викладене, професійну підготовку майбутніх психологів потрібно орієнтувати не лише на опанування студентами сукупності спеціальних знань, умінь і навичок для якісного виконання фахової діяльності, а й переосмислення основних складових їхньої професійної компетентності [6, с. 23]. Отже, професійну підготовку фахівців соціального захисту у ЗВО із специфічними умовами навчання розглядаємо як цілеспрямований процес формування у студентів-психологів передусім внутрішньої готовності до майбутньої трудової діяльності, одним із важливих аспектів якої є їхнє особистісне становлення, досягнення належного рівня професійної компетентності та професійної культури для забезпечення ефективного виконання своїх функцій, зокрема у кризових ситуаціях та в умовах воєнного стану.

Такі умови праці потребують від фахівця-психолога напруженої уваги, оперативності сприйняття ситуації й адекватної реакції, комунікабельності та інших рис, необхідних для надання кваліфікованої допомоги тим, хто її потребує [1, с. 100]. Для студентів це має слугувати вектором саморозвитку і має бути відображене в змісті професійної підготовки в закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання.

Вітчизняний психолог В. Панок, наголошуючи на значущості професійної підготовки психологів у ЗВО, пропонує трирівневу структуру набуття професійних психологічних знань: I рівень – теоретико-експериментальна підготовка, яка здійснюється традиційними методами та полягає у вивченні класичних психологічних дисциплін; II рівень – практична психологія, що передбачає опанування теоретичних засад практичної психології та здійснюється, переважно, шляхом залучення студентів до активних форм навчальної роботи; III рівень – оволодіння практичними психологічними технологіями, методиками і методами формування навичок роботи з клієнтами (чи групами), що реалізується у практичній роботі. Як зазначає автор, оволодіння цими рівнями сприяє формуванню у майбутніх психологів професійного світогляду [5, с. 217].

Опираючись на це, окреслимо деякі суттєві напрями вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців соціального захисту у ЗВО із специфічними умовами навчання:

- усвідомлення психологами-практиками та викладачами необхідності впровадження психотехнічного підходу і його положень в освітній процес;
- упровадження ефективних моделей професійно-особистісної підготовки майбутніх психологів, удосконалення наявних і розроблення нових підходів;
- обов'язкове передбачення в підготовці фахівців соціального захисту набуття компетентностей за трьома напрямками (науково-дослідницької діяльності в галузі практичної психології, безпосередньо практичної діяльності та викладання практико орієнтованих дисциплін);
- вдосконалення професійно-педагогічних умінь, навичок і особистісних якостей викладачів, зайнятих у підготовці психологів;
- розроблення та вдосконалення дієвих методів впливу, а також новітнього дослідницького інструментарію ефективності методів консультування і психотерапії [3, с. 113–114], спрямованих на роботу з людьми у кризових ситуаціях та в умовах воєнного стану.

Підсумовуючи, зазначимо, що специфіка діяльності фахівців соціального захисту визначається контактуванням із внутрішнім світом іншої людини під час професійної взаємодії. Відповідно, специфіка їхньої підготовки у ЗВО із специфічними умовами навчання може бути виявлена на основі особливостей професійної діяльності та вимог суспільства до майбутніх фахівців цього профілю, їхньої здатності надавати ефективну психологічну допомогу людям у кризових ситуаціях та в умовах воєнного стану.

Для успішного розв'язання освітніх завдань ЗВО із специфічними умовами навчання під час організації процесу професійної підготовки фахівців соціального захисту мають опиратися на: діяльнісний принцип опанування професії, що дає змогу оптимально структурувати навчання на основі єдності психологічної теорії і практики та забезпечує надійні засади всіх видів роботи фахівця; психологічне вивчення людини, відповідно до якого відбувається осягнення основ зростання і розвитку її особистості протягом усього життя і трудової діяльності; невинне підвищення соціальної значущості та затребуваності майбутньої професійної діяльності здобувачів освіти; обов'язкове включення в освітню діяльність ЗВО завдання особистісного зростання майбутніх фахівців-психологів; положення системного підходу щодо пізнання психічної реальності, який сприяє адекватній постановці проблем і навчальних завдань, орієнтує освітній процес на розкриття цілісного образу людини та її особистісного потенціалу. Таким чином, професійна підготовка майбутніх фахівців соціального захисту має орієнтуватися не лише на формування теоретико-методологічного мислення, а й внутрішньої готовності,

спрямованої на вдосконалення та активний саморозвиток особистості у професійній діяльності.

Отже, професійну підготовку майбутніх фахівців соціального захисту у ЗВО із специфічними умовами навчання, на наш погляд, потрібно здійснювати за двома напрямками: 1) організація навчально-професійної діяльності (ефективне засвоєння психологічних дисциплін, вироблення навичок самостійної навчальної роботи, успішне проходження практики за всіма видами професійної діяльності); 2) формування особистості самого фахівця, визначення його професійної позиції.

Список використаних джерел

1. Бондаренко А. Ф. Психологическая помощь: теория и практика: учеб. пособие для студентов ст. курсов психол. фак. и отд.-ний ун-тов. Киев: Укртехпрес, 1997. 216 с.
2. Колесніченко О. С., Серета Ю. І. Структурно-функціональна модель професійної підготовки психолога МНС України. *Проблеми екстремальної та кризисної психології* : сб. науч. тр. Харьков : НУЦЗ України, 2012. С. 75–82.
3. Кузовкин В. В., Скоробогатова Н. А. Особенности модернизации системы образования психологов-практиков. *Психология и психотехника*. 2012. № 9(48). С. 104–115.
4. Литвин А. В., Руденко Л. А. Удосконалення підготовки психологів у закладах вищої освіти. *Науковий вісник Львівської академії. Серія: Педагогічні науки: збірник наук. праць* / гол. ред. Т. С. Плачинда. Кропивницький: ЛА НАУ, 2021. Вип. 9. С. 63–74..
5. Матвієнко О. В., Затворнюк О. М. Професійна підготовка майбутніх психологів як психолого-педагогічна проблема. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Вип. 1. Т. 1. 2014. С. 215–220.
6. Панок В. Реформування змісту, форм і методів підготовки практикуючих психологів як нагальна вимога суспільної практики. *Проблеми підготовки і підвищення кваліфікації практичних психологів у вищих навчальних закладах*. 2002. Вип. 4. С. 18–28.
7. Стандарт вищої освіти України із галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки, спеціальності 053 «Психологія» : наказ Міністерства освіти і науки від 24.04.2019 р. № 564. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/04/25/053-psikhologiya-mag.pdf> (дата звернення: 15.07.2019).

УДК 378.147.091.33-027.22

Сліпчишин Лідія

д.пед.н., старший дослідник, доцент

ДУАЛЬНА ОСВІТА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ВИКЛАДАННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН

Анотація. Висвітлено досвід викладання фахових дисциплін в умовах дуальної форми навчання. Виокремлено основні проблеми і чинники впливу на якість професійної підготовки випускників вищої школи в Україні. Встановлено, що викладання фахових дисциплін в умовах дуальної форми навчання є важливим важелем впливу на якість професійної підготовки.

Розглянуто досвід викладання фахових дисциплін при підготовці педагогів професійного навчання в університеті м. Констанца (Німеччина).

Ключові слова: вища освіта, дуальна форма навчання, фахова дисципліна, педагог професійного навчання, університет, Німеччина.

Slipchyshyn Lidiia

Doctor of Sciences (Pedagogy), Senior Research Fellow, Associate Professor

DUAL EDUCATION AS A TOOL OF IMPROVING THE QUALITY OF TEACHING PROFESSIONAL DISCIPLINES

Abstract. *The experience of teaching professional disciplines in the conditions of dual form of education is highlighted. The main problems and factors influencing the quality of professional training of higher education graduates in Ukraine are highlighted. It is established that the teaching of professional disciplines in the conditions of dual form of education is an important lever of influence on the quality of professional training. The experience of teaching professional disciplines in the training of vocational teachers at the University of Constanta (Germany) is considered.*

Key words: *higher education, dual form of education, professional discipline, teacher of vocational training, university, Germany.*

Динамічний розвиток суспільства характеризується високою технологізацією, інноваційністю та креативністю у всіх сферах економіки. Як наслідок постійно змінюються зовнішні умови, які сприяють старінню здобутих знань і вмінь та висувають нові вимоги. Актуалізується потреба у фахівцях, здатних виявляти відповідальність, самостійність, активність, творчість, постійно удосконалювати кваліфікацію та підвищувати професійну компетентність. Оскільки педагогічна система вищого освітнього закладу перебуває під постійним впливом соціального середовища, вона має вчасно і адекватно відповідати, адаптувати до нього елементи системи.

Прискорений розвиток технологій змінює зміст професійної діяльності, а значить трансформуються цілі і зміст навчання. Новий зміст праці потребує від фахівців нових компетентностей, які можна сформувати в умовах сучасного виробництва. У процесі модернізації змісту професійної підготовки зростає увага до удосконалення організації викладання фахових дисциплін, використовуючи можливості дуальної форми навчання майбутніх фахівців.

Педагогічною наукою надбано значний досвід розв'язання проблеми удосконалення професійної підготовки фахівців, зокрема з: професійної педагогіки (С.Батишев, Р.Гуревич, П.Лузан, В.Радкевич, О.Щербак), теоретичних засад професійної педагогіки (М.Артюшина, Л.Єршова, Л.Пухова, Г.Романова), методичних основ формування професійної компетентності фахівців (М.Близнюк, М.Корець, Л.Сидорчук, В.Ягупов), дуальної освіти (Н.Абашкіна, С.Амеліна, М.Дернова, Н.Келчевська, Т.Козак,

О.Косарук, О.Мензул, Б.Мокін, О.Мокін, В.Хоменко). Серед різноманітності досліджень удосконалення викладання фахових дисциплін в різних країнах для України актуальним є досвід Німеччини.

Метою статті є висвітлення досвіду викладання фахових дисциплін при підготовці педагогів професійного навчання в умовах дуальної форми навчання. Завдання статті: окреслити основні проблеми працевлаштування випускників закладів вищої освіти в Україні, які спонукали звернути увагу на світовий досвід підвищення якості професійної підготовки; розглянути організаційні особливості німецької дуальної освіти; висвітлити досвід викладання фахових дисциплін при підготовці педагогів професійного навчання в університеті м. Констанца (Німеччина).

Українська система освіти перебуває в стані модернізації, яка перебігає недостатньо швидко, як того потребує час. Найбільше нарікань з боку роботодавців викликає те, що випускники закладів вищої освіти не готові з перших днів трудової діяльності повною мірою включись у робочий процес без тривалого адаптаційного періоду. Цей час вони використовують для ознайомлення з роботою сучасного обладнання, вивчають галузеві технології, нове програмне забезпечення, що мали зробити ще під час здобування освіти. Водночас відчувається недостатність власного професійного досвіду. У зв'язку з цим доцільно звернутись до вивчення тих систем професійної підготовки майбутніх фахівців, які забезпечують вивчення найбільш актуального і доцільного змісту фахових дисциплін з урахуванням варіантів його опанування.

Якість професійної підготовка фахівців залежить від багатьох чинників, серед яких можна виокремити такі найважливіші: якість абітурієнтів, якість матеріально-технічної бази освітнього закладу, рівень організації викладання фахових дисциплін, рівень психолого-педагогічної підготовки викладацького складу, ефективність методичної системи навчання.

При виборі професії сучасні українські абітурієнти часто піддаються зовнішній привабливості професії, не усвідомлюючи складнощів, пов'язаних як з її опануванням, так і реалій професійної діяльності. В Україні сьогодні найбільшою проблемою для набуття практичних професійних умінь студентами є відсутність сучасних баз виробничої практики, де можна зануритись на тривалий час у виробниче середовище. А в результаті суспільство отримує недостатню кількість висококваліфікованих, компетентних фахівців. Застосування компетентнісного підходу до підготовки фахівців зводить нанівець розрив між академічною підготовкою та виробничою дійсністю і сприяє підвищенню ефективності виконання посадових функцій. Таким чином,

стратегічним шляхом є наближення навчання до виробництва з виокремленням тих компетентностей, які потрібні у майбутній професійній діяльності.

Однією з найбільш прогресивних систем професійної підготовки фахівців у Європі вважається німецька, а в її структурі – дуальна форма здобуття освіти. Перш за все потрібно чітко розуміти, що дуальною освіта є в тому випадку, коли навчання і робота пов'язані, поєднується академічне навчання (теорія) і практична підготовка на робочому місці. а співпраця між партнерами підкріплена відповідними договорами.

Розглянемо досвід Німеччини, де в 1969 році офіційно започаткована нова форма організації професійної освіти – дуальна освіта.

Дуальна форма здобуття освіти в Німеччині має багато варіантів, інформація про які розміщується на спеціальних сторінках на рівні окремих земель та на національному рівні. Це дає можливість молодій людині вибрати той шлях, який вона вважає найбільш доцільним для опанування професії. Загалом в Німеччині нині реально функціонує 1600 дуальних програм, з яких майже кожна може мати кілька варіантів здійснення практичного навчання. Існують реєстри, які містять важливу інформацію про: дуальну програму, термін навчання, заклад вищої освіти, місто, підприємства-партнери, моделі організації навчання тощо. На нашу думку, це надзвичайно актуальна інформація для тих, хто хоче отримати реальний професійний досвід. На жаль, в Україні цей процес лише розпочинається.

У дуальній освіті важливу роль відіграють роботодавці, які здатні вплинути на підготовку кадрів для галузі, інвестуючи в освітні заклади, або допустивши студентів до своєї матеріально-технічної бази. Роль закладів вищої освіти (ВО) полягає в створенні навчального середовища і відповідного навчально-методичного забезпечення процесу професійної підготовки [3, с. 149].

Оскільки підприємства-партнери з свого боку повинні мати наставників для навчання як для здобувачів дуальної ВО, так і професійної (професійно-технічної) освіти, то у разі інтеграції останньої у вищу до них висуваються суворі критерії. Відповідно, до цих критеріїв для кожної спеціальності підприємство повинно мати фахівців з потрібними кваліфікаціями [1].

У співпраці закладу вищої освіти та підприємств основна відповідальність лежить на першому учаснику, водночас підприємство має підтвердити свою придатність як навчального центру перед ним. Робота зі складання чи зміни програми дуального навчання проводиться поетапно. Спочатку створюються робочі групи з представників закладу і фірм, які вносять свої пропозиції про те, як вони бачать способи поєднання академічного і практичного навчання., а далі проводяться узгоджувальні зустрічі з присутністю третьої сторони, яка сприяє

усуненню розбіжностей у поглядах освітнього закладу і підприємств. Це дає можливість прийняти виважене рішення у випадку, коли в навчальній програмі закладу відсутні потрібні компетентності та їх потрібно освоювати у межах факультативних курсів, що не завжди зручно.

Робота над розробкою і вдосконаленням навчальних програм за дуальної формою має розв'язати такі першочергові задачі: інтегрувати академічний і навчально-виробничий зміст і поділити на теми; розподілити та узгодити години між освітнім закладом та підприємством; узгодити очікування студента з реаліями практичної професійної роботи. Узгоджують першу і другу задачу за допомогою трьох моделей: інтегрованої, блочної або часткової. Інтегрована модель передбачає кілька днів навчання в закладі, інша частина – на підприємстві (модель поділеного тижня); у блочній моделі години між закладом і підприємством розподіляються по блокам в межах календарного періоду (тижні, місяць, семестр); у частковій моделі певна кількість годин навчання у закладі може покрити години практики на підприємстві [2].

Нашу увагу привернув німецький досвід підготовки педагогів професійного навчання, адже українська професійна (професійно-технічна) освіта тривалий час була у занепаді, її модернізація активно почалась з 2015 року разом із впровадженням дуальної форми навчання. Для висвітлення цього досвіду ми скористалися інформацією, отриманою під час участі в міжнародному семінарі у рамках проєкту PAGOSTE.

На відміну від інших спеціальностей система підготовки педагогів професійного навчання у німецьких закладах вищої освіти має особливості, спричинені вимогами до педагогів. Обійняти посаду викладача професійного навчання може лише фахівець із магістерським ступенем, який має підтвердження досвіду практичної роботи в компаніях або на підприємствах. Здобуття професійного досвіду майбутнім викладачем забезпечується обов'язковим проходженням 18-місячного обов'язкового курсу практичної підготовки, який закінчується державним іспитом. Проходження цього курсу контролюється федеральною землею. Студент має два варіанти проходження цього курсу: до навчання у закладі і під час навчання. Перший варіант дає можливість студенту зосередитись на теоретичній підготовці. Тим більше, що освоювати доводиться основний фах і спеціалізацію. Після закінчення магістратури починається друга фаза здобуття професійного досвіду – 18-місячна практична підготовка. Після завершення другої фази випускник може претендувати на посаду викладача. За проходження цієї фази відповідає заклад професійної освіти. Друга фаза є важливою у тому сенсі, що на ній усуваються недоліки попереднього навчання і вдосконалюються уміння.

Університет в м. Констанца (Німеччина) є сучасним закладом, що орієнтований на інтердисциплінарну спрямованість навчання й наукової діяльності. Підготовка педагогів професійного навчання здійснюється на факультеті економіки, де студенти опановують спеціалізацію «Професійна освіта. Економіка». Навчальний план має два спрямування: наукове, орієнтоване на навчання в університеті, та практико орієнтоване, яке включає курс підготовки викладачів на базі професійної школи з обов'язковою здачею екзамену та проходження семінарів. Для другої спеціалізації передбачено 13 вибіркових дисциплін.

Керує проходженням практичної підготовки і підвищенням кваліфікації студентів під час навчання в університеті така структура, як семінар. У цій структурі зберігається документація про проходження практичної підготовки і підвищення кваліфікації протягом 5-10 років. За час практики студенти проходять чотири семінари, на яких пропонуються курси, що відповідають стажуванню за програмами бакалавра та магістра (10 тижнів) з орієнтацією на практику в професійній школі. Також на семінарах здійснюють основне керівництво підготовчим 18-місячним стажуванням.

До практико орієнтованих дисциплін включають «Вступ до викладання в закладах професійної освіти і навчання», «Дидактику викладання економіки» на рівнях бакалавра і магістра, до яких додається практика в професійних школах. Під час вивчення «Вступу до викладання в закладах професійної освіти і навчання» студенти дуже детально розбирають методи навчання і лише тоді, як вони їх теоретично засвоїли, переходять до практики. Значна частина часу виділяється на розбір практичних ситуацій, які втілюються на практиці. У разі виникнення невдач обговорюються причини, що їх спричинили. У процесі професійної підготовки майбутніх педагогів професійного навчання спостерігається налаштування на досягнення високого рівня методичної компетентності, а не на володіння великою кількістю сучасних технологій та усіма вміннями. Це основа якості підготовки до практичної педагогічної роботи. Професіоналізація як студентів, так і викладачів-практиків відбувається на курсах, де розбирають різні цікаві методи, моделі, технології. На нашу думку, це те, чого бракує українській системі підготовки педагогів.

Практика здійснюється у двох формах – пасивній та активній. При пасивному навчанні студенти відвідують досвідчених викладачів, спостерігають, які методи вони використовують, визначають для себе ту частину інформації, яка важлива для їхнього професійного зростання, готують звіти. Активне навчання передбачає самостійне проведення уроків з наступним обговоренням, в якому беруть участь студенти і викладач. Мета таких уроків – переконатися на

практиці, чи доцільно був складений план і вибрані методи та засоби. Перед початком практики адміністрацією ставляться чіткі вимоги щодо кількості годин, відведених на практику, і які результати мають бути досягнуті.

В університеті м. Констанца здобуття професії педагога професійного навчання охоплює три модулі: перший модуль має 52 тижні практики, за яку відповідає університет; другий модуль – 42 тижні практики у компаніях або на підприємствах; третій модуль – 10 тижнів практичного навчання в професійних школах. Особливістю практик є те, що навчання проводять не університетські викладачі, а педагоги з професійних шкіл.

Цінність німецького досвіду для України полягає в тому, що він перевірений часом і позитивно впливав на системи підготовки фахівців у багатьох країнах світу, які його впроваджували.

Таким чином, на основі розглянутого вище можна дійти висновку про те, що якість підготовки фахівців для різних видів діяльності залежить від теоретичної та практичної готовності випускника закладу вищої освіти до роботи за фахом. Дуальна форма освіти дозволяє інтегрувати ці види готовності, що є дуже важливим для ефективного виконання професійних обов'язків. Для цього фахові дисципліни мають бути практико орієнтованими і передбачати спрямування на формування високого рівня професійної компетентності майбутніх фахівців. Найбільший ефект дає дуальне навчання, коли те, що студент здобув під час вивчення фахових дисциплін, він має можливість використати в професійному середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Давлеканова О. Дуальна освіта: катастрофа відміняється або чому «у нас» не як «у них». URL: https://nung.edu.ua/sites/default/files/2021-03/Німецький_досвід.pdf.
2. Мілл У. Дуальне навчання: досвід Німеччини / *Маркетинг в Україні*. 2016. № 6. С. 53–62. URL: <https://ir.kneu.edu.ua:443/handle/2010/23961>.
3. Пристая О., Д., Врублевська О. В. Практична підготовка фахівців для деревообробної галузі: дуальний формат / *Вісник Вінницького політехнічного університету*. 2016. № 1. С. 148–154.

УДК 378.126.016

Юлія Колісник-Гуменюк
доктор. пед. наук, доцент

ОБҐРУНТУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ПРОФІЛЬНОГО І ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ

У статті теоретично обґрунтовуються педагогічні умови, що сприятимуть ефективному формуванню професійно-педагогічної компетентності майбутніх педагогів профільного і професійного навчання.

Ключові слова: педагогічні умови, мотивація, професійні знання, компетентність.

Yuliia Kolisnyk-Humeniuk
Doctor of Pedagogic Sciences, Associate Professor

SUBSTANTIATION OF ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF SPECIALIZED AND PROFESSIONAL TRAINING

The article theoretically substantiates the pedagogical conditions that will contribute to the effective formation of professional and pedagogical competence of future teachers of specialized and professional training.

Key words: pedagogical conditions, motivation, professional knowledge, competence.

Підготовка майбутніх педагогів профільного і професійного навчання має спрямовуватись на забезпечення майбутніх фахівців високим рівнем професійної майстерності та професійно-педагогічної компетентності, формування в них конкретних якостей з відповідної професіограми, формування та розвиток загальної та професійної культури особистості. Для цього потрібно створювати умови для оволодіння майбутніми фахівцями професійними знаннями та усвідомлення ними шляхів подальшого розвитку своєї професійної діяльності.

Теоретичний аналіз науково-педагогічних джерел свідчить, що для реалізації ефективної професійно-педагогічної підготовки майбутніх педагогів профільного і професійного навчання доцільно створити певні педагогічні умови. Тільки з урахуванням необхідних і достатніх педагогічних умов загальна структура педагогічного процесу та реалізація професійно-педагогічної підготовки майбутніх педагогів профільного і професійного навчання набуває конкретного характеру. Тому важливе значення має з'ясування сутності понять «умови» в освітньому процесі.

Широкий діапазон дослідницьких проблем (підвищення ефективності освіти, організація процесу професійної підготовки, формування особистості тощо) зумовлює багатоманітні підходи до цього поняття, й одностайного визначення педагогічних умов немає. У табл. 1 подані визначення поняття «умови», які найбільше використовуються в педагогічній літературі.

Таблиця 1. Визначення поняття «педагогічна умова»

Визначення	Автор
обставини які впливають на якісне функціонування педагогічної системи	Ю. К. Бабанський
необхідні форми, методи, умови які об'єктивно чи суб'єктивно створені, для досягнення конкретної педагогічної мети	І. А. Зязюн, О. М. Пехота
комплекс спеціально створених головних чинників впливу на певні обставини навчально-виховного процесу, які впливають на особистісні якості учасників даного процесу	А. В. Литвин
сукупність факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, які впливають на процес розвитку конкретного психічного явища; цей вплив виражений безпосередньо через активність самої особистості, групи людей	В. А. Личковах
обставини, факти, за яких відбувається навчальний процес	О. В. Шупта
категорія педагогічних вимог що використовують у процесі навчання, які цілеспрямовано змінюють результати навчання	О. В. Бережнова
обставини, факти, за яких відбувається навчально-виховний процес	О. В. Шупта
обставини, від яких залежить процес професійно-педагогічної підготовки майбутніх фахівців, який розкривається завдяки активності особистості, групи людей	А. В. Семенова
спосіб формування чого-небудь або зовнішні обставини, які спричиняють якісні зміни у формуванні особистості	К. В. Неद्याлкова
сукупність перемінних впливів, які відіграють важливу роль та впливають на розвиток людини, на її поведінку, навчально-виховний процес на якості які формують особистість	В. М. Полонський
обставини, які впливають на результат чи процес будь-чого, що зумовлено ними	О. Л. Харчевнікова
умови реалізації навчально-виховного процесу, які гарантують успішне досягнення поставлених педагогічних цілей	В. І. Нікіфоров, О. І. Суригін

соціально-педагогічні та дидактичні фактори, які об'єднано забезпечують, через вдале застосування інноваційних форм, методів, прийомів ефективність навчального процесу	Н. О. Єрошина
спеціально створений вплив на психолого-педагогічні фактори	О. С. Березюк

Отже, педагогічні умови – це поєднання засобів виховного й навчально-розвивального впливу на почуття, розум, поведінку студентів, через елементи змісту навчальних предметів, педагогічну практику; через введення елементів ігрової діяльності в процес професійно-педагогічної підготовки. Вони забезпечують сприятливі умови для майбутніх фахівців у здобутті знань, формуванні вмінь та навичок, та являють собою об'єднані зовнішні та внутрішні обставини навчального процесу, які забезпечують вдале завершення поставленої дидактичної мети [1, с. 243].

Під педагогічними умовами розуміється мотиваційна зумовленість навчально-пізнавальної діяльності, пов'язаної з розвитком індивідуальних, особистісних мотивів; опрацювання дидактичного навчально-виховного матеріалу професійних дисциплін; узгодження з цілями підготовки майбутніх фахівців, законами та правилами навчання; приближення навчально-пізнавальної діяльності до специфіки майбутньої професії [2, с. 49]. Педагогічні умови мають формувати компетентності студентів, зокрема: інтегрування процесів професійної та загальнокультурної підготовки студентів; спрямованість навчального процесу на соціальний розвиток особистості; гуманізація навчального процесу, що сприяє виявленню активності всіх учасників, їх особистого включення в культурно-освітню діяльність; забезпечення можливості самореалізації студентів з урахуванням їхніх особистих здібностей та інтересів.

Дослідники часто характеризують педагогічні умови, як сукупність взаємодій певного процесу чи систем із зовнішнім середовищем. Але педагогічні умови не можна зводити до зовнішніх обставин, що впливають на навчальний процес, тому що розвиток особистості – це єдність суб'єктивного й об'єктивного, внутрішнього та зовнішнього. Тому в психологічній науці «умову» розглядають як об'єднання зовнішніх та внутрішніх явищ середовища, що вірогідно впливають на розвиток конкретного явища, яке опосередковується активністю особистості чи групи людей.

С. Рубінштейн стверджував, що зовнішні чинники мають вплив на розвиток особистості через внутрішні індивідуальні умови, які формує сам об'єкт [3, с. 251]. На його думку, зовнішні умови визначають кінцевий результат

не прямо і безпосередньо, а «переломлюючись» через дію внутрішніх умов, власну природу певного об'єкта чи явища. Внутрішні умови виступають як причини (саморозвиток, саморух, рушійні сили розвитку); зовнішні – як обставини [3, с. 289–290]. Тому дії людини є реакцією на зовнішні подразники, спричинені їй внутрішніми настановами, мотивами і потребами.

Тому пропонуємо розглянути зовнішні та внутрішні умови формування професійно-педагогічної компетентності майбутніх педагогів. Відповідно до зовнішніх чинників впливу на дослідницькі якості майбутніх фахівців слід віднести (навчання, освіта і праця, реалізація можливостей розвитку); до внутрішніх (природні нахили, сукупність почуттів, переживань, творче мислення). Зовнішні та внутрішні умови є протилежні за своїм змістом, незважаючи на це вони взаємопов'язані, та доповнюють одні одних. Зовнішні умови, застосовуючись індивідом, стають внутрішніми, і це визначає його нове ставлення до навколишнього світу.

Зважаючи на викладене визначимо такі педагогічні умови формування професійно-педагогічної компетентності майбутніх педагогів:

- урахування особливостей творчої діяльності та індивідуально-професійного досвіду студентів;
- розвитку мотивації до навчання у процесі підготовки майбутніх педагогів;
- єдності творчої самореалізації, саморозвитку та самовдосконалення студентів;
- застосування інноваційних технологій у підготовці майбутніх педагогів;
- моніторинг системи професійної підготовки майбутніх педагогів [4].

Загалом підготовка майбутніх викладачів профільного та професійного навчання має спрямовуватись на забезпечення фахівців належним рівнем професійної майстерності, формування в них відповідних якостей із конкретної професійної програми з одночасним розвитком загальної культури особистості, а для цього потрібно забезпечити майбутніх фахівців конкретними знаннями, необхідними для роботи за обраним фахом, та усвідомлення ними шляхів подальшого розвитку своєї професійної діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреев В.И. (2000). *Педагогика: Учебный курс для творческого саморазвития*. (2-е изд.). Казань: Центр инновационных технологий. 608 с.
2. Буряк В.К. (2001). Самостійна робота як вид навчальної діяльності школяра. *Рідна школа*. № 9. С. 49–51.
3. Рубинштейн С.Л. (1973). *Проблемы общей психологии*. М.: Педагогика. 424 с.
4. Колісник-Гуменюк Ю.І. (2017). Формування педагогічної майстерності у системі підготовки викладачів професійно-художніх дисциплін у ВНЗ. *Молодь і ринок*. № 11 (154). С. 132–135.

УДК 377.1

*Голяд Ірина,
канд.пед.наук, доцент, завідувач кафедри
Тропіна Марія*

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ІННОВАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Анотація. У статті розглядаються питання сучасних трансформаційних процесів розвитку професійної освіти. Сучасні засоби, форми та об'єкти професійного навчання.

Ключові слова: Smart-освіта, Smart-освіта, симуляційні технології, професійна освіта, концептуальне мислення, цифровізація.

*Holiad Iryna
PhD (Pedagogical sciences), associated professor, head of the department
Tropina Mariia*

TRENDS AND INNOVATIONS OF VOCATIONAL EDUCATION IN CONDITIONS OF MODERN TRANSFORMATION PROCESSES

Abstract. The article considers the issues of modern transformational processes of vocational education development. Modern means, forms and objects of professional training.

Key words: Smart-education, Smart-education, simulation technologies, professional education, conceptual thinking, digitalization.

Глобалізаційні виклики, що постали перед сучасною системою освіти, вимагають нових рішень і від професійно-технічної освіти. Система професійної освіти України пройшла складний шлях становлення.

Професійне навчання є комплексом педагогічних та організаційно-управлінських заходів, спрямованих на забезпечення оволодіння громадянами знаннями, уміннями і навичками в обраній ними галузі професійної діяльності, розвиток компетентності та професіоналізму, виховання загальної і професійної культури [6]. Навчання може здійснюватися в закладах професійної освіти, на підприємствах, в установах й організаціях незалежно від форми власності, виду діяльності або господарювання.

Об'єктами професійного навчання виступають: 1) особи, які проходять допрофесійну підготовку, первинну професійну підготовку в закладах освіти та інших установах, що здійснюють або забезпечують підготовку кваліфікованих робітників і фахівців; 2) працівники, які проходять первинну професійну підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації впродовж трудової діяльності; 3) безробітні, які шукають роботу і потребують первинної професійної підготовки, перепідготовки або підвищення кваліфікації; 4) особи з

особливими освітніми потребами, які проходять інклюзивне професійне навчання [6].

Розвитку професійної світи та підвищенню престижу робітничих професій тривалий час в Україні приділялося недостатньо уваги. Як наслідок, сформоване хибне розуміння ролі кваліфікованих робітників, які насправді є рушійною силою економічного розвитку країни та благополуччя громадян. Список професій, яких навчають у закладах професійної освіти можна продовжувати довго. Адже, це сотні напрямів, які дозволять реалізувати талант, перетворити його у реальну справу та покращити рівень життя в цілому. Здобувачі мають крокувати в ногу з часом і, незалежно від професії, за якою вони будуть працювати, вміти використовувати цифрові технології на своєму робочому місці.

Наразі об'єктивною є потреба в підвищенні якості професійної підготовки кваліфікованих працівників з урахуванням освітніх і суспільних викликів, вимог світового і вітчизняного ринку праці, ключових стейкхолдерів. Виконання цього завдання потребує випереджувального підходу, упровадження інноваційних технологій навчання, модернізацію змісту професійного навчання, залучення соціальних партнерів до розроблення державних освітніх стандартів. Ефективність змін залежить від своєчасного вивчення попиту на нові компетентності кваліфікованих працівників на ринку праці, інноваційного, організаційно-методичного та наукового забезпечення професійної підготовки кваліфікованих робітників, ефективної взаємодії виробництва та закладів професійної освіти.

Завдяки увазі Президента до розвитку професійної освіти, її інтеграція до європейського освітнього простору переходить на інший рівень. Сьогодні питання професійної освіти МОН України визначає як одне із ключових своїх завдань, ця сфера має значну підтримку з боку Президента України та КМУ [7]. Указом Президента України № 130/2021 «Про пріоритетні заходи розвитку професійної (професійно-технічної) освіти» було передбачено розроблення Концепції Державної цільової соціальної програми розвитку професійної (професійно-технічної) освіти на 2022-2027 роки. У документі наведено стислий аналіз наявних проблем сучасної професійної освіти в Україні. Серед них – недостатня співпраця закладів зі стейкхолдерами, застарілі програми для підвищення кваліфікації педагогів, брак інформації про стан ринку праці тощо. Для покращення якості професійної освіти планується прискорити процедуру затвердження стандартів на компетентнісній основі, сприяти реалізації міжнародних проектів, а також створити нові навчальні матеріали, зокрема електронні. Також передбачається запровадження ефективних механізмів проходження виробничого навчання, виробничої практики відповідно до

актуальних вимог оновлених професійних стандартів. Заклади професійної, фахової передвищої та вищої освіти зможуть планувати практику на окремій платформі – її розробляють у межах проекту ERASMUS+ PAGOSTE. Водночас заклади професійної освіти розмішуватимуть там інформацію про потребу в практикантах і бажаний напрям їхньої спеціалізації.

До 2023 року Міністерство освіти і науки України має побудувати ефективну систему управління закладами професійної освіти, посилити їхню співпрацю з бізнесом, покращити зміст та якість такої освіти, а також покращити її імідж. Для швидкого досягнення цих завдань у межах Програми ЄС EU4Skills залучатимуться міжнародні експерти. Для України важливо використати досвід іноземних країн, у яких професійна освіта більш престижна серед молоді.

Раніше дистанційне навчання в скандинавських країнах – Фінляндії, Швеції та Норвегії використовувалося, в основному, для вивчення мов національних меншин. Під час локдауна цей досвід довелося масштабувати на весь процес навчання: в результаті, освітні установи пройшли краш-курс по діджиталізації. Учням і вчителям довелося прискорено освоювати цифрові технології для дистанційного навчання. Норвегія десятиліттями інвестувала в цифрову інфраструктуру і розвивала цифрову компетентність учителів, і в даний час виграла від цього. На думку освітніх міністрів, цифрові навички – це те, що і в подальшому слід розвивати вчителям і здобувачам. Серед цілей на найближче майбутнє представники країн назвали забезпечення рівного доступу до якісної освіти всіх категорій учнів, підтримку навчання протягом життя, збільшення можливостей дистанційного навчання. Вже зараз організації з Німеччини, Фінляндії, Польщі та Естонії працюють над втіленням конкретних компонентів в освітній процес нашої держави.

Ключове завдання професійної освіти в умовах ступеневого навчання – підготовка кваліфікованих фахівців, які володіють професійною компетентністю, професійними знаннями на достатньому рівні, що є підґрунтям для їх конкурентоспроможності на ринку праці в умовах підвищених вимог до фахівців галузі. Підготовка фахівців здійснюється у вітчизняних закладах професійної (професійно-технічної) освіти за визначеною спеціальністю та характеризується упровадженням в освітній процес інноваційних форм, методів та підходів навчання, що сприяють формуванню готовності до професійної діяльності, усесторонньому розвитку професійних якостей, зокрема, й формуванню цифрової й графічної компетентності як складника професійної. Формування цифрової компетентності здійснюється за рахунок введення спеціалізованих дисциплін та модулів відповідного спрямування, використання в освітньому процесі сучасних засобів інформаційно-обчислювальної техніки та

інноваційних програмних продуктів, що в сукупності забезпечує поглиблене вивчення інформаційно-комунікаційних технологій в межах єдиного освітнього середовища закладу освіти.

Зміна парадигми професійної освіти останніми роками висуває вимогу вдосконалення підготовки майбутніх кваліфікованих робітників, становлення їх як професіоналів. Професійна (професійно-технічна) освіта має стати однією з галузей з найбільш швидко оновлюваним змістом, технологіями і методами навчання. Перехід на компетентнісний підхід є закономірним етапом її модернізації, що дозволяє вирішити протиріччя між вимогами до його якості, що пред'являються державою, суспільством, роботодавцем, ринками праці, і його актуальними освітніми результатами. Сучасна система професійної освіти має випускати кваліфікованих в питаннях цифровізації фахівців, які будуть конкурентоздатними на європейському і міжнародному ринках праці, тому потрібно забезпечити постійний розвиток цифрової компетентності кваліфікованих робітників. З кожним роком підготовка спеціалістів складнішає: з'являються нові технології, засоби та методи навчання, зростають потоки навчальної інформації, освітні програми стають більш мобільними.

Сучасна філософія освіти і нова стратегія реформування освітньої сфери вимагають принципово нових наукових досліджень, обґрунтованого і послідовного запровадження нових науково-педагогічних технологій, раціональних та ефективних підходів до організації наукової та інноваційної діяльності в освіті. У стратегію закладені завдання, які мають посилити співпрацю бізнесу та закладів професійної освіти через спільне створення освітніх програм та впровадження податкових пільг, інших економічних стимулів для роботодавців.

Попри всі труднощі у закладах професійної освіти відкриваються навчально-практичні центри, центри професійної кар'єри, центри досконалості, бізнес-центри, впроваджується дуальна форма здобуття професійної освіти, реалізуються технології дистанційного навчання. Здобувачі закладів професійної освіти зможуть навчатися за всіма видами інституційної форми навчання – денною, вечірньою, заочною, дистанційною та мережевою. Це дасть змогу будувати індивідуальну освітню траєкторію залежно від потреб, а також гнучко поєднувати теоретичне навчання з практичним на виробництві. Інституційна форма здобуття професійної освіти може поєднуватися з дуальною формою здобуття професійної освіти [8].

У Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти констатовано, що основне завдання впровадження елементів дуальної форми навчання – це усунення основних недоліків традиційних форм і методів навчання

майбутніх кваліфікованих робітників, подолання розриву між теорією і практикою, освітою і виробництвом, і підвищення якості підготовки кваліфікованих кадрів з урахуванням вимог роботодавців в рамках нових організаційно-відмінних форм навчання [4]. Студент – майбутній фахівець, не тільки безпосередньо знайомиться з реальними виробничими умовами і освоює основи професійної діяльності, а й отримує можливість успішного працевлаштування за фахом після закінчення навчання.

Однак сучасні зміни зумовлюють необхідність перетворення індустріальних професійно-освітніх систем (професійні ліцеї, вищі професійні училища, центри професійно-технічної освіти), що реалізують стандартизовані освітні програми, на професійно-освітні хаби. Професійно-освітній хаб – це укрупнений багаторівневий та багатопрофільний заклад професійної освіти, який об'єднує освітнє і виробниче середовища; проектно-дослідницьку лабораторію; комерційний і методичний центри, центри професійної кар'єри і досконалості; культурно-освітній медіа-центр; цифрову бібліотеку та ін. Він функціонує на базі різних освітніх платформ як основних постачальників освітніх знань і міждисциплінарного контенту для здійснення теоретичного і виробничого навчання за різними формами, у тому числі, дистанційними, мережевими, SMART [5].

Сьогодні освіта має бути гнучкою, оскільки в ній постійно відбуваються перетворення через упровадження нових складових. Тому в сучасній освітній системі більшості країн світу мають відбутися докорінні змістові зміни, що зробить систему інакшою – Smart-освітою.

Переважає більшість дослідників розглядають Smart-освіту як навчальний процес з використанням технологічних інновацій та Інтернету, який надає учням можливість набуття професійних компетентностей на основі системного багатовимірного бачення і вивчення дисциплін, з урахуванням їх багатоаспектності і безперервного оновлення змісту. Передбачається, що у Smart-суспільстві відбувається перехід від традиційної моделі навчання до e-learning, а потім – до Smart-освіти. Концепцією Smart-освіти є створення інтерактивного освітнього середовища, безперервного розвитку компетентностей учасників освітнього процесу, включаючи заходи формального і неформального процесу навчання на основі інформаційних технологій. Метою Smart-освіти є забезпечення майбутніх кваліфікованих робітників необхідними навичками для реалізації успішної професійної діяльності в умовах цифрового суспільства. Одне з головних завдань Smart-освіти – це створення стійкої мотивації майбутніх кваліфікованих робітників до отримання знань, інша – пошук нових форм та інструментів освоєння цих знань за допомогою творчих

підходів. Зазначені тенденції формують базу для змін стратегій розвитку освіти у бік Smart. Згідно з концепцією Smart-освіти, зумовлюється необхідність змін в освітньому процесі закладів професійної та фахової передвищої освіти.

В закладах загальної середньої освіти, професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти проводиться дослідно-експериментальна діяльність всеукраїнського рівня, завданням якої є науковий пошук із проблем професійної педагогіки, а результатами – якісні зміни системи надання знань, навичок учням та підвищення загального рівня електронних освітніх послуг.

Основна ідея досліджень з підприємництва полягає у можливості використання симуляційних технологій у вирішенні величезної кількості проблем в економічній освіті, необхідних для професійної підготовки й оцінки професійних навичок учнів, студентів що сприяє активізації навчального процесу і покращенню якості освіти. Завдяки Інтернету й останнім міжнародним програмам, учні мають можливість проходити курси навчання на рівні перегляду демонстраційних матеріалів. Появу нових симуляційних технологій можна переглядати як в онлайн режимі, так і у відеозаписах. Саме тому в Україні почали приділяти суттєве значення розвитку симуляційного навчання як одного зі шляхів створення і впровадження нових конкурентоспроможних технологій для підготовки фахівців інноваційного типу. В Україні є вже достатньо досвіду щодо впровадження найпростіших практичних навичок з використанням різних стимуляторів. Але впровадження складних форм та технологічних засобів при проведенні занять з'явилися лише впродовж останніх років: бізнес-симуляції (на зразок Vial+ [25], Sigam-Market [9]), традиційні ERP-системи (програмні продукти сімейства 1С), бізнес-модулятори (на зразок Diamond FMS [3]).

Трендом нашого часу стала STEM - освіта, адже вона спрямовує увагу на інноваційні технології в навчанні, активно розвиває мотивацію, дослідницький, пошуковий, креативний вид діяльності, розвиває логічне мислення, творчу складову особистості. STEM-лабораторії – лабораторії, що роблять сучасне обладнання та інноваційні програми більш доступними для талановитої молоді, зацікавленої у дослідницькій діяльності [2]. STEM-центр – це проектна лабораторія, у якій здобувачі можуть, не виходячи з неї, виконувати дослідження з використанням цифрового обладнання. Технологічний розвиток буде й надалі продовжуватися, а STEM навички стануть найближчим часом основою цього розвитку.

Використання освітніх сайтів, віртуальних лабораторій, імітаційних тренажерів, інтерактивних музеїв, як один з проявів впровадження STEM-освіти, створює основу для успішної самореалізації особистості, покращує засвоєння сучасних технологій при проведенні наукових досліджень, розвиває

концептуальне мислення, що робить процес навчання творчим, здобувачі освіти набувають інноваційних навичок та необхідних професійних компетентностей [1].

У навчальних закладах професійної освіти при вивченні багатьох дисциплін уже зроблено перші кроки впровадження системи навчання STEM, як у навчальній, так і в позанавчальній діяльності. Це участь здобувачів у різноманітних проектах, конкурсах, олімпіадах та різних освітніх заходах. Отже, це великий вибір можливостей професійного розвитку, надання доступу до технологій з використанням комп'ютерної мережі, де учні, студенти, здобувачі створюють цифровий контент, обмінюються ним, широко використовують його.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Голяд І. Тропіна М. *Можливості та переваги імерсивного підходу для STEM-освіти* // І. С. Голяд М. А. Тропіна // *Матеріали X Міжнародній науково-практичній конференції «Управління високошвидкісними рухомими об'єктами та професійна підготовка операторів складних систем», 24 листопада 2021 року, Кропивницький: ПП «Ексклюзив - Систем», 2022. С. 316-320.*
2. Сльникова Г. В. *STEM-освіта в контексті адаптивного підходу* / Сльникова Г. В. // *Електронне наукове фахове видання «Адаптивне управління: теорія і практика серія «Педагогіка».* – 2018. – випуск 4(7).
3. Кизенко О. *Партнерство з компанією Diamond FMS BV (Нідерланди)* / О.О. Кизенко. – [Електронний ресурс].: *Режим доступу до ресурса http://feu.kneu.edu.ua/ua/inter_coop/Diamond_FMS/.*
4. *Концепція підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2018 року № 660-р.* - [Електронний ресурс]. - *Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-2018-%D1%80>*
5. *Методичні основи розроблення SMART-комплексів для підготовки кваліфікованих робітників у закладах професійної (професійно-технічної) освіти: метод. посібник* / Пригодій М.А., Гуржій А.М., Липська Л.В., Гуменний О.Д., Зуєва А.Б., Кононенко А.Г., Прохорчук О.М., Белан В.Ю. *Житомир: Полісся, 2019. 255 с.* - [Електронний ресурс]. - *Режим доступу: <https://doi.org/10.32835/978-966-655-925-1/2019>*
6. *Методичний посібник* / [В. А. Кручек, О. Б. Кошук, С. Г. Кравець, Н. В. Колісник, Л. А. Майборода, Т. В. Пятничук, І. І. Голуб, Н. Ю. Самойленко, Г. В. Однороз]. – *Житомир: «Полісся», 2020. – 274 с.*
7. *Програма діяльності Кабінету Міністрів України: Постанова ВР України № 188 - IX. Голос України. 2019. 12 жовт.* - [Електронний ресурс]. - *Режим доступу: URL: <http://www.golos.com.ua/article/322711>.*
8. *Романова Г. Організація дуальної форми навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти: практич. посібник* / Т.М. Герлянд, І.А. Дрозіч, Н.В. Кулалаєва, Г.М. Романова, М.М. Шимановський. *Житомир: Полісся, 2019. 304 с.*
9. *Управління бізнес-процесами підприємства в бізнес-симуляції «Sigam-market» з консолідацією ключових показників в «ІС: УНФ».* – [Електронний ресурс]. – *Режим доступу до ресурса: <http://kneu.edu.ua/ua/seminars/sem1>.*

УДК 378:658

Михайло Копельчак,
к.пед.н., доцент
Лариса Кубська

ЕФЕКТИВНИЙ МАРКЕТИНГ НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ В УМОВАХ ОСВІТНЬО-НАУКОВО-ВИРОБНИЧОГО КЛАСТЕРУ

Анотація. Проаналізовано умови співпраці підприємств, закладів вищої освіти та закладів професійної (професійно-технічної) освіти. Обґрунтовано необхідність підвищення ефективності підготовки як майбутнього робітника, так і педагога професійного навчання нового типу. Представлено концепцію маркетингу освітніх послуг в умовах освітньо-науково-виробничого кластеру, яка передбачає об'єднання зусиль закладів загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої педагогічної освіти, промислових й бізнесових структур, державних, громадських та інших організацій. Це дасть змогу перетворити надання освітніх послуг та ситуативні контакти на систему стійких партнерських стосунків, поєднати фундаментальну практико-орієнтовану науку, освіту та інноваційне виробництво в освітньому процесі.

Ключові слова: освітні послуги, освітньо-науково-виробничий кластер, маркетинг, заклади освіти, здобувачі освіти.

Kopelchak Mykhaylo,
PhD (Pedagogical sciences), associated professor,
Kubska Larisa

EFFECTIVE MARKETING OF PROVISIONAL EDUCATIONAL SERVICES IN THE CONDITIONS OF EDUCATIONAL-SCIENTIFIC-PRODUCTION CLUSTER

Abstract. The conditions of cooperation between enterprises, institutions of higher education and institutions of vocational (technical) education are analyzed. The necessity of increase of efficiency of preparation of both the future worker, and the teacher of vocational training of new type is proved. The concept of marketing of educational services in the conditions of educational-scientific-industrial cluster is presented, which envisages combining efforts of general secondary, professional (vocational), professional higher and higher pedagogical education, industrial and business structures, state, public and other organizations. This will make it possible to transform the provision of educational services and situational contacts into a system of sustainable partnerships, to combine fundamental practice-oriented science, education and innovative production in the educational process.

Key words: educational services, educational-research-production cluster, marketing, educational institutions, students.

У процесі формування державної політики в галузі освіти України, прийняття відповідних законодавчих і інших нормативно-правових актів, безперечно, враховувалися внутрішні й зовнішні, об'єктивні та суб'єктивні чинники, які впливають на ефективність надання освітніх послуг.

Освіта як соціальний інститут відповідає за своєчасну та адекватну підготовку людей до повноцінного функціонування в суспільстві. Осягненню суті та специфіки освіти як соціального інституту сприяє з'ясування її специфічних рис, до яких належать:

- соціально значущі функції навчання і виховання, підпорядковані суспільним потребам;
- форми закладів освіти, їх певна організація і становище в суспільстві;
- групи осіб, які професійно забезпечують функціонування освіти, певний статус цих осіб у суспільстві;
- регулятори функціонування закладів освіти й суб'єктів освітньої діяльності (законодавчі й нормативні акти про освіту, кваліфікаційні характеристики, контрольні заклади тощо);
- спеціальні методи освітньої діяльності – навчання, виховання;
- свідомо поставлені цілі;
- систематична реалізація процесу свідомої соціалізації;
- певний зміст освіти – наявність навчальних програм і планів, відповідне дозування матеріалу;
- ефективність освітньої діяльності у формуванні багатьох психічних рис людини, розвитку її мислення;
- використання освіти як механізму запобігання соціально небажаних видів поведінки;
- зорієнтованість освітньої діяльності в майбутнє, заангажованість на формування передумов реалізації цього майбутнього [1].

Напрями реформування системи освіти не залишають сумніву в тому, що в умовах співпраці підприємств, закладів вищої освіти та закладів професійної (професійно-технічної) освіти потрібно підвищити ефективність підготовки як майбутнього робітника, так і педагога професійного навчання нового типу, який досконало володіє робітничою та педагогічною професією. Саме така співпраця забезпечується в умовах освітньо-науково-виробничого кластеру.

Г. Красильникова [4] зазначає, що система освіти покликана забезпечити обов'язковою загальною та наступною професійною освітою. При такому підході робітнича кваліфікація і сучасна професія та педагогічна спеціальність для випускників професійно-педагогічних коледжів можуть стати певним гарантом зайнятості й захисту від безробіття. Зараз, коли все суспільство і відповідні соціальні інститути знаходяться в стадії реорганізації, то й система професійної освіти не може залишатися колишньою.

Важливим соціально-економічним чинником, який впливає на ефективність освітнього маркетингу в умовах освітньо-науково-виробничого

кластеру, є налагодження співпраці, що мала б бути закріплена законодавством, із соціальними партнерами, серед яких – роботодавці, центри зайнятості, кадрові агентства, освітні й страхові фонди, асоціації підприємців тощо.

Розвиток соціального партнерства «потребує діалогу в нашому суспільстві», відіграє важливу роль у загальнодержавній справі підготовки сучасного виробничого потенціалу» [5, с. 10].

Ефективне функціонування маркетингових служб закладів професійної освіти дають змогу оптимізувати підготовку майбутніх фахівців, підвищити рівень їх працевлаштування та соціальної адаптації. Адже кожний працевлаштований випускник забезпечує нові бюджетні надходження, частина яких іде на фінансування відповідної професійно-освітньої діяльності [6]. Економічна ефективність надання освітніх послуг, як і ефективність будь-якого іншого виду діяльності, вимагає конкретної оцінки [7]. Тому показником результативності професійної підготовки в умовах освітньо-науково-виробничого кластеру виявляється працевлаштування здобувачів освіти на робочих місцях ще під час навчання.

До особливостей освітніх послуг необхідно віднести й те, що заклади освіти повинні здійснювати педагогічний супровід своїх випускників для реалізації багаторівневої системи підготовки.

Особливістю надання освітніх послуг є творча співпраця між педагогами та здобувачами освіти. Маркетинг освітніх послуг характеризується тим, що в процесі здобуття освіти особистість одержує додаткові знання, розширяє свій світогляд, може змінити свої цінності й погляди, перебуваючи тривалий час у контакті з викладачами та може захопитися їх ідеалами.

Концепція маркетингу освітніх послуг в умовах освітньо-науково-виробничого кластеру передбачає об'єднання зусиль закладів загальної середньої, професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої педагогічної освіти, промислових й бізнесових структур, державних, громадських та інших організацій. Такий підхід дасть змогу перетворити надання освітніх послуг та ситуативні контакти на систему стійких партнерських стосунків, поєднати фундаментальну практико-орієнтовану науку, освіту та інноваційне виробництво в освітньому процесі.

Головне завдання закладів освіти – визначити потреби та інтереси споживачів, пристосуватися до того, щоб задовольняти їх, що дозволить зберігати та збільшується благополуччя споживачів освітніх послуг і забезпечувати довгострокові угоди про співпрацю.

Той заклад освіти, який сприймає таку філософію, суттєво змінюється. Він вже орієнтується не тільки на чисельність здобувачів, а на визначені вимоги

підприємств-споживачів освітніх послуг. Такий підхід до визначення концепції маркетингу освітніх послуг зумовлений особливостями співпраці учасників освітньо-науково-виробничого кластеру. З одного боку, це ринок праці, а з іншого – ринок інвестицій.

Із точки зору маркетингу освітніх послуг, до функцій закладів освіти входить просування освітніх і супутніх послуг на ринку інвестицій. До посередницьких структур на ринку освітніх послуг належать центри зайнятості, кадрові агентства, освітні і страхові фонди, асоціації закладів освіти та підприємців. Вони сприяють раціональному просуванню освітніх послуг на ринку, можуть здійснювати функції з інформування, консультування, участі в ліцензуванні й акредитації навчальних закладів, організації продажу освітніх послуг і фінансової підтримки системи професійної освіти.

Об'єктами маркетингу у системі освіти є фундаментальні та прикладні науково-педагогічні дослідження, навчально-методичне забезпечення освітнього процесу, комплекс супутніх послуг.

Реалізація маркетингової функції під час надання освітніх послуг в умовах освітньо-науково-виробничого кластеру передбачає: надаються лише ті освітні послуги, що відповідають чи будуть відповідати потребам ринку праці, попиту населення на освітні послуги; асортимент освітніх послуг досить широкий і постійно оновлюється з урахуванням попиту ринку праці й населення; ціни на освітні послуги формуються під впливом активності конкурентів, обсягів і динаміки платоспроможного попиту населення; комунікативна діяльність проводиться активно, направлена на конкретні цільові групи споживачів освітніх послуг, враховує можливості посередників; стратегічні рішення щодо управління закладами освіти приймаються висококваліфікованими й компетентними керівниками; науково-педагогічні дослідження здійснюються в галузі підготовки кадрів закладу і на ринку праці та освітніх послуг; організаційна структура закладів освіти містить кадрове агентство, що здійснює маркетингові дослідження й розробки, працевлаштування своїх випускників, забезпечує зв'язок із роботодавцями.

Перехід від адміністративно-командної до ринкової економіки зумовив такі зміни на ринку освітніх послуг: заклади професійної (професійно-технічної) освіти одержали більшу самостійність щодо вибору професій і спеціальностей, прийому здобувачів; поряд із державними з'явилося багато недержавних закладів освіти; уряд зменшив обсяги державного замовлення для державних закладів освіти, що викликало в них виникнення платної форми навчання; прибуток став суттєвим джерелом розвитку навчальних закладів; значним джерелом одержання прибутку стала оплата навчання здобувачами за навчання;

серед закладів освіти виникла конкуренція за здобувачів; для одержання перемоги в конкурентній боротьбі перед закладами освіти постала проблема розробки й реалізації маркетингових конкурентних стратегій.

Основними напрямками дій у сфері маркетингу освітніх послуг є: одержання інформації, аналіз ситуації, аналіз конкуренції, одержання внутрішньої інформації (оперативні і статистичні дані, бухгалтерський облік), отримання зовнішньої інформації, дослідження ринку. Для маркетингу освітніх послуг особливе значення має аналіз цільових груп або поведінки споживачів. Для того, щоб можна було продати освітні послуги, суб'єктам освітніх послуг необхідно мати деталізовані дані про адресатів, з якими при цьому повинен бути встановлений контакт. Метою аналізу є з'ясування конкретних умов визначеної цільової групи, за яких потенційні споживачі зацікавляться освітніми послугами.

Фінансування маркетингових освітніх заходів залежить від обраного поля діяльності в освітній галузі, нормативних стратегій, що розроблені на основі портфелю наявностей, і керівної лінії щодо визначених цілей.

Передумовою для ефективного маркетингу освітніх послуг є чітка сегментація ринку. Тільки тоді для маркетингу освітніх послуг оперативно можуть бути розроблені власні інструменти. Серед них виділяють наступні: формування попиту, організація комунікації, забезпечення збуту; організація взаємного виконання зобов'язань. Однак, не дивлячись на важливість і актуальність маркетингу освітніх послуг, на теперішній час він ще не одержав належного розвитку. Заклади професійної (професійно-технічної) освіти не мають підрозділів маркетингу або відділів зв'язків із громадськістю. Здійснення маркетингової діяльності закладу часом обмежується рекламною компанією.

Впровадження ринкових відносин зумовлює необхідність розвинутої системи ефективного ведення справ у сфері освітніх послуг, щоб орієнтувала заклади професійної (професійно-технічної) освіти на підготовку робітників і фахівців відповідно до попиту ринку освітніх послуг і ринку праці, поєднала процес навчання з процесом включення випускників у трудову діяльність.

Тобто, виникає потреба створення організаційної структури при закладах освіти, що виконує функції дослідження ринку освітніх послуг та ринку праці, сприяє працевлаштуванню випускників. Такими структурами повинні бути кадрові агентства, організаційна структура яких складається з наступних двох підрозділів: підрозділ маркетингу освітніх послуг, підрозділ сприяння працевлаштуванню здобувачів освіти.

Основою успішної роботи підрозділу маркетингу освітніх послуг є розробка маркетингової стратегії. На теперішній час заклади освіти орієнтуються, в першу чергу, на підготовку кадрів відповідно до попиту

населення на освітні послуги. Водночас працевлаштування підготовлених робітників і фахівців залишається гострою невирішеною проблемою.

В умовах зростаючої конкуренції на ринку праці й на ринку освітніх послуг виникає потреба у розробці механізмів оцінки, вибору й оптимізації стратегії маркетингу закладів професійної (професійно-технічної) освіти. Потрібно знати вимоги певних сегментів ринку праці до робітників і фахівців конкретного профілю, враховувати ці вимоги при формуванні навчальних програм, плануванні освітнього процесу.

Головними завданнями підрозділу маркетингу освітніх послуг закладів освіти, що входять в освітньо-науково-виробничий кластер, є маркетингові дослідження ринку освітніх послуг і ринку праці для визначення поточної і перспективної потреби в кадрах; вивчення розвитку виробництва та сучасних технологій для встановлення вимог роботодавців до рівня підготовки працівників; пошук свого сегменту на ринку освітніх послуг і ринку праці, характеристики якого відповідають профілю підготовки здобувачів освіти; організація набору здобувачів освіти; визначення джерел фінансування та організація грошових надходжень; здійснення зв'язків із споживачами освітніх послуг, громадськістю та засобами масової інформації; підготовка рекламних і інформаційних матеріалів; забезпечення гарантій та обслуговування, зв'язок та сприяння щодо неперервної освіти колишнім випускникам тощо. Маркетингова діяльність закладів освіти створює базу для прийняття управлінських рішень щодо підготовки робітників чи фахівців. Вона у сфері освітніх послуг представляє собою комплекс взаємопов'язаних етапів із формування та реалізації маркетингу освітніх послуг.

Зважаючи на предметну сферу маркетингу, його вплив на соціально-економічні процеси надзвичайно багатоаспектний: «По-перше, він створює передумови для змін, для реалізації моделі майбутніх ринків. Оскільки ця діяльність завжди має нормативний характер, то процес маркетингу майбутніх подій впливає на них. Спочатку маркетинг формує інформаційну модель майбутнього ринку і нешкідлива зміна в інституційному середовищі, наприклад, те, як індивід здійснює вибір, може вплинути на наслідок вибору таким чином, щоб внаслідок реалізованої політики він приводив до результатів, які є для індивіда найкращими з точки зору особи, яка ухвалює рішення» [3, с. 96].

Переважно здійснення маркетингової діяльності закладів професійної (професійно-технічної) освіти зводиться до співпраці зі засобами масової інформації, що обмежене короткими рекламними повідомленнями про спеціальності, які можна здобути. А продумана маркетингова стратегія діяльності в закладі освіти становить базу для прийняття управлінських рішень

щодо розширення, оновлення або скорочення освітніх послуг. Крім того, вона створює позитивний імідж закладу, сприяє формуванню освітніх потреб з метою піднесення професійної освіти як соціальної цінності.

Для професійно-технічного навчального закладу радянської епохи не існувало проблеми працевлаштування, оскільки базові підприємства забезпечували роботою майже кожного випускника, а інженерно-педагогічному колективу необхідно було лише виконати план набору.

Сьогодні інша ситуація на ринку праці. Виробництво вимагає висококваліфікованих робітників, управлінців середньої ланки. Підготувати таких фахівців за короткий термін без урахування професійної придатності дуже важко. Саме тому у сучасних закладах професійної (професійно-технічної) освіти доцільно створити відділ профорієнтації і працевлаштування випускників, а закладу освіти – перейти від традиційного управління до управління з використанням маркетингу.

Таким чином, в сучасних умовах особливого значення набуває вдосконалення механізму державного регулювання процесів відтворення робітників і фахівців, який би, з одного боку, дав можливість поєднувати світові надбання в цьому напрямі з національними особливостями, а з іншого – регулювати обсяги підготовки робітників і фахівців відповідно до попиту ринку праці й ринку освітніх послуг. Вагомою ланкою цього механізму є формування державного замовлення на підготовку фахівців. Його кількісні параметри визначаються цільовими установками держави.

Надання освітніх послуг в умовах освітньо-науково-виробничого кластеру має мати випереджувальний характер, процес професійного навчання повинен бути у гнучкому зв'язку з реструктуризацією економіки, а це можливо при врахуванні в управлінні ними основ маркетингу. За таких умов можна організувати ефективний процес підготовки здобувачів освіти, які будуть затребуваними й здатними адаптуватися до змінних соціальних умов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Григорчук Тарас Васильович. Освіта як соціальний інститут. Функції освіти в суспільстві. Маркетинг. Навчальний посібник для дистанційного навчання. Частина друга. К., 2007. URL: <https://sites.google.com/site/marketingdistance/pro-posibnik>.
2. Дмитрієв В. Особливості концепції маркетингу освітніх послуг / В. Дмитрієв // Теорія та методика управління освітою. 2012. № 8. URL: <http://tme.umo.edu.ua/docs/8/2.pdf>.
3. Коландер Д. Революционное значение теории сложности и будущее экономической науки. *Вопросы экономики*. 2009. № 1. С. 90–111.
4. Красильникова Г. В. Професійна педагогіка. URL: http://lubbook.net/book_303.html.
5. Ничкало Н. Соціальне партнерство – загальнодержавна справа. *Соціальне партнерство як інструмент оновлення змісту професійно-технічної освіти*: матеріали Другої

всеукраїнської науково-практичної конференції (Кривий Ріг, 11-12 квітня 2013 р.). Л. Сущенцова (ред.); Інститут ПТО НАПН України. Кривий Ріг, 2013. С.8–11.

6. Радкевич В. Економічна ефективність професійної підготовки кваліфікованих робітників: проблеми, пошуки, перспективи. URL: lib.iitta.gov.ua/7582/1/Економічна_ефективність_професійної_підготовки.PDF.

7. Стрілець Є. М. Ефективність як економічна категорія. *Ефективна економіка* : Електронне наукове фахове видання. 2013. № 1.

УДК 377.01

*Тетяна Якимович,
к.пед.н., ст.н.сп.*

ФЕМЕНОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗДІБНОСТЕЙ

Анотація. Проаналізовано проблему забезпечення відбору абітурієнтів, які мають задатки і здібності до педагогічної діяльності. Метою статті є аналіз здібностей до педагогічної діяльності на основі феноменологічного підходу та обґрунтування доцільності визначення задатків абітурієнтів до педагогічної діяльності. Здібності людини – це передовсім здібності до праці і навчання. Розглянуто взаємовідношення загальних і спеціальних здібностей, Обґрунтовано необхідність враховувати педагогічні та спеціальні здібності майбутніх педагогів професійного навчання. Важливим є визначення задатків абітурієнтів до педагогічної діяльності.

Ключові слова: педагогічні здібності, задатки до педагогічної діяльності, педагоги професійного навчання, феноменологічний підхід, здобувачі освіти.

*Tetyana Yakymovych,
Ph.D.(Pedagogy), senior researcher*

FEMENOLOGICAL APPROACH IN THE STUDY OF PEDAGOGICAL ABILITIES

Abstract. The problem of ensuring the selection of entrants who have the talents and abilities for pedagogical activities is analyzed. The aim of the article is to analyze the abilities of pedagogical activity on the basis of the phenomenological approach and substantiation of the expediency of determining the inclinations of entrants to pedagogical activity. Human abilities are, first of all, the ability to work and study. The relationship between general and special abilities is considered, the necessity to take into account pedagogical and special abilities of future teachers of professional training is substantiated. It is important to determine the inclinations of entrants to pedagogical activities.

Key words: pedagogical abilities, inclinations to pedagogical activity, teachers of professional training, phenomenological approach, students.

У процесі підготовки майбутніх педагогів актуальною є проблема визначення здібних до педагогічної діяльності абітурієнтів. Загальнопоширеною є практика загального набору абітурієнтів у заклади вищої освіти на педагогічні

спеціальності без врахування наявності задатків до цієї діяльності. Тому важливою є потреба у проведенні відповідної психолого-професійної діагностики, профорієнтації, профвідбору та виконанням професійних проб.

Для розуміння сутності здібностей до педагогічної діяльності важливим є феноменологічний підхід. Феноменологія (грец. – те, що з'являється, і logos - вчення) – наука про свідомість як специфічний вид реальності, духовно-емоційного буття, про явища (феномени) свідомості і їх смисли, які можна аналізувати науково [6]. У процесі взаємодії всіх своїх елементів свідомість виявляє такі сутнісні особливості: а) ідеальність – здатність породжувати уявлення (всі явища суб'єктивної реальності); б) інтенціональність – спрямованість на певні об'єкти, предмети і процеси зовнішнього та внутрішнього щодо людини світів; в) креативність – здатність до творчого моделювання і конструювання бажаного; г) орієнтованість – спроможність визначити найрозумніші і найдоцільніші способи власної поведінки [7].

Феноменологія професійних здібностей широка та неоднорідна. Аналіз сутності здібностей до педагогічної діяльності на основі феноменологічного підходу дає підставу такого розглядати професійну творчість як: процес та результат діяльності; результат професійного становлення особистості; втілення творчого задуму в професійній діяльності.

Головним показником творчої особистості, її характерологічною ознакою вважаються творчі здібності, тобто індивідуально-психологічні здібності людини, які відповідають вимогам творчої діяльності та є умовою її успішного виконання.

Враховуючи сказане, доцільно зупинитися на окремих положеннях теорії здібностей, пов'язаних з питаннями взаємозв'язку їх загальних, спеціальних і творчих компонентів.

Метою статті є аналіз здібностей до педагогічної діяльності на основі феноменологічного підходу та обґрунтування доцільності визначення задатків абітурієнтів до педагогічної діяльності.

Здібності людини – це передовсім здібності до праці і навчання. Розглядаючи проблему взаємовідношення загальних і спеціальних здібностей, С.Рубінштейн вказував на їх тісну залежність. На думку вченого, розвиток людини передовсім зумовлений розвитком її здібностей, а не рівнем сформованості знань, умінь та навичок. С.Рубінштейн наполягав на „наступності” між „родовими” засобами, властивими усім людям (пам'яттю, мисленням, емоційністю тощо), і здібностями, за якими люди відрізняються між собою. „Всі спеціальні здібності людини – це врешті-решт різноманітні прояви, сторони загальних її здібностей ... до навчання і праці” [10, с. 643]. Такий підхід,

який поєднує в собі діалектику загального, особливого й окремого, уможливорює визначити у здібностях не тільки те, що диференціює людей, але й те, що їх інтегрує.

У своїх працях Г. Костюк наголошував: „Здібності належать до основних властивостей, що характеризують людину як суспільну істоту” [4, с.307]. До основних їх компонентів він відніс спостережливість, розвинуту пам’ять та мислення в цілому, одночасно звертаючи увагу на те, що „здібності неможливо розвивати без їх мотивації і без виховання любові до праці. Структура здібностей пов’язана з уявою або фантазією, яка необхідна в усіх галузях праці і навчання” [4, с. 321]. Д. Кільдеров також уважав, що при визначенні здібностей треба виходити передовсім із особливостей уваги, пам’яті, уявлення, мислення тощо [3]. В. Шадріков пропонує визначення здібностей як якостей функціональних систем, які характеризують окремі психічні функції, мають індивідуальну міру прояву та реалізуються в успіху, якісній своєрідності засвоєння і реалізації окремих психічних функцій [8]. Ми поділяємо думку [5], що в діяльності окремі здібності виявляються не ізольовано, а у взаємодії і стосовно мети як щось цілісне. Міра інтеграції здібностей у системі конкретної діяльності може мати індивідуальне забарвлення, позаяк з однією і тією ж продуктивністю окремих функцій у різних осіб результативність їхньої діяльності буде різнитися.

З деякими несуттєвими відмінностями вчені все ж подають подібні визначення поняття „здібності”, розуміючи під ними ансамбль засобів, необхідних для успішного здійснення будь-якої діяльності. До того ж здібності формуються у конкретній діяльності й поза нею не існують.

Загальними слід вважати ті здібності, які можуть бути загальними умовами успішної діяльності людини в різноманітних її формах. Ці особливості пов’язані з „родовими” якостями людини: увагою, пам’яттю, уявою, емоційністю, волею тощо. Натомість спеціальні здібності – це ті якості особистості, які дають можливість досягти певних результатів у різних галузях практичної діяльності, наприклад, педагогічній, художній, літературній тощо.

Зауважимо, що загальними та спеціальними здібностями не вичерпується творчий потенціал людини, що забезпечує ефективне виконання конкретної діяльності. Важливими є й інші особистісні характеристики, зокрема мотиваційні компоненти. Численні емпіричні дані свідчать про вплив позитивної мотивації до діяльності на успішність оволодіння нею, її ефективність, а також на розвиток професійно важливих якостей людини і продуктивність їх функціонування. Відомо, що однією з поширених ознак творчості є висока працездатність в обраній діяльності. Важливим є внесок у розвиток здібностей деяких характерологічних рис особистості, до яких належать: відповідальність,

акуратність, наполегливість, працелюбність тощо. Ці особистісні якості зазвичай розглядаються за межами власне здібностей, хоч нерозривний зв'язок з ними не викликає сумнівів. Учені, які досліджують психологію праці (К.Платонов, Є.Клімов, В.Шадріков та ін.) висунули ідею щодо перегляду підходів до розвитку здібностей, виходячи з особливостей трудової діяльності і матеріального виробництва. Їх позиція підтверджує, що сформованість у людини перелічених вище особистісних рис „веде за собою” розвиток професійних здібностей й успішність у трудовій діяльності. „Причетність” особистісних рис людини до структури її творчих (зокрема, професійних) потенцій робить доцільним повернення до більш широкого розуміння її можливостей. Зауважимо, що Б.Ананьєв визначив у структурі потенцій людини життєздатність, працездатність, загальні і спеціальні здібності. При цьому він вважав працездатність „ядром потенційних характеристик особистості” [1, с. 171]. К. Платонов називав здібності до трудової активності, характеристики спілкування складними загальнотворчими здібностями. Аналогічно оцінював ці якості людини С. Рубінштейн.

Проблема співвідношення педагогічних та спеціальних здібностей у процесі підготовки педагогів професійного навчання є значущою й актуальною. Підготовка спрямована на формування особистості, що включає розвиток її якостей, необхідних для різноманітних видів творчої діяльності. Мова йде передовсім про якості, пов'язані з розвитком пізнавальної (увага, уявлення, пам'ять тощо) та емоційно-вольової (емоційна чутливість, цілеспрямованість, наполегливість, самовладання, самостійність тощо) сторін особистості.

Сучасна професійно-педагогічна освіта є одним із найважливіших чинників формування чітких життєвих і професійних орієнтирів особистості. Розвиток людини є головною метою, ключовим показником прогресу. Реалізація основних завдань професійної освіти з підготовки фахівця конкурентоспроможного на ринку праці, здатного до ефективної роботи на рівні світових стандартів, готового до постійного професійного зростання, соціальної і професійної мобільності тісно пов'язана з розвитком творчої самостійності майбутніх фахівців. У сучасних умовах самостійність стає професійно необхідною якістю особистості будь-якого спеціаліста. Виникає суперечність між потребою майбутнього фахівця в розвитку творчої самостійності під час професійного навчання та відсутністю механізму його реалізації. Це дозволяє сформулювати проблему, яка полягає в необхідності наукового обґрунтування і практичної реалізації можливостей розвитку творчої самостійності майбутніх фахівці під час професійного навчання.

Представники розумового підходу Ю. Бабанський, М. Данилов, М. Скаткін головним в навчальній діяльності вважали рівні розвитку пізнавальних процесів (сприймання, уяву, мислення). Сутність розвиваючої функції навчання і умови її результативності в процесі навчання досліджували В. Давидов, З. Калмикова, Є. Кабанова-Меллер І. Лернер, Н. Менчинська та ін. У низці фундаментальних педагогічних досліджень (Г. Бал, В. Володько В. Рибалко, В. Серіков, І. Якиманська) обґрунтовувалась цілісна концепція особистісно-орієнтованого навчання, згідно з якою навчання спрямовується на розвиток особистості учня як суб'єкта пізнання. Питання розвитку самостійності досліджували О. Дубасенюк, Л. Клименко, В. Лозова, М. Лубенець, Л. Онучак. Для виявлення психологічних механізмів розвитку важливими є роботи, що розглядають людину як суб'єкт діяльності (Б. Ананьєв, О. Леонтьєв, О. Петровський, К. Платонов С. Рубінштейн та ін.) та дослідження особливостей навчальної діяльності студентів, орієнтованої на їх саморозвиток (В. Андрєєв, П. Підкасистий, В. Сластенін та ін.).

Разом з тим, проведений нами аналіз попередніх досліджень показує, що більшість педагогічних досліджень звертаються до вивчення окремих аспектів розвитку майбутнього фахівця у процесі навчання. При цьому розвиваюча функція залишається супутньою, а можливості підвищення рівня творчої самостійності майбутнього фахівця у процесі професійного навчання мало дослідженими.

На основі взаємодії суб'єкта з дійсністю формуються внутрішні, ідеальні дії, які виконуються в розумовому плані і забезпечують людині різнобічний розвиток (П. Гальперін). Розвиваюча функція навчання виявляється в процесі навчання в позитивних змінах інтелектуальних, особових, поведінкових і діяльнісних характеристик учня. Тому розвиваючою метою професійного навчання є розвиток професійно важливих якостей майбутнього фахівця (професійної мови, мислення, здібностей, сенсорної, рухової, емоційно-вольової сфер), а одним з розвиваючих завдань є підвищення творчого потенціалу майбутніх фахівців. У процесі професійного навчання розвиваються професійно важливі якості особистості, здібності, творчість, уява, креативність та самостійність. Розглянемо сутність розвитку самостійності майбутнього фахівця у процесі професійного навчання.

Вираження самостійності — вчинки, дії, висловлювання, оцінка особистості стосовно оточення та самої себе. Тобто самостійність — це не риса волі або характеру, здібностей або мислення, а більш складна, інтегративна особистісна риса. Самостійність є необхідною умовою ефективності будь-якої діяльності: навчальної, виробничої, громадської, розумової, пізнавальної та ін.

Вищому рівневі розвитку самостійності майбутнього фахівця властиві продуктивний творчий характер діяльності, рішень, вчинків, професійних знань та умінь. Самостійність співвідноситься із саморозвитком, самореалізацією, самовизначенням майбутнього фахівця.

Професійне самовизначення – процес прийняття рішення особистістю щодо вибору майбутньої трудової діяльності. Воно полягає в усвідомленні особистістю себе як суб'єкта конкретної професійної діяльності і передбачає самооцінку людиною індивідуально-психологічних якостей та зіставлення своїх можливостей з вимогами професії до спеціаліста [2, с.275]. Професійне самовизначення не закінчується вибором спеціальності та вступом до навчального закладу і передбачає подальший розвиток професійних інтересів майбутніх фахівців. Зацікавленість у результатах виробництва, ефективній праці, професійній кар'єрі, активізується під час навчання у професійному закладі освіти.

Професійний саморозвиток майбутнього фахівця передбачає розвиток мотивів і потреб у самовдосконаленні, дозволяє оцінювати дії, вчинки, поведінку, робити вибір, приймати рішення. Це регулярна й оперативна діагностика, що входить в систему зворотнього зв'язку в процесі розвитку індивідуальності. Серед значущих показників саморозвитку майбутнього фахівця виділяють їх активну, творчу позицію, здатність до самомотивації, самоорганізації та самоконтролю [9, с. 10]. Саморозвиток розглядається з позицій цілеспрямованого самовдосконалення, самопроекування [9, с.131].

Самореалізація майбутнього фахівця визначається його активністю щодо внутрішнього спонукання, без зовнішнього примушення, з відносною незалежністю, яка здійснюється саме в професійній діяльності. Активність – здатність людини до свідомої трудової і соціальної діяльності, міра цілеспрямованого, планомірного перетворення нею навколишнього середовища й самої себе. Активність проявляється у творчості, вольових актах, спілкуванні. Розрізняють такі види активності: репродуктивно-відображальну (засвоєння через досвід іншого); пошуково-виконавську (прийняття задачі і самостійний пошук засобів її виконання); творчу, що припускає власну постановку задачі, вибір нових, нешаблонних, оригінальних шляхів її рішення [2]. Творча активність – найбільш високий рівень активності, для якого характерні новизна, оригінальність, відсторонення, відхід від шаблону, ламання традицій, несподіванка.

Тут зміни особистості відбуваються особливо інтенсивно, оскільки професійна діяльність акумулює основну активність суб'єкта. Значні можливості закладені в професійній діяльності для розвитку професійно значимих якостей.

Встановлено, що протягом усього професійного шляху людини вони схильні динамічно розвиватися.

Таким чином, на основі феноменологічного підходу обґрунтовано доцільність враховувати педагогічні та спеціальні здібності майбутніх педагогів професійного навчання. Важливим є визначення задатків абітурієнтів до педагогічної діяльності.

Перспективами подальших досліджень є розроблення методик діагностики задатків абітурієнтів до педагогічної діяльності (тести, професійні проби, організаційно-діяльнісні ігри, асесмент-центр) та коучингового супроводу розвитку особистісно-професійних якостей майбутніх педагогів; зовнішнього незалежного професійного оцінювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. *Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания. М. : Наука, 1977. 380 с.*
2. *Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 376 с., с.275*
3. *Кільдеров Д.Е. Підготовка майбутніх учителів технологій на засадах інтегрованого навчання: монографія. Київ: ФОП Маслаков, 2017. 563 с.*
4. *Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості . Під ред. Л.М.Проколієнко.. К. : Рад. шк., 1989. 609 с.*
5. *Куценко С. В. Творчо-діяльнісний підхід до навчання в процесі формування творчого потенціалу майбутнього вчителя хореографії. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер : Педагогічні науки. 2014. Вип. 3. С. 149-154.*
6. *Украинский советский энциклопедический словарь : в 3 т. Редкол.: А.В.Кудрицкий и др. К. : Глав. ред. УСЭ, 1988–1989. Т. 3. 347 с.*
7. *Філософія: навч. посіб. За ред. І.Ф.Надольного та ін. К.: ВІКОР, 1997. 584 с.*
8. *Развитие и диагностика способностей. Ред. В.Н.Дружинин, В.Д.Шадриков. М. : Наука, 1991. 181 с*
9. *Розвиток творчої особистості в умовах екологічної кризи : наук.-метод. пос. За наук. ред. О.В.Киричука і В.В.Рибалки. К. : Ін-т психології АПН України, 1993. Ч. 1: Результати експериментальних і науково-практичних досліджень. 124 с.*
10. *Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии : курс лекций. М. : Учпедгиз, 1946. 704 с.*

УДК 378

*Л.Я.Криницька, к.пед.н.,
О.М. Дубницька*

ОСОБИСТІСНООРІЄНТОВАНИЙ ТА КЛАСТЕРНИЙ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ НЕЗАЙНЯТОГО НАСЕЛЕННЯ

Анотація. Проаналізовано проблему організації професійного навчання незайнятого населення.. Обґрунтовано необхідність особистісно-орієнтованого та кластерного підходів. Основними об'єднуючими позиції щодо особистісно орієнтованої освіти є характеристики: визнання людини як найвищої цінності; визнання за нею свободи вибору шляхів і способів

саморозвитку, створення умов для самореалізації особистості й сприяння її готовності до позитивної самореалізації в соціумі на всіх етапах її життєдіяльності.

Під час організації професійного навчання незайнятого населення важливим є кластерний підхід. Існує багато факторів, які не залежать від самих лише закладів професійної (професійно-технічної) освіти. Вони лежать у площині взаємодії системи освіти з центральними і регіональними органами виконавчої влади, галузевими міністерствами, керівниками підприємств, наукових установ та громадських організацій, котрі спільними зусиллями мали б домагатися розвитку трудового потенціалу держави, адекватного потребам сьогодення.

Ключові слова: освітні послуги, освітньо-науково-виробничий кластер, маркетинг, заклади освіти, здобувачі освіти.

*L.Ya. Krynytska, Ph.D.(Pedagogy),
O.M. Dubnytska*

PERSONAL-ORIENTED AND CLUSTER APPROACHES TO THE ORGANIZATION OF PROFESSIONAL TRAINING OF THE UNEMPLOYED POPULATION

Abstract. *The problem of organization of vocational training of the unemployed population is analyzed. The necessity of personality-oriented and cluster approaches is substantiated. The main unifying positions on personality-oriented education are the following characteristics: recognition of a person as the highest value; recognition of her freedom of choice of ways and means of self-development, creating conditions for self-realization of the individual and promoting his readiness for positive self-realization in society at all stages of his life.*

The cluster approach is important when organizing vocational training for the unemployed. There are many factors that do not depend only on the institutions of vocational (technical) education. They lie in the plane of interaction of the education system with central and regional executive bodies, line ministries, heads of enterprises, research institutions and public organizations, which should work together to develop the labor potential of the state, adequate to today's needs.

Key words: *educational services, educational-research-production cluster, marketing, educational institutions, students.*

Одним із найважливіших обов'язків держави, яка відновлює соціально-орієнтовану економіку, є регулювання ринку праці та соціальний захист громадян у разі вимушеного безробіття. В Україні створено Державну службу зайнятості як централізовану систему державних органів, покликаних комплексно розв'язувати всі питання, пов'язані з регулюванням зайнятості населення, їх професійною орієнтацією, перенавчанням, працевлаштуванням, соціальною підтримкою громадян, котрі втратили роботу й тимчасово не працюють.

Проблеми професійної підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації незайнятого населення досліджувалися багатьма вченими, зокрема: С. Батишевим, С. Гончаренком, Т. Десятовим, І. Зязюном, В. Ковалем, О. Коханком, В. Кременем, Е. Лібановою, В. Мадзігоном, Н. Ничкало,

В. Олійником, В. Плохієм, В. Рибалкою, С. Сисоєвою, Л. Сігаєвою, В. Скульською, В. Скуратівським, Ю. Туранським, Л. Щербак, О. Щербак, Л. Яневич та ін. Проте, ця робота потребує подальшого поглиблення і продовження.

Серед основних завдань державних органів, громадських організацій, науковців, освітян та роботодавців щодо реалізації державної політики зайнятості є систематичне вивчення процесів на ринку праці щодо його регулювання і складання прогнозів професійного навчання робочої сили, зокрема і безробітних. Йдеться про здійснення ефективних підходів щодо професійної підготовки, підвищення кваліфікації та перепідготовки вивільнених працівників та незайнятого населення.

Особливої актуальності в сучасних умовах в Українській державі набуває проблема формування якісно нової національної робочої сили. Ця проблема перетворюється на один із найважливіших чинників підвищення продуктивності праці, забезпечення випуску підприємствами конкурентноздатної продукції. Вона набирає ще більшої важливості у зв'язку з інтеграцією України у європейське економічне співтовариство.

Формування і реалізація трудового потенціалу, набуття професійних знань і вмінь у значній мірі залежать від ефективного функціонування системи професійної (професійно-технічної) освіти, яка органічно пов'язана з суспільним виробництвом і працює на відтворення робітничих кадрів країни. Рівень її розвитку віддзеркалює дійсний соціально-економічний стан у галузях виробництва та сфері послуг.

Сучасні соціальні реалії, дисбаланс між обсягами й напрямками професійної підготовки та потребами ринку праці обертається не лише дефіцитом необхідних для підприємств працівників, а й безробіттям. Однією з головних причин існуючого дисбалансу є вплив особистісних факторів: майже повна відсутність у молоді мотивації до оволодіння робітничими професіями; низький рівень інформованості випускників шкіл про стан і динаміку ринку праці та попит на конкретні професії; вплив мотивів “моди”, “престижності”, одномоментних переваг при виборі фаху без урахування реальних можливостей працевлаштування; загальне зниження в молоді мотивації до праці, бажання легко здобути високооплачуване робоче місце; відсутність добре організованої, цілісної системи професійної орієнтації молоді [3, с. 49-51].

Вибірковий аналіз працевлаштування випускників закладів професійної (професійно-технічної) освіти показує, що до 10 відсотків з них працевлаштовується не за набутою професією, хоч є відповідна потреба на ринку праці. Очевидно, повинен бути створений такий механізм, за якого громадянин,

котрий здобув професійну освіту за державні кошти, має зобов'язання перед державою – відпрацювати визначений час за скеруванням державної комісії з умовою, що держава гарантуватиме йому певний рівень соціального захисту.

Роботодавці сьогодні потребують висококваліфікованих працівників, які добре володіють сучасними технологіями, обладнанням і технікою. Водночас, вони практично нічого не роблять для створення в закладах професійної (професійно-технічної) освіти сучасної навчально-виробничої бази, відповідних умов для навчання, виховання і відпочинку майбутніх робітників, організації виробничого навчання і проходження практики тощо.

Важливе значення для молодих фахівців мають не тільки робочі місця з належним матеріальним забезпеченням, а й максимальна кількість соціальних гарантій, перспектив професійного зростання, належного психологічного клімату в колективі і т. ін. Окрім того, професійного навчання безробітних має серйозно впливати на подальший розвиток трудового потенціалу, регулювання зайнятості населення, бути одночасно інструментом ринку праці та складовою неперервної професійної освіти. Наприклад «середня тривалість незайнятості громадян в Україні становить майже два роки, що вкрай негативно позначається на якості трудового потенціалу, оскільки значна перерва в роботі відбивається на втраті кваліфікації працівників, породжує соціально-психологічні проблеми, спричиняє втрату мотивації повернення до зайнятості» [4, с.3].

Під час організації професійного навчання незайнятого населення важливим є *особистісно-орієнтований підхід*. Сучасний відомий дослідник особистісно орієнтованої освітньої парадигми І. Бех наголошує на трьохплановості існування людини з позиції особистісної характеристики. Характеризуючи таку тріаду як минуле, теперішнє і майбутнє, системоутворювальним фактором вважає майбутнє, що зумовлює цільовий детермінізм як загальний механізм функціонування особистості. Доповнює психологічну думку, увага якої зосереджується на механізмах особистісних змін, характеристиках становлення індивідуальності та унікальності особистості, філософська позиція, акценти якої розкривають соціальні сторони характеристик особистості та їх ролі для існування людини у суспільстві. Особистість у філософському розумінні виражається як сутність внутрішнього світу людини, що характеризується унікальністю та відкритістю; реалізується в самопізнанні, самотворенні людини та об'єктивується в артефактах культури. Домінуючі структури соціального контексту особистості розкривають її світогляд, потреби, інтереси, ідеали, устремління, моральні, етичні якості [1]. Загалом, аналізуючи особистісно-орієнтований підхід, не можна не погодитися з твердженням про те, що він дає можливість виокремити дві точки зору: нормативну, згідно з якою

можна визначити найсуттєвіші ознаки ідеальної особистості, як-от: світогляд, духовність, моральність; функціональну, за якою є можливість визначити особистість як суб'єкт життєдіяльності (статуси, ролі, спрямованість особистості).

Таким чином, основними об'єднуючими позиції вчених щодо особистісно орієнтованої освіти, ми можемо назвати такі її характеристики: визнання людини як найвищої цінності; визнання за нею свободи вибору шляхів і способів саморозвитку, створення умов для самореалізації особистості й сприяння її готовності до позитивної самореалізації в соціумі на всіх етапах її життєдіяльності.

У країнах Європейської співдружності докладають значних зусиль для підвищення ролі професійної орієнтації у соціально-економічному розвитку, забезпечення тісного зв'язку її мети з потребами виробництва. Розуміння та підтримку знаходить точка зору, що ефективність виробництва і забезпечення зайнятості населення у значній мірі залежить від узгодження в роботі служб профорієнтації, професійної підготовки і працевлаштування. Наростає тенденція до надання цій діяльності більш динамічного характеру і розгляду професійної орієнтації як невід'ємного елемента системи забезпечення ефективної зайнятості та кадрової політики держави.

У багатьох країнах світу професійна орієнтація, починається з раннього шкільного віку, набуває довготермінового, систематичного, послідовного і неперервного характеру. Оцінка діяльності профорієнтаційних підрозділів, наприклад, у Швеції та Фінляндії тісно пов'язується з результативністю заходів щодо працевлаштування безробітних.

При тому в деяких країнах намагаються поєднувати особистісні характеристики людини з основними напрямками організаційно-технічних змін у різних галузях виробництва і навіть законодавчо закріплюють заборону профорієнтації та перепідготовки з неперспективних професій і тих спеціальностей, на які нема попиту в конкретних регіонах.

Особливого значення на ринку праці набуває збалансування попиту і пропозиції у професійно-кваліфікаційному плані. Як засвідчує досвід багатьох розвинутих країн, ефективному розв'язанню цього завдання сприяє активна профорієнтаційна діяльність, котра узгоджує соціально-економічні інтереси індивіда та суспільного виробництва.

Конкурентоспроможність на ринку праці, особливо безробітних, вивільнених працівників, жінок, молоді та інших категорій незайнятого населення, вирішальною мірою залежить від ступеня оволодіння ними відповідно до своєї професійної придатності професією, що користується

попитом на ринку праці. На жаль, в Україні роль та місце профорієнтації у здійсненні активної політики зайнятості ще значно недооцінюється, а також не враховується позитивний досвід розвинутих країн у цій сфері.

Отже, профорієнтація в Україні ще не стала одним із головних інструментів відтворення трудових (людських) ресурсів. Вона також не набула ще належної ваги у виборі місця прикладання праці та конкретної професії серед різних вікових груп населення, зокрема тих, котрі змінюють професії. Важливу роль тут повинно відводитися професійній придатності, адже працівники відрізняються між собою не тільки за професіями чи спеціальностями, а й темпераментом, характерами, здібностями, психофізіологічними та соціально-фізіологічними особливостями, станом здоров'я, в тому числі й наявністю певних професійних захворювань. Уявлення про те, що є люди, котрі можуть успішно оволодіти будь-якою професією, є безпідставним. Професійну придатність не слід обмежувати тільки рамками фізіології, медицини та психології, бо вона також стосується широкого кола економічних і соціальних проблем.

Під час організації професійного навчання незайнятого населення важливим є кластерний підхід. Існує багато факторів, які не залежать від самих лише закладів професійної (професійно-технічної) освіти. Вони лежать у площині взаємодії системи освіти з центральними і регіональними органами виконавчої влади, галузевими міністерствами, керівниками підприємств, наукових установ та громадських організацій, котрі спільними зусиллями мали б домагатися розвитку трудового потенціалу держави, адекватного потребам сьогодення. Наприклад, сьогодні гострою є проблема укомплектованості робітничими кадрами підприємств легкої промисловості, сфери обслуговування, які майже всі є приватними.

Ці питання можуть бути вирішені в умовах освітньо-науково-виробничого кластеру на рівні співпраці конкретних підприємств та організацій, закладів професійної (професійно-технічної) та вищої освіти на договірній основі.

Соціально-економічні та технологічні зміни, новітні технології породжують нові професії, нерідко поглинаючи старі. Однак, якщо працівник змушений змінити професію, то оволодіння новою професією має бути якісним. Більше того, сьогодні працівнику для успішної професійної діяльності потрібний не тільки високий кваліфікаційний розряд, а й часто освоєння суміжної професії чи окремого професійного модуля, також йому необхідні нові знання в галузі екології, права, економіки, комп'ютерної грамотності. Це необхідно враховувати при організації професійного навчання незайнятого населення, зокрема у професійно-технічних навчальних закладах.

Ще у 2003 році В. Кремень підкреслював, що «з'явилася ще одна функція системи профтехосвіти – це підготовка, підвищення кваліфікації та перенавчання незайнятого населення. Хоча й тут можливості профтехосвіти використовуються несповна. І провина тут лежить як на частині професійно-технічних навчальних закладів, що працюють пасивно, так і відповідних служб зайнятості на місцях, що з незрозумілих причин розміщують замовлення на перепідготовку не в солідних профтехучилищах, а в недавно створених різних курсах» [5, с. 2]. Але, на жаль, і сьогодні ця проблема повністю не вирішена, а така тенденція продовжується. Сьогодні лише 15 відсотків загальної кількості громадян, котрі зареєстровані безробітними, навчаються за направленнями центрів зайнятості у закладах професійної (професійно-технічної) освіти.

Через відсутність системи координації на ринку праці між роботодавцями, центрами зайнятості та закладами освіти перелік спеціальностей, професій, за якими готують майбутніх фахівців, не відповідає потребам реального сектора економіки. Система профорієнтації працює лише для школярів. Дослідження свідчать, що найпопулярнішими у молодіжному середовищі є професії, потреби в яких та перспективи на ринку праці України найнижчі» [2, с. 19].

Пріоритетними напрямками розвитку професійної (професійно-технічної) освіти в найближче десятиліття будуть: прогнозування її розвитку на основі моніторингу ринку праці як на загальнодержавному, так регіональному рівнях; рівний доступ до здобуття якісної професійної освіти різними категоріями населення; модернізація освітнього процесу та управлінської діяльності у закладах професійної (професійно-технічної) та вищої освіти, об'єднання зусиль міністерств і відомств, роботодавців, науковців і громадських об'єднань та організацій для розвитку соціального партнерства та посилення відповідальності за якісну підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації працюючого та незайнятого населення.

Головними чинниками розвитку професійної підготовки та перепідготовки фахівців у повинні стати: забезпечення необхідних умов функціонування та розвитку установ та підприємств роботодавців, закладів професійної (професійно-технічної) та вищої освіти; налагодження їх ефективної взаємодії з підприємствами, установами та організаціями-замовниками робітничих кадрів, органами виконавчої влади і місцевого самоврядування в регіонах; формування оптимальної різнопрофільної та різнорівневої мережі закладів освіти для забезпечення якісної професійної освіти громадян; створення закладів нового типу та перепрофілювання діючих, запровадження сучасних та інтегрованих професій; соціальний захист молоді; забезпечення цієї галузі необхідними

фінансовими, матеріальними, людськими та організаційними ресурсами; професійне навчання осіб з обмеженою працездатністю.

Відбуватиметься постійне оновлення змісту професійної підготовки з урахуванням динамічних змін у галузях економіки, техніці, технологіях.

Важливого значення в умовах розвитку ринкових відносин набуватимуть проблеми задоволення потреб регіонів у кадрах відповідних професій і кваліфікацій, розв'язання яких створить можливість забезпечити ефективну зайнятість працездатного населення. Це ставить нові вимоги перед державною службою зайнятості і системою професійної підготовки робітничих кадрів з числа молоді, навчання, перепідготовки і підвищення кваліфікації виробничого персоналу та незайнятого населення як у закладах освіти, так і безпосередньо на підприємствах, в установах і організаціях.

Особистісно орієнтований підхід є одним із сучасних найбільш задіяних в освітньому процесі теоретичних підходів у професійній педагогіці. Професійний розвиток невіддільний від особистісного, адже все, що входить у сферу зацікавлень та інтересів щодо обраної професії, є особистісно значущим. Зміст професії, що освоюється, визначає відповідні вимоги до особистісних характеристик індивіда, які виявляються і розвиваються у процесі освіти. У професійній освіті особистісний підхід проголошено однією з головних тенденцій сучасної педагогічної теорії і практики. В основному педагоги розуміють його як гуманістичний принцип спілкування педагога і вихованців, пов'язаний з ідеями поваги до особистості дитини, співробітництва, діалогу.

Професійне навчання складається з підготовки безробітних, котрі не мають професії, перепідготовки робітників та спеціалістів за новими професіями та спеціальностями, підвищення кваліфікації безробітних, в тому числі шляхом стажування на підприємствах, в установах і організаціях чи в навчальних закладах за індивідуальними планами.

Провідну роль у професійному навчанні робітничих кадрів і фахівців за скеруваннями державних центрів зайнятості відіграють органи управління професійною освітою в областях та безпосередньо заклади професійної (професійно-технічної) освіти.

В Україні створено достатню законодавчу, нормативно-правову та методичну базу, яка дозволяє організовувати професійне навчання незайнятого населення на належному рівні. Однак, до цих документів потрібно вносити відповідні корективи та поправки. Враховуючи вимоги часу, необхідно активізувати дослідницьку та аналітичну роботу. Адже за останні роки спостерігається деяке зменшення кількості навчальних закладів, в яких незайняте населення проходить професійне навчання.

Актуальними для розвитку системи професійного навчання незайнятого населення і безробітних у закладах професійної (професійно-технічної) освіти повинні бути: врахування наукових досліджень, що проводяться соціальними лабораторіями різних відомств, вищих навчальних закладів та наукових установ, у навчальних планах і програмах професійного навчання безробітних; здійснення навчання відповідно до вимог ринку праці; забезпечення комплексного та системного підходів до професійного навчання, посилення його соціально-економічної спрямованості; розширення взаємозв'язків і співпраці всіх навчальних закладів різних форм власності для ефективного професійного навчання, розробки його змісту, запровадження гнучких технологій навчання, сучасних його форм і методів.

На основі узагальненого досвіду та вивчення наукових джерел вітчизняних і зарубіжних спеціалістів нами запропоновано кластерний підхід до професійного навчання. В його основу покладено принципи: добровільність профнавчання; зв'язок профнавчання з процесами ринкових перетворень; диференційований підхід до різних груп здобувачів освіти; впровадження модульної системи професійного навчання; взаємозв'язок профнавчання із загальною системою неперервної професійної освіти; орієнтація незайнятого населення на перспективні сфери трудової діяльності згідно з попитом на ринку праці та ін.

У країнах з розвинутою економікою склалися системи професійної освіти як галузі державного регулювання і підтримки підготовки фахівців з боку підприємств. Цей досвід ліг в основу реалізації наукового проекту «Багаторівнева система підготовки педагогів профільного і професійного навчання в умовах освітньо-науково-виробничого кластеру».

Отже, примінення особистісно орієнтованого та кластерного підходів потребує більше уваги як зі сторони освітніх органів, так і науковців щодо напрацювання різноманітних програм навчання, створення умов для повноцінного проведення якісної підготовки за новітніми технологіями, всебічної підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації педагогів, які б володіли знаннями з андрагогіки, сучасними технологіями навчання дорослих, вміло використовували інноваційні методики навчання безробітних. Також необхідно внести відповідні зміни у програми підготовки педагогів професійного навчання у закладах вищої освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання : наук.-метод. посіб. М-во освіти і науки України ; Ін-т змісту і метод. навч. К. : [Б. в.], 1998. 204 с.

2. Заява учасників Всеукраїнського форуму “Стан та перспективи розвитку професійного трудового потенціалу України”. Професійно-технічна освіта. 2005. № 3. С. 19.
3. Іванова Н. І. Забезпечення якісної підготовки робітничих кадрів – основа соціального-економічного розвитку України. Забезпечити якісну підготовку робітничих кадрів: Матеріали Всеукраїнської наради 3 березня 2006 року. К.: 2006. С. 45-46.
4. Кінах А. К. Стан і перспективи професійного розвитку трудового потенціалу України. Професійно-технічна освіта. 2005. № 3. С. 2-7.
5. Кремень В. Г. Проблеми профтехосвіти мають далеко не галузевий характер. Освіта України. 2003. № 18. С. 2.

УДК 377.1

Дубовик Оксана
викладач

РОЛЬ І МІСЦЕ УНІВЕРСИТЕТІВ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Анотація. У статті розглядаються питання ролі університетської освіти у суспільстві та аналізуються праці американських вчених стосовно місця університетів у сучасному світі.

Ключові слова: освіта, вища освіта, університет, цілі університетської освіти.

Dubovyk Oksana
Lecturer

ROLE AND PLACE OF UNIVERSITIES IN THE MODERN WORLD

Abstract. The article examines the role of university education in society and analyzes the works of American scholars on the place of universities in the modern world.

Key words: education, higher education, university, goals of university education.

На сучасному етапі в усьому світі спостерігається поступовий перехід від елітарної до масової вищої освіти, що суттєво змінює поняття про вищу освіту. Глобалізаційні процеси вимагають перегляду принципів існування та усвідомлення нової ролі, яку відіграють університети в суспільному житті. Окрім того, розвиток і поширення новітніх технологій істотно змінюють не тільки вимоги до фахівців, але й методи навчання: завдяки інтернет-технологіям з'являється можливість вільного доступу до якісної освіти будь-яких рівнів та напрямів багатьма мовами незалежно від місцезнаходження студента.

Саме тому проблеми вдосконалення системи вищої освіти з метою зміцнення гуманних засад в усіх сферах життя, повернення людини до активних дій в інтересах прогресу зараз є надзвичайно актуальними. Питання про важливу роль університетів у вирішенні серйозних питань, що постали перед суспільством: падіння духовності, зростання жорстокості, злочинності,

наркоманії та ін., стають предметом активних наукових дискусій в усьому світі. На думку вчених різних країн (Р. Вольфф, Дж. Н'юмен, Х. Ортега-і-Гассет, В. Тейлор, А. Уайтхед, К. Ясперс) університети покликані виконувати три основні місії: інтелектуальну, соціальну та освітню. Відповідно до цього університети виконують шість функцій:

навчальну (збереження й передача наукових знань та культури); дослідницьку (розвиток різних галузей науки, широкі можливості для вільного пошуку істини); професійну (підготовка висококваліфікованих спеціалістів у різних галузях науки, техніки, промисловості); сервісну (надання населенню різних послуг, виконання експертних оцінок та розробок); культурну (формування інтелектуальних та інших здібностей, розвиток потенційних можливостей як студентів, так й викладачів); гуманістичну (оволодіння фундаментальними концепціями, теоріями, розуміння й прийняття основних цінностей людства, цивілізацій).

На сучасному етапі поширені два протилежні погляди на роль й місце університетів у суспільному житті. Одні вчені підтримують думку Дж. Генрі, кардинала Н'юмена про те, що університети повинні бути ізольованими від суспільного життя, вільними від усього, що заважає оволодівати новими знаннями та «розкривати таємниці Всесвіту» [1, 16]. Інші (Ф. Альтбах, Ч. Андерсон, Д. Бок, Д. Брумвіч, Р. Вольфф, К. Керр, Д. Корріган, Б. Сміт та ін.) вважають, що університети повинні існувати у тісному контакті з соціально-політичною культурою, віддзеркалювати інтереси навколишнього світу, активніше пристосовуватись до суспільних змін.

Так, Ч. Андерсон у праці «Пропозиції щодо життя розуму: Ессе про мету університету, завдання гуманітарної освіти, компетентність громадян та розвиток практичного розуму» («*Prescribing the Life of the Mind: An Essey on the Purpose of the University, the Aims of the Liberal Education, the Competence of the Citezens and the Cultivation of the Practical Reason*») розглядає університет як центральний заклад суспільства, який вирішує два основні завдання – громадське (або суспільне) й внутрішнє. Останнім є розвиток розумових здібностей, «розвиток корисних шляхів мислення: звичок, технологій, дисциплін розуму» [5, 57]. На думку вченого, університет повинен навчити брати під сумнів кожную ідею, самостійно її аналізувати, «не довіряти спадковим або умовним віруванням, показати ірраціональність встановлених зразків думки» [5, 48]. Університет «думає про себе», тобто постійно аналізує ефективність навчального процесу. Його основним завданням є критичне осмислення наукової спадщини та відкриття нових теорій та знань.

Громадське завдання університетів Ч. Андерсон вбачає у підготовці молоді до життя, вихованні конструктивних, вдумливих, активних членів суспільства, які сприятимуть його прогресивному розвитку. При цьому простежується чітка орієнтація на погляди Т. Джефферсона, Г. Манна, Дж. Дьюї, які вважали основною метою освіти, особливо вищої, підготовку активного громадянина. Університет, як зазначав Дж. Дьюї, повинен виховувати незалежну, сміливу, самостійну людину, з різнобічними інтересами, здатну досягти особистого успіху; людину, яка прагне приносити користь іншим та «глибоко усвідомлює величність своєї демократичної батьківщини» [6, 70].

Визначення місця й ролі університетів у сучасному суспільстві стає предметом ретельного аналізу колишнього президента Гарвардського університету Д. Бока у книзі «Університети і майбутнє Америки» («*Universities and the Future of America*»). Вчений вважає, що університет може відігравати велику роль в усіх намірах, які ставлять на меті підвищення конкурентоспроможності економіки й створення більш гуманного суспільства. Розквіт нації, на думку вченого, визначається трьома вирішальними факторами: появою нових наукових розробок, високою кваліфікацією робітників та міцними професійними знаннями [1, 13].

Як зазначає вчений, американські університети повністю забезпечують реалізацію всіх цих факторів. Але не тільки професіоналізм впливає на розквіт нації, багато залежить від особистісних якостей кожного члена суспільства та характеру взаємовідносин між людьми. Тому Д. Бок основним завданням вищої освіти вважає не тільки навчання професії, але й виховання особистості, наділеної високими моральними якостями, з почуттям своєї відповідальності за долю майбутніх поколінь.

Насамперед це стосується педагогічних коледжів та шкіл, оскільки від вчителів, їхніх не тільки професійних, але й, в значній мірі, моральних якостей залежить майбутнє суспільства. Підкреслюється, що майбутній вчитель повинен чітко усвідомлювати, що від його особистісної зацікавленості залежить ефективність його діяльності. Вчитель не може існувати одночасно в двох сферах — професійній та приватній. Якщо людина обрала для себе професію педагога, вона повинна стати її головною справою, засобом створення власного «Я». Тому у багатьох педагогічних школах Америки існує традиція, коли за взірцем клятви Гиппократів студенти виголошують клятву педагога, зобов'язуючись присвятити своє життя педагогічній справі, постійно вдосконалювати свої моральні якості, бути взірцем для учнів, не тільки проголошуючи загальнолюдські цінності, але й демонструючи їх на власному прикладі, у власному житті.

Цікавою є концепція К. Керра, колишнього президента Каліфорнійського університету в Берклі, викладена у його працях «Цілі університету» («The Uses of the University») та «Велика трансформація у вищій освіті, 1960-1980 pp.» («The Great Transformation in Higher Education, 1960-1980»). Згідно з його концепцією університет – це складний комплекс, покликаний виконувати різноманітні функції: освітню, дослідницьку, консультативну, а також надавати численні послуги американському суспільству. Університет функціонує під великим тиском суспільства, його мета – слугувати суспільству та відповідати всім його вимогам. Зіткнувшись з різким збільшенням кількості студентів, Керр створив широко відому каліфорнійську систему, коли кілька кампусів Каліфорнійського університету виступає як дослідницькі інститути вищого рівня, у більш численних кампусах Каліфорнійського державного університету навчається основна частина студентів, а в дуже численних кампусах Каліфорнійського громадського коледжу пропонуються програми професійного навчання та навчання в коледжах. У науковий обіг для назви такого університетського комплексу К. Керром було введено термін «мультиверситет» (*multiversity*). Зараз ця система успішно функціонує в Америці.

Як бачимо, погляди на місце й роль університетів у житті суспільства різних вчених досить близькі. Підкреслюється, що «університети припинять своє існування, коли навчання в них зведеться до того, що сьогодні називають дослідженнями, а викладання зведеться до інструктажу, яке поглине весь час студентів; коли студенти будуть приходити в університет, не розуміючи мети навчання, керуючись лише бажанням отримати кваліфікацію для заробітку або посвідчення» [2, 31].

Всі ці вчені погоджуються, що основна місія університетів полягає в створенні рівноваги між прикладною та інтелектуальною діяльністю і пошуками істини та сенсу життя як таких. Тому важливим є збереження для всіх викладачів і студентів найширших можливостей для проведення різноманітних наукових досліджень, вільних від міркувань практичної користі. Окрім навчання професії, оволодіння науковими знаннями важливим також вважається виховання особистості, наділеної високими моральними й духовними якостями; розкриття внутрішнього потенціалу кожного; створення оптимальних умов для саморозвитку й самореалізації студентів.

Можливо, що скоро реальною стане ідея Дж. Н'юмена про «ідеальний університет» – тобто дружню спільноту людей з високо розвинутими інтелектуальними і моральними здібностями; заклад, що розвиває й розкриває внутрішній потенціал кожного; товариство вільної циркуляції думки [3, 279]. Тобто дві протилежні ідеї, які позначились на розвиткові системи освіти США:

збереження культурної спадщини й передача цінностей та традицій минулого новим поколінням, з одного боку, та надання людині можливостей для максимального прояву своїх здібностей, з другого, знайдуть гармонійне поєднання у теорії та практиці університетської освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бок Д. *Университеты и будущее Америки: пер. с англ.* Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1993. 128 с.
2. Вейланд И. С. *Университеты и новый облик Европы. Alma Mater.* 1997. №. 4. С. 27-31.
3. Глузман А. В. *Университетское педагогическое образование : опыт системного исследования.: монография.* Киев : Вид. центр «Просвіта», 1996. 312 с.
4. Ньюмен Дж. Г. *Идея университета.* Минск: БГУ, 2006. 208 с.
5. Anderson Ch. *Prescribing the Life of the Mind: An Essey on the Purpose of the University, the Aims of the Liberal Education, the Competence of the Citezens and the Cultivation of Practical Reason.* The University of Wisconsin Press, 1993. 190 p.
6. Dewey J. *Democracy and Education.* New York, 1966.

УДК 37.02:373.2

Макарченкова Александра
учитель-дефектолог, воспитатель

РАЗВИТИЕ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПРИЯТИЯ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ НЕДОСТАТОЧНОСТЬЮ ПОСРЕДСТВОМ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА

Аннотация: Развитие эстетического восприятия представляет особую значимость для детей младшего школьного возраста с интеллектуальной недостаточностью. Представления о внешних свойствах предметов и их эстетическая оценка служат основой для познания мира. В качестве одного из эффективных способов развития эстетического восприятия у детей младшего школьного возраста с интеллектуальной недостаточностью мы предлагаем рассмотреть изобразительное искусство. Специально организованный урок изобразительного искусства осуществляет ряд целей и задач, которые могут значительно повлиять на различные сферы развития ребенка.

Ключевые слова: эстетика, эстетическое восприятие, младший школьный возраст, изобразительное искусство, интеллектуальная недостаточность, традиционные техники получения изображений, нетрадиционные техники получения изображений.

Makarchenkova Aleksandra
teacher-defectologist, educator

DEVELOPMENT OF AESTHETIC PERCEPTION IN CHILDREN OF PRIMARY SCHOOL AGE WITH INTELLECTUAL DISABILITY THROUGH VISUAL ARTS

***Abstract:** The development of aesthetic perception is of particular importance for children of primary school age with intellectual disability. Ideas about the external properties of objects and their aesthetic evaluation serve as the basis for cognition of the world. As one of the effective ways to develop aesthetic perception in primary school children with intellectual disabilities, we propose to consider fine art. A specially organized fine art lesson implements a number of goals and objectives that can significantly affect various areas of a child's development.*

***Keywords:** aesthetics, aesthetic perception, primary school age, fine art, intellectual disability, traditional image acquisition techniques, non-traditional image acquisition techniques.*

Эстетическое восприятие определяется как сознательное отражение человеком произведений искусства, объектов природы, культуры, истории, социальной жизни, имеющих эстетическую ценность. Важно отметить, что процесс отражения должен быть не пассивным, это результат активной сознательной деятельности человека.

Развитие эстетического восприятия содействует формированию у детей с интеллектуальной недостаточностью младшего школьного возраста элементарных эстетических эмоций. Это выражается в реакции учащихся на цвет и сочетание различных цветов, звучание музыкальных произведений, формы предметов, их расположение относительно друг друга. Учащиеся испытывают радость и удовлетворение от созерцаемого.

Изобразительное искусство представляет особую значимость для развития эстетического восприятия у детей с интеллектуальной недостаточностью младшего школьного возраста. Создавая что-то своими руками, ребёнок получает удовлетворение, раскрывает свой внутренний потенциал, расширяет свои представления об окружающем мире.

Развитие эстетического восприятия предполагает целенаправленное наблюдение за предметами изобразительно искусства, создание собственных рисунков, их объективная оценка. Особенности развития познавательной сферы у детей с интеллектуальной недостаточностью создают значительные трудности для формирования эстетического восприятия. Учителю необходимо проделать кропотливую работу, нацеленную на то, чтобы дети постепенно учились всматриваться в изображения, выделять существенные и несущественные детали, описывать цветовую палитру, настроение, передаваемое анализируемой картиной. Необходимо значительное внимание уделять рефлексии,

стимулировать учащихся рассказывать о том, что, по их мнению, у них получилось, а что не получилось, Развитию коммуникативных навыков также препятствует слабая мотивация к учебной деятельности, сниженные познавательные интересы, трудности проявления волевых усилий и самоконтроля.

У детей младшего школьного возраста с интеллектуальной недостаточностью необходимо развивать положительное отношение к предметам искусства, учить воспринимать картины известных художников, скульптуры малых форм, народное декоративно-прикладное искусство, иллюстрации к художественным произведениям.

В своих научных трудах Э. Сеген отмечал слабость волевых процессов у детей с интеллектуальной недостаточностью и делал акцент на том, что для большинства детей с интеллектуальной недостаточностью являются доступными задания, включающие в себя элементы рисования. Подобная деятельность имеет важную коррекционно-развивающую направленность, поскольку обеспечивает эффективное влияние на развитие познавательной и моторной сферы ребенка [2].

Л. В. Занков говорил о том, что развитие эмоциональной сферы детей с интеллектуальной недостаточностью во многом определяется внешними условиями, среди которых особую роль играет целенаправленное специальное обучение. Путем эстетического воспитания можно сгладить яркие проявления негативных эмоций, таких как гнев, обида [1].

Эмоции учащихся с интеллектуальной недостаточностью младшего школьного возраста часто ситуативные, им малодоступно проявление оттеночных эмоциональных переживаний. Также для учащихся характерна неадекватная самооценка, часто завышенная, и эгоцентричность в поведении. Исследования доказывают, что недоразвитие эмоциональной сферы крайне отрицательно влияет на формирование социально одобряемого поведения. Это ведет к появлению аффективных вспышек, агрессии, двигательной расторможенности, крайней робости и невротическому расстройству в целом [5].

Учебная программа по учебному предмету «Изобразительное искусство» была утверждена Министерством образования Республики Беларусь в 2014 году. В качестве основной цели она выделяет формирование художественно-эстетической и духовно-нравственной культуры учащихся с интеллектуальной недостаточностью, формирование эмоционального отношения к миру, умения выделять особенности объектов и явлений природы, пользоваться различными средствами и техниками получения изображений. Среди задач особое место занимают: коррекция психических процессов; формирование изобразительной,

социальной, коммуникативной, познавательной-информационной компетенций; развитие восприятия формы, цвета, величины предметов, их расположения в пространстве и относительно друг друга; знакомство учащихся с языком изобразительного искусства и развитие навыков пользования различными техниками.

Большое внимание программа уделяет формированию эстетического восприятия, учащиеся получают начальные представления о роли искусства в жизни общества, знакомятся с известными картинами, скульптурами, предметами декоративно-прикладного творчества. В первом классе учащиеся работают с книжными иллюстрациями, рассматривают их, выделяют предметы из общего фона, а также знакомятся с изделиями народного творчества. Обучение изобразительному искусству в первом классе отмечается как коррекционно-пропедевтический период. Содержание каждого учебного года оканчивается контрольно-оценочным компонентом, в котором перечислены примерные знания, умения и навыки, которыми в теории должен овладеть учащийся [3].

По итогу можно сделать вывод о том, что учебная программа по учебному предмету «Изобразительное искусство» преследует ряд целей и задач, осуществляя которые, можно значительно повлиять на различные сферы развития ребенка. Стоит отметить, что эстетическое восприятие должно фигурировать на всех уроках изобразительного искусства, педагогу необходимо проводить работу над анализом образца и итогового продукта деятельности, а также формировать у учащихся умение адекватно оценивать свою работу. Немаловажную роль играет рассказ учителя и стимулирование речевых высказываний учащихся. В первом классе используется большое количество игровых ситуаций для поддержания мотивации учащихся, а также присутствует частая смена видов деятельности для преодоления утомления.

На уроках по изобразительному искусству осуществляется работа по развитию представлений о сенсорных эталонах путем обследования представленных образцов, выделения существенных признаков предметов и непосредственно процесса рисования с использованием различных материалов. В рисунках учащиеся отражают цвет, форму и пространственные отношения частей изображаемых предметов. Задания дифференцируются с учетом зоны ближайшего развития ребенка. Любые подобранные виды работ можно видоизменять в сторону упрощения, тем самым осуществляя индивидуальный и дифференцированный подход. Большое значение имеет использование различных традиционных и нетрадиционных техник получения изображений.

Т. А. Федоренко в своих пособиях обращает внимание на то, что помимо использования нетрадиционных техник получения изображений как отдельного метода, для детей с интеллектуальной недостаточностью школьного возраста эффективно смешивать как традиционные техники получения изображений, так и нетрадиционные. У детей формируются умения складывать части изображений воедино, дорисовывать фигуры, планировать работу, преобразовывать простые и составные геометрические формы, учитывать величину, пропорции и взаиморасположение фигур в пространстве [4].

На сегодняшний день можно выделить огромное количество нетрадиционных техник получения изображений. Преимущество их использования во многом заключается в доступности и лёгкости получения изображений, от детей не требуется заранее сформированных навыков рисования или широких познаний в сфере искусства. Необычные инструменты получения изображений в совокупности с необычными приёмами делают процесс создания изображений увлекательными и пробуждают познавательный интерес.

На уроках изобразительного искусства активно применяются приёмы заливки и растяжки, когда необходимо закрасить лист бумаги разными цветами, используя акварель и широкую кисть. Цвета смешиваются, образуя новые, краска растекается, в результате чего мы получаем интересные фоны, на которые в последующем можно наносить рисунки.

Учащимся предлагается создавать изображения путём рисования различными нетрадиционными инструментами: отпечатками пальцев или ладоней, ватными палочками или дисками. Широко применяется техника оттиска, можно прикладывать и отпечатывать разные листья, цветы, ёлочные лапки. Широкие возможности для творчества нам даёт штамповка. Штампы можно создавать, вырезая определённые формы из сырой картошки, редиса, моркови, перца.

Таким образом, в ходе уроков изобразительного искусства совершенствуется система знаний о предметах и явлениях окружающего мира, закрепляются знания о сенсорных эталонах, происходит сенсомоторное развитие в целом. Осуществляется работа всех видов анализаторов, способствующих образованию представлений о внешних свойствах предметов и служащих основой для познания мира, развивается познавательная и двигательная активность, а также наглядно-образное мышление.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Занков, Л. В. Избранные педагогические труды / Л. В. Занков. – М. : Просвещение, 1990. – 424 с.
2. Сеген, Э. Воспитание, гигиена и нравственное лечение умственно-ненормальных детей / Э. Сеген ; пер. с фр. М. П. Лебедевой ; под ред. В. А. Енько. – СПб. : М. Л. Лихтенштадт, 1903. – 319 с.
3. Учебная программа по учебному предмету «Изобразительное искусство» для I–V классов первого отделения вспомогательной школы (вспомогательной школы-интерната) с русским языком обучения. – Минск : Нац. ин-т образования, 2014. – 45 с.
4. Федоренко, Т. А. Преобразование графических образов на уроках изобразительного искусства / Т. А. Федоренко. – Минск : Белорус. гос. пед. ун-т, 2019. – 34 с.
5. Хвойницкая, В. Ч. Эмоции и их воспитание / В. Ч. Хвойницкая // Дэфекталогія. – 2002. – № 3. – С. 105–115.

УДК 37.013

*Пищик Ольга,
аспирант,*

К ВОПРОСУ О ФОРМИРОВАНИИ КУЛЬТУРНО-ЭСТЕТИЧЕСКОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ

Аннотация. Автор приводит определения понятий «толерантность», «культурно-эстетическая толерантность», обосновывает необходимость приобщения учащихся к культуре своего и других народов, знакомя их с произведениями искусства разных народов, и называет условия для формирования культурно-эстетической толерантности школьников. Автором доказывается актуальность проблемы на современном этапе развития системы образования.

Ключевые слова: толерантность, культурно-эстетическая толерантность, культура, искусство, образовательный процесс

*Pishchik Olga,
postgraduate PhD student,*

TO THE QUESTION OF THE FORMATION OF CULTURAL AND AESTHETIC TOLERANCE OF STUDENTS

Abstract. The author gives definitions of the concepts "tolerance", "cultural and aesthetic tolerance", substantiates the need to make students know about the culture of their own and other peoples, introducing them to the works of art of different nations, and names the conditions for the formation of cultural and aesthetic tolerance of schoolchildren. The author proves the relevance of the problem at the present stage of development of the education system.

Keywords: tolerance, cultural and aesthetic tolerance, culture, art, educational process

Проблема толерантности в век активных трансформационных процессов во всех сферах человеческой жизни приобрела чрезвычайно важное и напряженное звучание. Эскалация политических, экономических, социальных проблем повлекла за собой деструктивные процессы в духовной жизни как

общества в целом, так и отдельно взятой личности. Появилось ощущение нестабильности жизненной ситуации, утраты незыблемости ценностных ориентиров и установок, возросли тревожность и неудовлетворенность происходящим. Сохранение спокойствия и конструктивное взаимодействие с представителями своей и иных культур (установок, взглядов и др.) в сложившейся ситуации оказалось для многих сложной задачей, требующей глубокого осмысления и подготовленности.

Ответная реакция человека на «чужое», «иное» в виде отрицания, неприятия, агрессии является спонтанной, часто первичной, мгновенной. Но в тех областях, где не установлены точные критерии «предпочтительности» суждений, принципов, поступков (речь идет о вопросах морали, религиозной веры, культурных традиций и др.), толерантное отношение должно выходить на первый план и являться необходимым условием взаимодействия в обществе.

В научной литературе представлено большое количество публикаций и исследований по проблеме толерантности, толерантных отношений, толерантного поведения. Данный феномен является объектом исследования и анализа в философии, психологии, педагогике. В современной науке имеют место различные подходы к изучению толерантности (аксиологический, идеально-типический, онтолого-исторический, «конфликтный» исследовательский), а также разнообразие определений данного понятия, т.к. само понятие формировалось на протяжении не одного столетия. Данный процесс продолжается, проявления нетерпимости становятся более распространенными и соответственно требуют новых форм и средств их преодоления.

На сегодняшний день термины «толерантность» и «терпимость» большинство исследователей рассматривают как синонимичные.

Понимание толерантности как «терпимость» (в переводе с латинского *tolerantia*) относится к 1580-ым годам и изначально обозначало пассивное терпение, его синонимом выступало «страдание» из-за боли и зла. Позже значение расширяется понятиями «сдержанность», «позволение» (XVI век), формой проявления толерантности становится веротерпимость. Этот особый религиозный смысл относится к 1609 году. В этимологическом словаре отмечено, что с 1765 года термин употребляется в отношении индивидуумов со смыслом «склонность быть свободным от фанатизма или суровости в суждении о других» [1]. Толерантность как свобода совести верующих рассматривалась деятелями и Реформации, и гуманистами. К XVII- - XVIII векам толерантность трактуется как средство избежания социальной нестабильности и защиты централизованного государства. Благодаря деятелям эпохи Просвещения,

ратовавшим за свободу совести и слова, термин «толерантность» стал неотъемлемой частью политического словаря. С XIX века под толерантностью стали понимать «выражение внешней и внутренней свободы как способности к продуманному выбору между альтернативными точками зрения и способами поведения» [7].

В «Новой философской энциклопедии» толерантность определяется как качество, «характеризующее отношение к другому человеку как к равнодостоинной личности и выражающееся в сознательном подавлении чувства неприятия, вызванного всем тем, что знаменует в другом иное (внешность, манера речи, вкусы, образ жизни, убеждения и т.п.). Толерантность предполагает настроенность на понимание и диалог с другим, признание и уважение его права на отличие» [7]. С нашей точки зрения, в данном конструкте важен акцент на «настроенности на понимании и диалоге с другими» как стержне рассматриваемого феномена, лежащего в основе формирования качества личности (группы, нации).

Интересен подход О.А. Масловец к пониманию рассматриваемого феномена. С точки зрения ученого, толерантная личность обладает способностью в соответствующей ситуации изменить свою точку зрения, стремится пребывать в состоянии согласия с объективным мнением окружающих; обладает способностью к сотрудничеству и кооперации. Понятие рассматривается в контексте понятий «самоотношение», «межличностные отношения», «лабильность» и затрагивает глубинные характеристики личности в противовес внешним признакам – уважению и терпимости. Согласно О.А. Масловец это «свойство личности, характеризующееся осознанием внутреннего стержня, интегрирующего и организующего личность, деятельность и общение с другими людьми; признанием духовных ценностей своей личности и проявлением ценностного отношения к другим людям и их взглядам, проявлением эмоциональной гибкости в реакции на новую ситуацию, доброжелательности и открытости для нового опыта» [6].

Принятие Генеральной конференцией ЮНЕСКО 16 ноября 1995 года Декларации принципов терпимости (резолюция 5.61) придало новый стимул восполнению и формированию духовной составляющей личности. Согласно статье 1, «терпимость означает уважение, принятие и правильное понимание богатого многообразия культур нашего мира, наших форм самовыражения и способов проявлений человеческой индивидуальности. Ей способствуют знания, открытость, общение и свобода мысли, совести и убеждений. Терпимость — это гармония в многообразии... Терпимость — это добродетель, которая делает возможным достижение мира и способствует замене культуры войны культурой

мира ... Это означает признание того, что люди по своей природе различаются по внешнему виду, положению, речи, поведению и ценностям и обладают правом жить в мире и сохранять свою индивидуальность. Это также означает, что взгляды одного человека не могут быть навязаны другим.» [4]. В данном документе также отмечено (статья 4), что наиболее эффективным средством предупреждения нетерпимости является воспитание. В этой связи программы в области образования должны быть направлены на улучшение взаимопонимания между людьми, культурным и иными группами и нациями [4].

Таким образом, определен один из векторов развития системы образования – воспитание толерантности у подрастающего поколения. Именно с 90-ых годов XX века данная проблема стала наиболее активно разрабатываться в педагогической науке.

Исходя из выше сказанного, толерантность – многогранное понятие, включающее разнообразные аспекты межличностных (межконфессиональных, межэтнических, межнациональных и др.) отношений, что требует «многогранных» подходов в работе по воспитанию толерантности, формированию толерантного сознания учащихся.

Одним из направлений формирования толерантности учащихся является их приобщение к культурному наследию, к искусству своего и иных народов. Человек является субъектом культуры, формируется в культурных реалиях своего времени, воспринимает, усваивает и присваивает культурные ценности, и как следствие, воспитывается в духовном, нравственном и эстетическом ключе. Необходимо погружение учащегося в культуру, его вхождение в диалог с самим собой по поводу восприятия произведения искусства, в диалог с товарищами, соучастствующими в постижении культурных ценностей, во внутренний диалог с автором-создателем, в диалог культур. М.М. Бахтин рассматривает каждого ребенка как отдельный мир, отдельную культуру, при этом инаковость этих «миров» и «культур» не является преградой к их взаимодействию. В этом проявляется толерантность.

В конце XX века данную проблему исследовали с позиции рассмотрения толерантности как явления мультикультурной коммуникации (В.П. Зинченко, В.Г. Зусман, В.А. Маликова), толерантности как признания возможности равноправного существования «другого» и как основы продуктивного общения и взаимодействия между людьми (А.А. Погодина, П.С. Степанов и др.), как проблемы влияния искусства и детского творчества на формирование и воспитание уважительного отношения к другим народам и культурам (М.Т. Байрамбеков, Р.А. Махаев, Е.Л. Ремарчук, Т.Я. Шпикалова) и др.

В системе образования активно утверждается культурологический подход, значимость приобретает эстетическое воспитание, а осознание обучающимися ценностей «культура», «эстетика», «искусство», «равенство» и др. ведет к формированию культурно-эстетической толерантности.

Данное понятие является новым в педагогических науках – исследователи относят рассматриваемое понятие к новому направлению в педагогике искусств.

Для формирования культурно-эстетической толерантности актуальными представляются положения и идеи таких ученых, как Е.В. Бондаревская, Д.Б. Кабалевский, Б.Т. Лихачев, А.С. Макаренко, Н.Е. Щуркова, М.М. Бахтин, В.С. Библер, Л.С. Выготский, Н.Д. Никандров, П.И. Пидкасистый, Н.И. Пирогов, В.А. Сластенин, К.Д. Ушинский, Б.В. Афанасьев, Б.Л. Яворский, Ю.Б. Борев, М.В. Лагунова, Л.Г. Савенкова, Б.П. Юсов и др.

Следует отметить, что в отечественной педагогике феномен «культурно-эстетическая толерантность» исследован недостаточно. Среди российских ученых интерес к становления культурно-эстетической толерантности личности проявляется в трудах Е.Н. Петраковой, И.В. Арябкиной, О.А. Масловец, М.А. Лазарева, А.А. Ласкина, М.В., М.В. Давыденко, О.А. Шелюгиной, Ю.В. Кирюшиной, Л.П. Печко и др. [2, 5, 6, 8, 9].

Исследуя взаимодействие обучающихся с окружающим миром через призму взаимосвязи понятий ««толерантность», «культура», «искусство», «эстетика», «эстетическое» и др. Е.Н. Петракова дефинирует понятие «культурно-эстетическая толерантность» как одну «из важнейших ценностно-смысловых диспозиций личности, которая обуславливает понимание, уважение и принятие ей (личностью) иной, отличной от своей, культуры через всестороннее изучение и творческое освоение ее эстетических особенностей, отсутствие отрицательного отношения к проявлениям иной культуры» [8].

Невозможность формирования толерантности личности вне искусства, вне культурно-эстетического воспитания отмечают И.В. Арябкина и Е.Н. Елисеева [2].

Как разновидность диалога культур на уровнях искусства и в ситуациях современного образования рассматривают культурно-эстетическую толерантность М.А. Лазарев и А.А. Ласкин [5] и отмечают, что благодаря ей возможно создать почву для воспитания и распространения идей философской, культурно-эстетической мысли – «диалога культур» (М.М. Бахтина, В.С. Библера и других авторов). Синонимичным понятием у М.А. Лазарева и А.А. Ласкина выступает художественная толерантность – качество индивида, «которое предполагает и проявляется расширением установок и мотивации в сфере культурных отношений и чувственного сознания» [5].

Л.П. Печко определяет культурно-эстетическую толерантность как личностную установку, относящуюся «к восприятию, поведению и его мотивации, эмоциям и их выражению, оценкам культурно-эстетического плана, вкусовым предпочтениям, уровню готовности к диалогу в сфере культуры, искусства» [9].

Следует отметить, что все авторы, изучающие вопросы содержания и сущности культурно-эстетической толерантности, сходятся на мысли, что на понимание личностью своего и иного культурного поля несомненное влияние оказывает искусство. Именно искусство способствует формированию гуманистической позиции школьника и воздействует на его духовное становление.

Логично предположить, что целенаправленное, системное изучение национального и мирового искусства в образовательном процессе учреждения образования будет непременно влиять на формирование культурно-эстетической толерантности личности обучающегося.

В структуре толерантности учеными выделяются когнитивный, эмоционально-ценностный и поведенческий компоненты. Исходя из этого, эффективный процесс «взаимодействия» с искусством с целью формирования толерантных качеств личности должен включать творческую эстетическую деятельность учащихся, воздействовать на эмоциональный мир учащегося, знакомить с наследием национальной культуры и искусства, создавая положительный образ своей страны, и культурным наследием других стран в сравнении, сопоставлении (а не противопоставлении) со «своим».

Формированию эмоциональной чуткости, навыков толерантного общения, чувства эмпатии будет способствовать грамотный отбор содержания обучения на основе материалов, обращающих обучающихся к собственному опыту, апеллирующий к чувствам, эмоциям, ценностным установкам. В этой связи огромен потенциал учебных предметов образовательной области «Искусство».

Для воспитания личности, обладающей твердой установкой на толерантное общение, необходимо создать соответствующие условия. Остановимся только на трех.

Во-первых, необходим культурно-эстетический контекст, который позволит учащемуся эффективно участвовать в историко-культурном диалоге. Речь может идти о наличии хорошо структурированной, аутентичной, доступной для восприятия информации. Оптимально, если такая информация будет представлена пространственно и визуально, логично и последовательно. Эффективным, с нашей точки зрения, будет использование музейных уроков, посещение музеев учащимися во время внеклассных мероприятий.

Прикосновение к искусству ведет к пониманию «смыслов» культуры, воспитанию умения вступать в диалог с музейными предметами. И тут уже не может быть места вандализму: интерес направлен не на разрушение, а на созидание.

Таким образом, конструктивное взаимодействие школа-музей будет способствовать формированию культурно-эстетической толерантности учащихся.

Во-вторых, очевидна целесообразность реализации не только учебных программ по учебным предметам образовательной области «Искусство», но и содержания программ факультативных занятий (например, «Музеи мира», «Человек в мире художественной культуры» для X–XI классов учреждений образования, реализующих образовательные программы общего среднего образования), расширяющих представления учащихся о культуре и искусстве, что несомненно влияет на становление толерантной личности. Содержание программ факультативных занятий направлено на формирование личности в процессе освоения культурного наследия, способной воспринимать и оценивать эстетические явления в искусстве и социуме, на формирование целостного представления об отечественной и мировой художественной культуре как системе взаимосвязанных событий и явлений и др. Осознание взаимосвязи культур, понимание того, что «своя» культура, как и «чужая», – это часть «всеобщей», способствует толерантному отношению к «иному».

В-третьих, в процессе формирования культурно-эстетической толерантности личности невозможно обойтись без использования заданий, пробуждающих эту самую личность к активной творческой деятельности, к эмоциональному переживанию от прикосновения к искусству, эстетическому соучастию в диалоге культур и т.д. С этой целью можно предложить использование в образовательном процессе системы компетентностных заданий, способствующих последовательному и целенаправленному продвижению учащихся в освоении художественной культуры. В качестве примера можно предложить дидактические и диагностические материалы для учителей из серии «Компетентностный подход». Использование компетентностных заданий в образовательном процессе способствует преодолению физиологической пассивности, возникающей в ходе слушания нового материала; содействует осуществлению поисково-учебной деятельности, развитию творческого потенциала личности и др. Работа над заданиями способствует вхождению школьника – представителя определенной, своей, субкультуры – в «иную» культуру, в поле диалога культур, и принятию мира «иной» культуры как уникального явления, заслуживающего уважения и внимания. Разработку

заданий также может осуществлять учитель применительно к каждой конкретной учебной ситуации.

Таким образом, формирование культурно-эстетической толерантности школьников – актуальная задача современного этапа развития общества и системы образования. В процессе общения с миром культуры и с другими людьми учащиеся узнают о многообразии традиций, религий и жизненных укладов представителей разных стран и учатся бережно относиться к иным культурам и искусству других народов, толерантно воспринимать людей с иными взглядами. Важными условиями формирования культурно-эстетической толерантности у учащихся выступают реализация в системе образования содержания, заложенного в учебных программах образовательной области «Искусство», применение системы творческих компетентностных заданий, использование образовательного потенциала музеев.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. *Online Etymology Dictionary.* <https://www.etymonline.com/>
2. *Арябкина И.В., Елисеева Е. Н. К вопросу об актуальности формирования культурно-эстетической толерантности младших школьников при изучении английского языка // КПЖ. 2016. №3 (116). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/k-voprosu-ob-aktualnosti-formirovaniya-kulturno-esteticheskoy-tolerantnosti-mladshih-shkolnikov-pri-izuchenii-angliyskogo-yazyka> (дата обращения: 12.02.2022).*
3. *Балакирева Э.В. и др. Технологии формирования толерантности: Учебно-методическое пособие / Э.В. Балакирева, Е.И. Бражник, М.Н. Липинская, Э.И. Сундукова. – СПб. : Астерион, 2019. – 72 с*
4. *Декларация принципов толерантности. 1995. // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/toleranc.shtml*
5. *Лазарев М.А., Ласкин А.А. Культурно-эстетическая толерантность в среде художественного образования // Вестник Московского университета МВД России. 2015. №11. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kulturno-esteticheskaya-tolerantnost-v-srede-hudozhestvennogo-obrazovaniya> (дата обращения: 12.02.2022).*
6. *Масловец О.А. Формирование толерантности у учащихся старших классов средствами иностранного языка : диссертация ... кандидата педагогических наук : 13.00.01 / Масловец О.А. Благовещенск, 2009.- 193 с.: ил. РГБ ОД, 61 09-13/675. <http://www.dslib.net/obw-pedagogika/formirovanie-tolerantnosti-u-uchawihjsja-starshih-klassov-sredstvami-inostrannogo.html>*
7. *Новая философская энциклопедия. https://platona.net/board/novaja_filosofskaja_ehnciklopedija/tolerantnost/3-1-0-2839.*
8. *Петракова Е.Н. Формирование культурно-эстетической толерантности как психолого-педагогическая проблема. // Известия РГПУ им. А. И. Герцена. 2013. №156.С. 118-125*
9. *Печко Л.П. Культурно-эстетическая толерантность и её становление в среде художественного образования. Международный интерактивный сетевой семинар «Интегративные процессы в современном образовании». 2011. URL: <http://www.art-education.ru/project/seminar-2011/seminar-2011.htm> (дата обращения: 02.02.2022)*

Научный руководитель:

Колбышева Светлана Ивановна, кандидат педагогических наук, доцент

УДК 373.2.015.31:78

Скуратович Юлия
магистрант

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ МУЗЫКАЛЬНОГО ВОСПРИЯТИЯ У ДЕТЕЙ ОТ 2 ДО 3 ЛЕТ

Аннотация: В содержании статьи рассмотрены определения терминов «педагогическое сопровождение», «музыкальное восприятие», выделена отличительная характеристика педагогического сопровождения. Представлен авторский термин «педагогическое сопровождение» в контексте развития музыкального восприятия у детей от 2 до 3 лет.

Ключевые слова: музыкальное восприятие, сопровождение, педагогическое сопровождение, ранний возраст, развитие.

Skuratovich Yulia
Undergraduate master student

PEDAGOGICAL SUPPORT IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF MUSICAL PERCEPTION IN CHILDREN FROM 2 TO 3 YEARS OLD

Annotation: In the content of the article, the definitions of the terms «pedagogical accompaniment», «musical perception» are considered, a distinctive characteristic of pedagogical accompaniment is highlighted. The author's term «pedagogical support» is presented in the context of the development of musical perception in children from 2 to 3 years old.

Keywords: musical perception, accompaniment, pedagogical accompaniment, early age, development.

В настоящее время проблема «сопровождение» часто исследуется в научных трудах и имеет особую актуальность среди ученых. Она отражена в работах М. Р. Битяновой, Е. А. Козыревой, С. А. Марковой, А. П. Тряпицына и др.

Сопровождение рассматривается в контексте разнообразных научных областей, следовательно, выделяются виды сопровождения. Так, различают педагогическое, психологическое, психолого-педагогическое, валеологическое, компьютерное, социально-педагогическое и другие виды сопровождения. При анализе научной литературы было выявлено, что наиболее часто встречаются исследования, посвященные психолого-педагогическому сопровождению.

В нашей работе исследуем педагогическое сопровождение. Данной проблеме посвящены труды таких ученых, как Е. А. Александрова, Л. Н. Бережнова, М. Р. Битянова, В. П. Бондарев, И. Э. Куликовская, И. А. Липский, А. П. Тряпицын и др.

Существует значительное количество определений понятия «педагогическое сопровождение». По мнению Л. Н. Бережновой, педагогическое сопровождение предполагает специально организованный и контролируемый процесс приобщения субъекта к взаимодействию, направленный на разрешение проблемных ситуаций [2]. Е. А. Александрова утверждает, что под педагогическим сопровождением понимается активное наблюдение, консультирование, личное участие и максимальное поощрение самостоятельности воспитанника, которая может проявляться в его активной жизненной позиции [1].

Ученые выделяют отличительные особенности педагогического сопровождения. Так, О. Н. Яковлева отмечает следующие характеристики педагогического сопровождения:

- имеет деятельностную природу, предполагает проявление активности и влияния на сопровождаемое явление;
- носит управленческий характер, связан с некоей заданной оптимальной траекторией, в соответствии с которой обеспечивает развертывание сопровождаемого явления;
- имеет индивидуальный характер, обладает содержательной адресностью, соответствующей сложившимся условиям и особенностям сопровождаемого явления;
- функционирует в специально созданной среде, задающей оптимальные условия для существования сопровождаемого явления;
- непрерывность при реализации, предполагающая постоянную совместную деятельность педагогического работника с воспитанниками на пути достижения цели;
- опирается на результаты мониторинговой диагностики, которые детерминируют наполнение действий педагога по сопровождению [4, с. 47].

Ребенок раннего возраста стремится познавать мир во время разнообразных видов деятельности, среди которых – восприятие. Наше исследование посвящено проблеме развития музыкального восприятия у детей от 2 до 3 лет. Музыкальное восприятие есть восприятие, направленное на постижение и осмысление тех значений, которыми обладает музыка как искусство, особая форма отражения действительности, эстетический художественный феномен. Ранний возраст является сензитивным для развития музыкального восприятия. В то же время музыкальное является самым сложным видом восприятия, поскольку музыкальный образ специфичен и не всегда поддается пониманию, особенно в раннем возрасте [3, с. 129]. Однако ученые

утверждают, что недополученные в детстве музыкальные эмоции невозможно восполнить в старшем возрасте [4, с. 29-30]. Раннее приобщение к музыкальному восприятию будет способствовать целостному развитию ребенка.

Проблема музыкального восприятия отражена в работах Б. В. Асафьева, Н. А. Ветлугиной, И. Л. Держинской, Н. А. Метлова, О. П. Радыновой, Б. М. Теплова, В. Н. Шацкой и др.

Для адекватного музыкального восприятия к музыкальным произведениям предъявляются соответствующие требования. Так, например, они должны соответствовать возрастной категории детей. Не рекомендуется слушать драматические, тревожные музыкальные произведения, а, наоборот, использовать бодрые, спокойные по характеру произведения.

В контексте музыкального развития отсутствует определение понятия «педагогическое сопровождение», что предполагает создание авторской интерпретации. В нашем исследовании под понятием «педагогическое сопровождение» в контексте развития музыкального восприятия у детей от 2 до 3 лет будем считать целенаправленную деятельность педагога, основанную на демократическом взаимодействии с воспитанниками, ориентированную на совместное преодоление трудностей, учет индивидуальных особенностей и интересов детей.

Оказание педагогического сопровождения развития музыкального восприятия у детей от 2 до 3 лет предполагает соблюдение следующих принципов работы:

1. Принцип доступности.
2. Принцип последовательности.
3. Принцип гуманизма.
4. Принцип комфортной психологической атмосферы.
5. Принцип синкретичности.
6. Принцип учета индивидуальных особенностей.
7. Принцип контрастного различения музыкального репертуара.

Таким образом, оказание педагогического сопровождения с соблюдением принципов работы содействует эффективному развитию музыкального восприятия у детей от 2 до 3 лет. Педагогическое сопровождение оказывается только при участии компетентного взрослого.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Александрова Е. А., Носов А. Г. Педагогическое сопровождение становления здорового образа жизни детей в школе. М. : Сентябрь. – 2015. – 176 с.

2. Бережнова, Л. Н. Сопровождение в образовании как технология разрешения проблем развития / Л. Н. Бережнова, В. И. Богословский // Известия РГПУ им. А. И. Герцена. – 2005. – № 12. – С. 109-122.

3. Кохановская, И. А. Особенности музыкального восприятия детей дошкольного возраста / И. А. Кохановская // Скиф. Вопросы студенческой науки. – 2020. – №8 (48). – С. 129-133.

4. Лиганова, В. Е. Развитие музыкальных способностей детей дошкольного возраста / В. Е. Лиганова, Ф. Н. Мубаракова, В. П. Ульянова // Вестник НЦБЖД. – 2017. – № 4(34). – С. 28-30.

5. Яковлева, Н. О. Сопровождение как педагогическая деятельность / Н. О. Яковлева // Вестник ЮУрГУ. – 2016. – № 4. – С. 46 – 49.

Научный руководитель:

*Анцытирович Ольга Николаевна,
кандидат педагогических наук, доцент*

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 159.922.6

Ірина Матійків

канд. психол. наук, ст. н. сп., доцент

ЕМОЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА КОМПЕТЕНТНІСНОЇ МОДЕЛІ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА

У статті коротко викладено результати теоретичного аналізу досліджуваної проблеми; висвітлено визначення ключових понять «емоційна компетентність педагога», «усвідомлене емоційне реагування», «позитивна взаємодія»; запропоновано основні цінності і переконання для формування емоційної компетентності педагога.

Ключові слова: компетентнісний підхід, емоційна компетентність педагога, усвідомлене емоційне реагування, переконання і цінності емоційно компетентної людини.

Iryna Matiykiv

PhD (Psychology), Research Prof., Assoc. Prof.,

EMOTIONAL COMPETENCE AS A COMPONENT OF THE COMPETENCE MODEL OF A MODERN TEACHER

The article considers the results of theoretical analysis of the emotional competence of the teacher, the definition of key concepts «emotional competence of teacher», «conscious emotional response», «positive interaction»; the principles and beliefs that are the basis for positive interaction and the formation of emotional competence of the teacher.

Keywords: competency approach, emotional competence of the teacher, a conscious emotional response, beliefs and principles of an emotionally competent person.

Важливим чинником, що впливає на професійну успішність сучасного педагога та якість навчально-виховної роботи, є його емоційна компетентність як якість, що характеризує уміння управляти власним емоційним станом та створювати сприятливу атмосферу контакту у навчальній групі. Від представників цієї професії вимагається не тільки добре знати свій предмет, методи викладання, а й бути підготовленими до продуктивної комунікації, емоційно розумної поведінки, позитивної взаємодії, володіти способами самозбереження психічного здоров'я та профілактики «професійного вигорання».

У педагогічній діяльності часом виникають несподівані та непередбачувані ситуації. Трапляється, що навіть досвідченим педагогам важко опанувати власні емоції, не кажучи вже про початківців. Потрапивши у полон емоцій, педагог може втратити «почуття міри», діяти імпульсивно, наприклад, втягнутися у суперечку, підвищити голос тощо. А що робити зі страхом перед початком заняття чи іншого відповідального заходу? Страх, тривога,

невдоволення та інші емоції дезорганізують, позбавляють сил, «паралізують» мислення.

Педагогічна діяльність – це, перш за все, процес творення взаємин. Адже, сприйняття і засвоєння учнями навчального матеріалу відбувається через налагодження стосунків педагога з навчальною групою, їх спілкування та взаємодію. Вміння управляти власними емоціями та емоційним потоком групи, спілкуватися на емоційному рівні відіграє у діяльності педагога не менш важливу роль, ніж його розумові здібності, освіта та досвід.

Новітні дослідження засвідчують, що успіх фахівців, які працюють з людьми, лише на 15% визначається коефіцієнтом інтелекту (IQ) і на 85% залежить від емоційного інтелекту (EI), – умінь налагоджувати стосунок на засадах позитивної взаємодії [5]. Вдосконалення емоційних умінь актуально не тільки для професійного, а й особистісного зростання педагогів.

Згідно з науковими дослідженнями вміння педагога створити на уроці простір інтересу й радості підвищує працездатність учнів на 30-40% [1, с. 47]. Окрім того, емоційно насичене навчання викликає захоплення, сприяє запам'ятовуванню матеріалу, є важливим чинником розвитку здібностей. Радість творчості, почуття задоволення від напруженої інтелектуальної праці, емоційна насолода цим процесом підвищують розумовий тонус учня, мобілізують його сили, допомагають долати перешкоди [2, с 293-298]. Емоційно компетентного педагога учні наділяють «емоційною референтністю», тобто він стає для них не тільки значущим іншим, до якого можна звертатися за інформацією та підтримкою, а й взірцем для наслідування емоційно доцільної поведінки.

На наш погляд, успішність людини в майбутньому професійному і соціальному житті визначається рівнем розвитку ключових компетенцій, оволодіння якими сприяє адаптації в сучасному професійному середовищі, продуктивному виконанню професійної діяльності, самореалізації.

Ключові компетенції – це те, що дає «ключ» до становлення професійної компетентності. Якщо вони сформовані, людина володіє особливим ресурсом для досягнення високого рівня компетентності в будь-якому виді діяльності. Однією з ключових компетенцій педагога є емоційна компетентність. Категорію «емоційна компетентність педагога» розглядаємо як його здатність усвідомлено керувати емоційними реакціями у звичних і нестандартних ситуаціях професійної діяльності. Вдосконалення емоційної компетентності педагога передбачає оволодіння базовими емоційними вміннями, формування переконань і цінностей емоційно компетентної людини, а також психологічної готовності до усвідомленого емоційного реагування. На відміну від неусвідомленого, усвідомлене емоційне реагування – це вміння людини обирати доцільну

емоційну реакцію залежно від комунікативної ситуації та конструктивно реалізувати її в діях, поведінці, вчинках. При усвідомленому емоційному реагуванні людина вміє витримати паузу, подумати («Якщо я так відреагую, яких результатів я досягну?», «Як мені відреагувати, щоб владнати ситуацію, зберегти контакт з учнем, домогтися бажаного?»), обрати емоційно доцільну реакцію та реалізувати її в поведінці. Критеріями усвідомленого емоційного реагування вважаємо: адекватність поведінки ситуації; владнання ситуації чи задоволення потреби, що викликали емоцію; збереження рівноваги чи зменшення інтенсивності негативних переживань; розвиток стосунків.

До емоційних умінь, які необхідні для ефективного здійснення педагогічної діяльності, віднесено такі:

- усвідомлювати власні емоції: відчувати, розпізнавати, називати подумки та розуміти повідомлення емоції, що переживається;
- керувати свідомо власними емоційними реакціями;
- розуміти емоції учнів за вербальними і невербальними повідомленнями;
- впливати на емоційну атмосферу комунікативного контакту (налагоджувати сприятливу емоційну атмосферу контакту, екологічний зворотний зв'язок, співпрацювати, домовлятися, доходити згоди).

Згідно з нашим припущенням вагомим чинником усвідомленого емоційного реагування й асертивної поведінки педагога є його цінності й переконання. Наводимо їх перелік і короткий опис.

1. *Фокус уваги на духовних і загальнолюдських цінностях.* «Розрізняти головне від другорядного, зосереджуватися на важливому, відпускати непотрібне...». Уміння обирати найбільш важливе і оминати несуттєве позбавляє від багатьох, не вартих уваги, проблем. У житті більшості людей настає момент, коли шукають відповіді на глибинні запитання: «Що для мене є цінним?», «Чому це так важливо?», «Який сенс моєї діяльності?», «Заради чого всі зусилля?», «Як бути в гармонії з собою?».

Коли людина усвідомлює і шанує власні цінності, тоді розуміє і визнає цінності інших людей. Позитивне ставлення до себе, до світу, прагнення до гармонійного буття, психологічного благополуччя і здорових стосунків з довкіллям допомагають обирати емоційно-доцільну поведінку у різних життєвих ситуаціях. Коли в основу взаємодії співрозмовників покладено духовні й загальнолюдські цінності, – між ними налагоджується порозуміння і згода.

2. *Відповідальність.* Кожна людина творить власне життя і є відповідальною за свої думки, емоційні реакції, поведінку. Позиція відповідальності, визнання свого «авторства» у процесі вираження емоцій – необхідна умова оволодіння ними. Будь-яку емоцію продукує сама людина, через неї повідомляє своє ставлення до того, що відбувається, до співрозмовника, тому й регуляції вона піддається тільки з її боку. Скаржитися на життя і покладати відповідальність за свої переживання на ситуацію або інших людей, звинувачувати їх у труднощах означає нічого не робити самим, бути жертвами обставин.

Екологію спілкування забезпечують усі учасники взаємодії і відповідальність за її результат розподіляється також між ними. Адекватно оцінюючи ситуацію і взявши персональну відповідальність за те, що відбувається, є можливість знайти прийнятний для усіх варіант владнання ситуації без звинувачення, образ і агресії.

Аксіома життя в стилі самокоучингу – бути відповідальним за те, що відбувається у власному житті. Коли відчуваємо себе відповідальними і свідомо поліпшуємо різні сфери життя, тоді й відбуваються позитивні зміни [3, с. 58].

3. *Позитивне налаштування до себе, інших людей, довкілля; спрямованість на співпрацю.* В основі позитивного налаштування знаходиться життєва позиція особистості «Я – в порядку, інші – в порядку» (Т. Харріс), уміння підтримувати внутрішній стан рівноваги і емоційного благополуччя; упевненість у тому, що інші володіють можливостями і здібностями досягати добрих результатів. Все, що відбувається в навколишньому світі – це відображення того, що відбувається у внутрішньому просторі особистості. Емоційний стан накладає відбиток на те, як бачимо світ, інтерпретуємо події, ставимося до того, що відбувається, а значить і на емоційні реакції та поведінку. Само по собі ставлення до студента з повагою, як до цілісної і дієздатної особистості незалежно від історії його життя, розкриває його силу і найкращі якості, з великою ймовірністю викликає позитивний відгук з його боку. Атмосфера, в якій людина спілкується без страху бути осміяною, приниженою, відкинутою; де на помилках вчаться, набувають досвід і зростають, – відкриває можливості повноцінної реалізації потенціалу. Для педагога важливо вміти управляти собою, своїм емоційним станом, зберігати внутрішню рівновагу й позитивне налаштування незалежно від того, що відбувається усередині чи зовні.

3. *Визнання реальності* «Те, що є, – є». Цей принцип означає:

– сприймати реальність об'єктивно, а не такою, якою її хочеться бачити, наповнюючи своїми очікуваннями, страхами та фантазіями;

– визнавати власні достоїнства і недоліки, тоді з'являється можливість більш адекватно їх висловлювати;

– толерантно сприймати інших людей з їхніми чеснотами і недоліками, розуміючи унікальність внутрішнього світу кожної людини. Розуміння відмінностей і визнання їх цінності є основою поваги до іншої людини.

Застосування принципу реальності у житті означає просто спостерігати і визнавати реальність, життєві обставини, себе, відмінності між людьми замість оцінювання й засудження. Кожна людина є своєрідною, зі своїми поглядами на життя, цінностями і переконаннями, культурою, вихованням, характером, здібностями, життєвим досвідом тощо. Цінним подарунком для співрозмовника є створення простору, в якому безпечно бути собою, виявляти свої найкращі якості. Наслідками неадекватного сприйняття комунікативної ситуації, хибних узагальнень, помилкових суджень є проблеми та труднощі у стосунках.

4. Усвідомленість процесу взаємодії. Із зовнішнього і внутрішнього світу особистості в мозок постійно надходить інформація. Принцип усвідомленості полягає в присутності «тут і тепер», спостережливості до того, що відбувається усередині себе і навколо. «Відчуття своєї присутності, сили теперішнього моменту й повноти Буття, занурення у те, що відбувається «зараз», – збільшує можливості діяти [4, с. 97]. Елементарні навички самоспостереження за своїми емоційними реакціями дають змогу вловити момент виникнення емоції, тобто розпізнати імпульс ще до початку дій. При усвідомленому емоційному реагуванні людина вміє витримати паузу після виникнення імпульсу, подумати, обрати емоційну реакцію та реалізувати її в поведінці.

Позитивна взаємодія є завжди усвідомленою, що означає зосередженість на цьому процесі, уважність до співрозмовника, його емоційного стану й потреб, уважне слухання, щире і конкретне висловлення своїх думок, осмислені дії.

5. Пошук «золотої середини», відчуття міри і такту. Інтуїтивно більшість людей відчувають “золоту середину” у поведінці, яка забезпечує найбільш сприятливу атмосферу в комунікативних ситуаціях. Емоційні крайнощі: як бурхливі, некеровані переживання, так і байдужість – створюють дискомфорт у спілкуванні. “Золотою серединою” між агресивною і пасивною поведінкою є асертивність. Асертивна особистість завжди відчуває, коли її поведінка буде недоречною, і може утримати себе від некерованого сплеску емоцій, бере на себе відповідальність за власний емоційний стан. Однією з важливих ознак асертивності є вміння вибудовувати здорові психологічні кордони і захищати їх. Людина переживає більше позитивних емоцій у житті ніж негативних, відчуває себе більш комфортно і впевнено у спілкуванні, коли вміє відстоювати свою думку, регулювати межу втручання у власний внутрішній світ, захищати себе від

впливу некоректних думок і бажань, приниження, маніпулювання з боку інших людей. Без нормального функціонування кордонів люди відчують труднощі в повсякденному житті, у стосунках, що призводить до виникнення негативних емоцій.

6. Відкритість змінам. Початок нових справ, досягнення бажаного або вирішення життєвих завдань пов'язано з внесенням змін, навіть, з ризиком. Часто бажання щось змінити на краще супроводжується страхом, що не вийде. Виникнення відчуття невпевненості, тривоги у незнайомих ситуаціях, умовах невизначеності є нормальним явищем. З іншого боку, постійний страх невідомого, тривога про те, що може щось статися; боязнь припуститися помилки не тільки з'їдають позитивні емоції, а й зачиняють двері до позитивних змін. Чим більше боїмося припуститися помилки, тим більше ймовірність, що так і буде; що очікуємо від довкілля в думках, почуттях, фантазіях, мріях, то й має шанс втілення. Довіра до процесу життя, його проживання без очікування неприємностей, визнання подій, що відбуваються, внутрішні установки на кшталт “Усе, що відбувається, має сенс і є закономірним”, “Усе відбувається своєчасно і тоді, коли потрібно”; уміння отримувати досвід з ситуацій, що трапляються, “вчитися на помилках”, причому не тільки на своїх, – дає відчуття безпеки, підтримки, впевненості, послаблює неприємні переживання. Будучи психологічно готовими до несподіваних поворотів подій, тим самим налаштуємося бути гнучкими у реагуванні на зовнішні зміни.

7. Вдячність. «Фортуна на боці тих, хто вміє бути вдячним». Вміння знаходити позитивні моменти навіть у неприємних ситуаціях; радіти простим речам, цінувати те, що є, і бути вдячними долі за найменші подарунки і досягнення є основою благополуччя. Вдячність сприяє врівноваженості, стресостійкості, зниженню тривожності і є ефективним інструментом у діловій взаємодії, – покращує стосунки.

Реалізація запропонованих принципів у професійних і життєвих ситуаціях сприятиме не лише формуванню емоційної компетентності педагога, а й налагодженню позитивних взаємин у професійному середовищі, поліпшенню якості навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вергасов В. М. Активизация познавательной деятельности студентов в высшей школе. К. : Вища школа, 1985. 175 с.
2. Крутецкий В. А. Математические способности и личность : учеб. пособ. 2-е изд. М. : Просвещение, 1987. 447 с.
3. Розенберг М. Язык жизни. Ненасильническое общение. М. : София, 2009. 169 с.
4. Экхарт Т. Сила настоящего: Руководство к духовному пробуждению : пер. с англ. М. : София, 2012. 256 с.

5. Cherniss C., Goleman D. (eds.). An EI-based theory of performance. *The emotionally intelligent workplace*. San Francisco: Jossey-Bass, 2001. P. 27-44

УДК – 355.133.4 (477)

Шевкун Галина,
кандидат мистецтвознавства, доцент

ФЕНОМЕН ДІЯЛЬНОСТІ ОФІЦЕРА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті, на засадах науки психології, аналізуються сутність і зміст діяльності офіцера Збройних Сил України, розкриваються умови її продуктивного функціонування. Як складний соціо-культурний, психологічний феномен, ця діяльність розглядається на вертикальному рівні, а саме: мета-потреби-мотиви-засоби-результат у їх діалектичному взаємозв'язку і взаємозумовленості. Доводиться, що діяльність офіцера Збройних Сил України має певні характерні особливості, головними серед яких є такі: чітко визначена регламентованість, екстремальність, реальні ризики в умовах її реалізації, підвищений рівень морально-правової відповідальності та ін.

Ключові слова: офіцер, діяльність, мета, потреба, мотив, засіб, результат

Shevkun Halyna,
PhD (Art History), Associate Professor

PHENOMENON OF ACTIVITY OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE OFFICER: PSYCHOLOGICAL ASPECT

The article, based on the science of psychology, analyzes the essence and content of the officer of the Armed Forces of Ukraine, the conditions of its productive functioning are revealed. As a complex socio-cultural, psychological phenomenon, this activity is considered at the vertical level, namely: purpose-needs-motives-means-results in their dialectical relationship and interdependence. It is proved that the activity of an officer of the Armed Forces of Ukraine has certain characteristics, the main ones being: clearly defined regulations, extremity, real risks in its implementation, increased level of moral and legal responsibility, etc.

Keywords: officer, activity, purpose, need, motive, means, result

У психологічній науці вчення про феномен діяльності, його розвиток і форми є одним із головних, оскільки саме діяльність становить основу людського буття. В діяльності людина створює не лише предмети матеріального вжитку, а й створює свій духовний, культурний світ. У творчій діяльності людина виходить «за межі себе». Слепіий Гомер пише геніальні літературні твори. Глухі: Людвіг ван Бетховен, Бедржих Сметана створюють неперевершені музичні твори. Микола Бідняк, позбавлений рук, створює прекрасні твори образотворчого мистецтва, тримаючи пензлик вустами. Слепоглухоніма Ольга Скороходова завдяки творчій діяльності навчилася сприймати скульптуру, слухати музику, творити поезію, жити щасливим, повноцінним життям [1, с. 70,

146, 156, 204, 266]. Отже, у процесі діяльності відбувається духовне зростання особистості, її соціалізація.

Поняття «феномен» (від грец. – те, що з'являється) зазвичай вживають у двох основних значеннях: щось виняткове, незвичайне, рідкісне явище (ним, наприклад, є військова діяльність); а також явище, яке дане нам у досвіді, практиці, сприйнятих органами чуттів.

Діяльність офіцера Збройних Сил України, як вид військової діяльності, є феноменом у тому сенсі, що вона цілковито спрямована на високопрофесійний, відповідальний захист Батьківщини. Особливо виразним це є у наш час, коли агресор – Росія, умисне нагнітає ситуацію поблизу наших кордонів, не приховує своїх загарбницьких планів. Всередині ж самої Росії, відбувається неймовірна обробка суспільної думки про необхідність такої війни, її примарна «справедливість»... І треба сказати, що рупор пропаганди спрацьовує. За статистичними даними, понад 60% росіян підтримують людиноненависницьку політику Путіна, а тому і ллється невинна наша кров вояків... Сьогодні офіцери і солдати української армії виявляють зразки мужності, героїзму, самопожертви на Сході України, де вже близько 10 років точиться війна проти російських окупантів і їх найманців. Лише серед офіцерів-випускників Академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного на цій «гібридній війні» загинуло близько 80 осіб, а також маємо сотні поранених. Це неоціненні втрати. Втім вони засвідчують наш нескоримий український Дух до свободи, до перемоги над лютим ворогом.

До специфічного кола феномену свідомої діяльності офіцера входить значна кількість складових. Відомий вчений К. Платонов будь-яку соціальну, у тому числі й військову діяльність, розглядав на двох рівнях: вертикальному й горизонтальному [6, с. 80-85]. До вертикального рівня вчений відносив: мету-потреби-мотив-засоби-результат. Практично цієї ж думки дотримувався й український вчений В. Козаков [3, с. 16-18]. Розглянемо коротко названі складові лише у вертикальній площині, оскільки обсяг статті не дозволяє детально проаналізувати зміст «горизонтального рівня» цієї важливої проблеми.

Безумовно, що без добре визначеної мети, діяльність офіцера буде носити нецілеспрямований, хаотичний характер. Адже ціль – це уявний образ майбутнього результату діяльності, за допомогою якого суб'єкт сподівається задовольнити ту чи іншу потребу. Щоб належним чином виконувати свої професійні обов'язки, майбутній офіцер ще в стінах закладу вищої військової освіти має набути таких знань, які б дозволили йому у будь-якій надзвичайній ситуації обрати єдино правильне рішення, застосувати такі засоби, які б

дозволили йому виконати наказ і досягти перемоги. У відомій таксономії Б. Блума у пізнавальній сфері цілі розташовуються у такому порядку:

1. Знання фактів, термінології, способу добору фактів, тенденцій розвитку, класифікації, критеріїв перевірки ефективності, методів дослідження, що застосовуються у цій галузі. До того ж, знання загальних понять, структур, теорій, принципів і законів, необхідних для пояснення і тлумачення явищ і їх передбачування, теорій і структур.

2. Розуміння трансфер змісту із однієї мови в іншу, інтерпретація, екстраполяція, застосування методів, правил, загальних понять.

3. Аналіз поділу цілого на елементи, установлення взаємозв'язків між елементами, аналіз кожного елементу окремо, та з'ясування відносин між ними, аналіз принципів організації цілого.

4. Синтез цілого із елементів для отримання нової структури.

5. Створення власного методу діяльності.

6. Розробка плану діяльності.

7. Створення образу і цілого на основі часткових даних.

8. Оцінювання матеріалу і методів з урахуванням критеріїв.

9. Оцінювання на основі внутрішніх і зовнішніх критеріїв.

Отже, сама мета є системоутворювальним фактором у вертикальній структурі діяльності. Ті види активності людини, які не мають усвідомленої мети, називаються імпульсивними. Для оцінки якості знань майбутніх офіцерів застосовується ціла низка критеріїв (правильність; узагальненість; системність; міцність; конкретність; міцність; обсяг знань та ін.). Цієї позиції дотримуються українські вчені (В. Каплінський та В. Ягупов та ін.) [2; 9].

Мета діяльності офіцера тісно взаємопов'язана із реальними потребами. Загальновизнаними концепціями потреб є концепції Абрахама Маслоу і Девіда Мак Клелланда [4; 5] не лише індивідуального, а й соціального рівня. Тут надто важливим є те, наскільки правильно вони корелюються. Абсолютизація індивідуальних потреб здатна призвести до егоїстичних нашарувань у свідомості особистості. Надзвичайно рельєфно таку ситуацію змальовує О. Купрін у своїй повісті «Поєдинок». Його герой (офіцер Назанський) переконаний, що головне – це любов до себе, до свого тіла, розуму і почуттів. Отже, найважливіше для офіцера – задовольнити свої власні потреби.

Варто зазначити, що така думка є притаманною і деяким нашим офіцерам, які перебувають у сумніві: чи потрібно їм воювати, ризикувати власним життям нібито, невідомо за кого, і за що? У цьому сенсі очевидно, що таким суб'єктам бракує свідомості, бракує відчуття загально суспільного, а саме: того, що

Україна є єдиною нашою Вітчизною, а тому існує нагальна потреба її захищати від зазіхань ворога.

Безумовно, що факти таких думок серед українських офіцерів є поодинокими, абсолютна їх більшість з честю виконує свій священний обов'язок у справі захисту Батьківщини, натомість, на нашу думку, подібних явищ взагалі не має бути.

Загально визнаними концепціями потреб є концепції Абрахама Маслоу і Девіда Клеелланда. Усвідомлюючи, що люди мають безліч різних потреб, А. Маслоу запропонував поділити їх на п'ять основних категорій:

1. Фізіологічні потреби забезпечують виживання людини. Вони включають потреби людини в їжі, воді, сховищі і сексуальні потреби.

2. Потреби в безпеці і впевненості у майбутньому включають потребу в захисті від фізичних і психологічних потреб з боку навколишнього світу і впевненість у тому, що фізіологічні потреби задовольнятимуть в майбутньому (для офіцера, наприклад, важливо знати, яким буде його життя і життя сім'ї після закінчення строку служби і т. ін.).

3. Соціальні потреби – це потреби у причетності до чогось, до когось, почуття розуміння іншими, соціальні взаємодії, підтримка.

4. Потреби у повазі включають потреби особистих досягнень, компетентності, визнання тощо.

5. Потреби самовираження – це потреби в реалізації своїх потенційних можливостей, у розвитку себе як особистості.

Д. Мак Клеелланд доповнює класифікацію потреб такими, на наш погляд, сутнісними аспектами: влада, успіх і причетність [5]. У цьому аспекті для офіцера надто важливим є момент правильного використання наданого йому права влади стосовно підлеглих. Саме тут виникає проблема мотиву діяльності офіцера.

У науці психології поняття «мотив» характеризується як внутрішня спонукальна причина дій і вчинків людини, переживання чогось особисто значущого для індивіда, шлях вибору варіанту досягнення мети. Відомий вчений В. Козаков зазначає, що інколи відбувається підміна понять «мотив» і «стимул», що є неприпустимим. Мотив – це будь-яке психічне явище, що збуджує до дії, а стимул – явище, що діє на людину і викликає відповідну реакцію. Стимул може стати мотивом, але за умов, що його буде «перероблено» особистістю і відображено свідомістю. Через це один і той самий стимул у різних особистостей здатний викликати різні мотиви [3, с. 22].

Мотив у діяльності офіцера може реалізуватися у низці психологічних змінних: інтересах, прагненнях, переконаннях, установках, вчинках. Із сказаного

впливає, що керівники держави, керівники військового відомства мають постійно актуалізувати якомога більшу кількість мотивів діяльності офіцера, збільшувати спонукальну силу кожного із мотивів, посилювати не лише матеріальні, а й душевно-духовні, моральні мотиви. Оскільки, за вченням А. Маслоу, основою мотиву є потреби, а також соціо-культурне середовище [8, с. 54], то одним із перших завдань загальнодержавного керівництва і має бути задоволення потреб офіцера в житлі, адекватним його праці грошовим забезпеченням, належними умовами культурного відпочинку тощо. За нинішньої ситуації усе це виглядає вкрай невідповідно. Достатньо сказати, що велика кількість офіцерів, які мають вислугу 20 і більше років (при цьому у статусі «підполковник», «полковник» та ін. званнях) не мали і не мають житла, сім'ї їх поневіряються у «найманих кутках», оскільки за тим грошовим забезпеченням, яке має сьогодні офіцер, він не здатний виїняти нормальне житло... Це аж ніяк не стимулює і не мотивує офіцера до сумлінного виконання своїх службових обов'язків. З іншого боку, наявність подекуди нестатутних відносин у військових колективах, «кругова порука», підміна відповідальності тощо, гальмують процес сумлінної діяльності офіцера. Свідомі прагнення, інтереси, переконання, життєві світоглядні позиції офіцера тісно взаємопов'язані із його внутрішніми установками.

Установка – це стійка схильність індивіда до конкретної форми реагування, за допомогою якої може бути задоволена та чи інша потреба. Установка спонукає офіцера орієнтувати свою діяльність у відповідному до його статусу й службових обов'язків напрямі і діяти послідовно щодо всіх об'єктів і ситуацій з якими вона пов'язана [7, с. 390-398]. Поняття «установка» спочатку ввели в експериментальну психологію німецькі психологи (Л. Ланге, Г. Мюллер, Т. Шуман). Натомість, як психічний процес і явище, установку найгрунтовніше досліджував Д. Узнадзе [8]. Вчений сформулював закономірності розвитку і функціонування психіки у процесі цілеспрямованої активності, діяльності суб'єкта. Він експериментально вивчав причини змін установок особистості, доводив можливу наявність неусвідомленого характеру установки, обґрунтовував роль і вплив темпераменту на сформованість установки тощо.

Очевидно, що установка офіцера виявляється в його життєдіяльності, конкретних вчинках. Саме тут професійна спрямованість особистості характеризує її соціальну зрілість, ступінь свідомості і моральності. Вона засвідчує коло інтересів офіцера, його бажань, прагнень тощо. Соціальна зрілість офіцера характеризується тим, наскільки виразно вона спрямовується на реалізацію суспільних ідеалів і якісне виконання сукупності соціальних ролей. Усе це засвідчує такий рівень інтелектуального, емоційного та волевого

розвитку, який дозволяє йому адекватно усвідомлювати своє місце у системі суспільних відносин і бути відповідальним не лише за свої дії, вчинки, а й за вчинки, поведінку інших (особливо - підлеглих). Соціальна зрілість особистості офіцера виявляється передусім у: а) наявності цілісної життєвої філософії, яка ґрунтується на сталих життєвих цінностях і ціннісних орієнтаціях; б) здатності критично аналізувати свою діяльність, а також діяльність інших; в) здатності брати активну участь у діяльності військового колективу, а також у діяльності соціуму; г) встановлювати гуманні відносини у ввірених підрозділах, виявляти належний рівень толерантності, взаємоповаги; д) зацікавленому ставленні до подій політичного і соціального життя; е) адекватному сприйнятті й оцінці власної діяльності; є) здібності і здатності до самопізнання, почуття гумору і оптимізму тощо. Соціальна зрілість офіцера тісно взаємопов'язана з відчуттям ідентичності та самоідентичності (цілісності образу «Я»), самоповаги, честі і гідності, вмінням культурно спілкуватися. Адже у культурі спілкування – це не просто обмін інформацією, а передусім форма комунікації, психічне віддзеркалення взаємодії. Крім того, соціальна зрілість офіцера виявляється і в його пропріативних устремліннях, прагненнях і очікуваннях результатів власної діяльності.

Результат діяльності характеризується двома основними компонентами: продуктом і психічним результатом. Продукт – це те, що отримано після реалізації дій над предметом діяльності відповідно до поставленої мети. Психічний результат діяльності – це новоутворення в структурі психічних властивостей особистості офіцера, особливо в його досвіді, набутих знаннях, вміннях, навичках. Отже, психічний результат діяльності офіцера – це високий рівень професійної компетентності, здобуття моральної духовно-душевної цілісності (холізм), це значною мірою відсутність помилкових дій. У військовій справі, як в жодній іншій, помилка офіцера може вартувати не лише великих власних втрат, а й втрати життя підлеглих.

Варто звернути увагу і на те, що діяльність офіцера Збройних Сил України, як важливий соціально-психологічний феномен, характеризується чітко визначеною регламентацією, високим рівнем творчості і морально-правової відповідальності, екстремальністю ситуацій та ін. Сьогодні надто важливим є і те, наскільки офіцер здатний бути не лише формальним лідером, згідно своїх обов'язків, а й лідером неформальним, оскільки це є категоричним імперативом (за І. Кантом), однією із найважливіших умов продуктивної діяльності, спрямованої на перемогу над ворогом.

На підставі викладеного можна зробити такі висновки:

1. Проблема сутності і змісту, організації діяльності офіцера Збройних Сил України потребує нині посиленого теоретичного аналізу у його психологічній площині.

2. Феномен діяльності офіцера української армії повинен розглядатися і в практичному контексті, особливо з огляду реальних загроз, які постійно виявляє до нас російський агресор.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Васянович Г. П. Інклюзія персоналістична. – Львів: Норма, 2022. – 324 с.
2. Каплінський В. В. Методика викладання у вищій школі: Навчальний посібник. – Київ, КНТ, 2017. – 225 с.
3. Козаков В. А. Психологія діяльності та навчальний менеджмент. Підручник. У двох частинах. Частина 1. Психологія суб'єкта діяльності. – К.: КНЕУ, 2000. – 243 с.
4. Маслоу А. Мотивация и личность. 3-е изд. – СПб. Питер, 2006. 352 с.
5. Мескон М. Х., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента: Пер. с англ. – М.: Дело, 1992. – С. 366-372.
6. Платонов К. К. Структура и развитие личности. М.: Наука, 1986. – 254 с.
7. Психологія: Підручник для студентів ВНЗ // Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін.; за ред. Ю. Л. Трофімова. – 4-те вид., стереотип. – К.: Либідь, 2003. - 560 с.
8. Узнадзе Д. М. Экспериментальные основы психологии установки. Тбилиси: Изд-во Акад. наук Грузинской ССР, 1961. – 302 с.
9. Ягупов В. В. Самовиховання воїнів./ Військове виховання: історія, теорія та методика: Навчальний посібник// За ред. В. В. Ягупова. – Київ: Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, Військовий інститут, 2002. – С. 298-317.

УДК 159.9:331

*Елисеєва Анастасія
Магістрант*

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ВЫГОРАНИЯ У ПРОГРАММИСТОВ И СПЕЦИАЛИСТОВ ПО ТЕХПОДДЕРЖКЕ

Аннотація. В статті представлені результати дослідження емоційно-професійного вигорання у працівників ІТ-сфери. Показані результати дослідження, отримані за допомогою опитувальника «Відношення до роботи та професійне вигорання» (В.А. Винокур).

Ключевые слова: синдром емоційно-професійного вигорання, працівники ІТ-сфери, програмісти, спеціалісти по технічній підтримці.

*Eliseeva Anastasia
Undergraduate master student*

COMPARATIVE ANALYSIS OF PROFESSIONAL BURNOUT AMONG PROGRAMMERS AND TECH SUPPORT SPECIALISTS

Abstract. The article presents the results of a study of emotional and professional burnout among IT workers. The results of the study obtained using the questionnaire "Attitude towards work and professional burnout" (V.A. Vinokur) are shown.

Keywords: burnout syndrome, IT workers, programmers, technical support specialists.

Актуальность. Профессиональное выгорание в настоящее время затрагивает многих специалистов, в том числе и работников IT-сферы [3; 4]. Вместе с тем, работники IT-сферы редко выступают объектом эмпирических исследований, посвященных профессиональному выгоранию [2]. Эти исследования зачастую осуществляются в контексте изучения представителей профессий субъект-объектного типа, что не позволяет в должной мере раскрыть специфику и факторы выгорания именно у работников IT-сферы. Кроме того, в современной психологии недостаточно показаны различия между работниками IT-сферы разных специальностей.

Основная часть. Исследование проводилось на базе одной из крупных IT-компаний. В исследовании приняли участие 120 работников IT-сферы (60 программистов, 60 специалистов техподдержки). Стаж работы испытуемых от 1 года до 12 лет. Среди испытуемых все мужчины.

Программисты – это специалисты, которые разрабатывают программное обеспечение, создают веб-сайты и программы. Специалисты по техподдержке – это специалисты, которые осуществляют техническую поддержку, сопровождают и консультируют клиентов по проблемам установки программ, устранения проблем в IT-сфере.

Исследование проводилось с использованием опросника «Отношение к работе и профессиональное выгорание» (В.А. Винокур) [1]. В качестве метода математико-статистической обработки данных используется критерий U-Манна-Уитни.

Результаты диагностики профессионального выгорания у работников IT-сферы представлены на рисунке 1.

Как показано на диаграмме, у программистов более выражены такие показатели профессионального выгорания, как:

- профессиональный перфекционизм – высокие требования к себе, ориентация себя на постоянное стремление с другими людьми и выработанным субъективным идеалом, желание в совершенстве выполнять свою работу, склонность заикливаться на неудачах, неумение правильно расставлять приоритеты в делах (59,2);

- напряженность в работе – ощущение загруженности на фоне высоких интеллектуальных и эмоциональных нагрузок, чувствительности к имеющимся трудностям (45,6);

- помощь и психологическая поддержка коллег в работе – неготовность принимать помощь и поддержку от коллектива в сложной ситуации, ориентация на самостоятельное решение проблемы, что часто снижает эмоциональные ресурсы (45,1);

- профессиональное развитие – неумение верно оценивать свои качества, склонность ставить перед собой определённые ограничения, что способствует возникновению стресса (41,3).

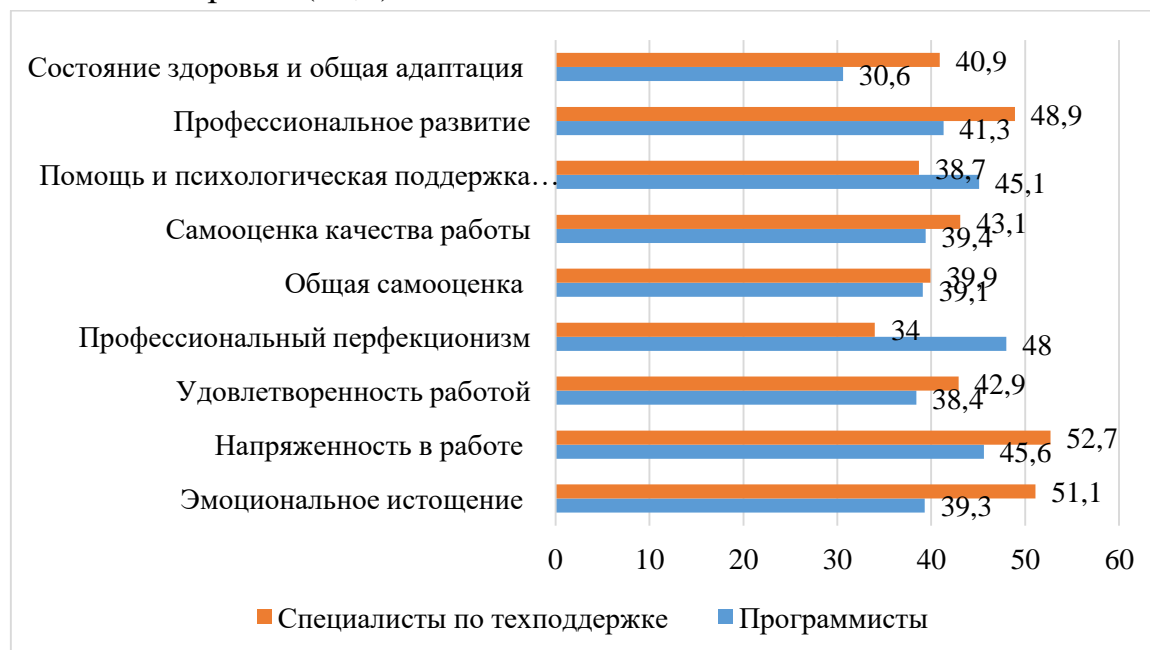

Рис. 1. Особенности профессионального выгорания у работников IT-сферы (среднее значение)

Менее всего у программистов выражено эмоциональное истощение, неудовлетворенность работой, неумение адекватно оценивать себя, низкая самооценка качества работы, нарушения здоровья и общей адаптации.

У специалистов по техподдержке более выражены такие показатели профессионального выгорания, как:

- напряженность в работе – ощущение згруженности на фоне высоких интеллектуальных и эмоциональных нагрузок, чувствительности к имеющимся трудностям (52,7);

- эмоциональное истощение – ощущение эмоциональной опустошенности, хронической усталости, депрессивные тенденции, раздражительность (51,1).

- профессиональное развитие – неумение верно оценивать свои качества, ставить перед собой определённые ограничения, что способствует возникновению стресса (48,9).

- самооценка качества работы – неумение адекватно оценить результаты своей работы, неуверенность в принятии профессиональных решений, трудности в реализации профессиональных планов (43,1);

- удовлетворенность работой и оценка ее значимости – отсутствие ощущения значимости своих усилий и выполненной работы, ориентации на

качественное выполнение своих обязанностей, положительных эмоций от своих действий (42,9).

Таким образом, основными проявлениями профессионального выгорания у программистов являются: высокие требования к себе, желание в совершенстве выполнять свою работу, ощущение загруженности на фоне высоких интеллектуальных и эмоциональных нагрузок, чувствительности к имеющимся трудностям, неготовность принимать помощь и поддержку от коллектива в сложной ситуации, ориентация на самостоятельное решение проблемы, неумение верно оценивать свои качества. Основные проявления профессионального выгорания у специалистов по техподдержке: напряженность в работе, ощущение эмоциональной опустошенности, хронической усталости, депрессивные тенденции, раздражительность, неумение верно оценивать свои качества, неумение адекватно оценить результаты своей работы, неуверенность в принятии профессиональных решений, отсутствие ощущения значимости своих усилий.

С помощью критерия U-Манна сравним показатели профессионального выгорания у программистов и специалистов по техподдержке (таблица 1).

Таблица 1. Различия между группой программистов и группой специалистов по техподдержке по показателям профессионального выгорания

Параметры	Группа 1 (программисты)	Группа 2 (специалисты по техподдержке)	Uэмп	Уровень значимости
Эмоциональное истощение	39,3	51,1	937,0	p≤0,01
Напряженность в работе	45,6	52,7	1342,5	p≤0,01
Удовлетворенность работой и оценка ее значимости	38,4	42,9	1452,5	p>0,05
Профессиональный перфекционизм	48	34	676,5	p≤0,01
Общая самооценка	39,1	39,9	1718,5	p>0,05
Самооценка качества работы	39,4	43,1	1533,0	p>0,05
Помощь и психологическая поддержка коллег в работе	45,1	38,7	1373,5	p≤0,01
Профессиональное развитие	41,3	48,9	1300,5	p≤0,01
Состояние здоровья и общая адаптация	30,6	40,9	1010,0	p≤0,01
Индекс профессионального выгорания	40,8	43,6	1168,0	p≤0,01

Примечание: $U_{крит}=1356$ при $p\leq 0,01$, $U_{крит}=1486$ при $p\leq 0,05$

Анализ показателей говорит о том, что существуют достоверные различия между группой программистов и группой специалистов по техподдержке по уровню профессионального выгорания:

- показатели по шкале «эмоциональное истощение» выше у специалистов по техподдержке, чем у программистов ($U=937,5$; $p\leq 0,01$). Так, у специалистов по техподдержке выше степень эмоциональной опустошенности, хронической усталости, депрессивных тенденций, раздражительности, чем у программистов;

- показатели по шкале «напряженность в работе» выше у специалистов по техподдержке, чем у программистов ($U=1342$; $p\leq 0,01$). Так, у специалистов по техподдержке более выражено ощущение загруженности на фоне высоких интеллектуальных и эмоциональных нагрузок, чувствительности к имеющимся трудностям, чем у программистов;

- показатели по шкале «профессиональный перфекционизм» выше у специалистов по техподдержке, чем у программистов ($U=676,5$; $p\leq 0,01$). Так, у программистов выше требования к себе, ориентация себя на постоянное стремление с другими людьми и выработанным субъективным идеалом, желание в совершенстве выполнять свою работу, склонность заикливаться на неудачах, чем у специалистов по техподдержке;

- показатели по шкале «помощь и психологическая поддержка коллег в работе» выше у специалистов по техподдержке, чем у специалистов по техподдержке, чем у программистов ($U=1373,5$; $p\leq 0,01$). Так, у специалистов по техподдержке более выражена неготовность принимать помощь и поддержку от коллектива в сложной ситуации, ориентация на самостоятельное решение проблемы, чем у программистов;

- показатели по шкале «профессиональное развитие» выше у специалистов по техподдержке, чем у программистов ($U=1300,5$; $p\leq 0,01$). Так, у специалистов по техподдержке выше неумение верно оценивать свои качества, склонность ставить перед собой определённые ограничения, что способствует возникновению стресса, чем у программистов;

- показатели по шкале «состояние здоровья и общая адаптация» выше у специалистов по техподдержке, чем у программистов ($U=1010$; $p\leq 0,01$). Так, у специалистов по техподдержке более выражена нарушения здоровья и дезадаптация в социальной среде, чем у программистов;

- индекс профессионального выгорания выше в группе специалистов по техподдержке, чем в группе программистов ($U=1168,0$; $p\leq 0,01$). Так, у специалистов по техподдержке выше уровень профессионального выгорания, чем у программистов.

Заключение. Сравнительный анализ показал, что у программистов выше профессиональный перфекционизм. У специалистов по техподдержке более выражено эмоциональное истощение, напряжённость в работе, неготовность принимать помощь и поддержку коллег, неумение верно оценивать свои качества для профессионального развития, нарушения здоровья и дезадаптация в социальной среде, уровень профессионального выгорания в целом. Полученные результаты объясняются воздействием такого фактора эмоционально-профессионального выгорания, как межличностные контакты. Согласно К. Маслач, именно наличие и глубина контактов с клиентами, хроническая напряженная психоэмоциональная деятельность, которая связана с интенсивным общением, порождает синдром эмоционального выгорания [5].

Результаты исследования могут быть использованы психологом в рамках психологического сопровождения работников IT-сферы. При консультировании клиентов важно учитывать факторы, которые привели к возникновению синдрома эмоционального выгорания, потому знание особенностей профессиональной деятельности и уязвимых сфер работников IT-сферы позволит психологу более эффективно проводить работу по профилактике синдрома эмоционального выгорания.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Винокур, В.А. Опросник «ОРПВ» (Отношение к работе и профессиональное «выгорание»). *Методика психологической диагностики профессионального «выгорания» в «помогающих» профессиях*. СПб.: СПбМАПО, 2009. С. 190-193.
2. Забара, И.В. Эмоциональное выгорание у программистов с различным ценностно-смысловым отношением к профессиональной деятельности: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01. Ростов-на-Дону, 2019. 25 с.
3. Козел, А.С. Эмоциональное выгорание программистов. *Современные технологии в образовании: материалы междунар. науч.-практ. конф. (28-29 нояб. 2019 г.): в 2 ч.* С. В. Харитончик (гл. ред.) [и др.]. Минск, 2020. Ч. 2. С. 114–116.
4. Муравьева О.И., Козлова К.В. Профессиональное выгорание программистов: специфичность феномена. *Сибирский психологический журнал*. 2019. № 73. С. 98–110.
5. Maslach C., Leiter M.P. The truth about burnout: How organization cause personal stress and what to do about in. San Francisco, CA: Jossey-Bass, 2008. 200 p.

Дворак Виталий Николаевич, доцент кафедры педагогики, кандидат педагогических наук, доцент

СОЦІОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 303.1

Рубанов А.В.,

доктор социологических наук, профессор, профессор кафедры

КОНЦЕПЦИЯ ВЫЗОВОВ И ОТВЕТОВ КАК МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ ПРИНЦИП СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО ЗНАНИЯ

Аннотация. Рассматривается содержание концепции вызовов и ответов как теоретико-методологической основы исследований и социально-преобразующей деятельности. В этой связи анализируется закон вызова и ответа А. Дж. Тойнби. Раскрывается объяснительный потенциал методологических подходов М. Вебера, К. Поппера, Р. Будона, Ф.А. Хайека, У. Бека. Выделены общепланетарные и частные вызовы современного мира. Показаны основы социальной технологии выработки адекватных ответов на них.

Ключевые слова: общество; социальное развитие; вызовы; ответы; риски; социальные исследования; социальная практика.

Rubanov A.V.,

doctor of sociological sciences, professor, professor of the department

THE CONCEPT OF CHALLENGES AND RESPONSES AS A METHODOLOGICAL PRINCIPLE OF SOCIOLOGICAL KNOWLEDGE

Abstract. The content of the concept of challenges and responses is considered as a theoretical and methodological basis for research and socially transformative activities. In this regard, A. J. Toynbee's call and response law is analyzed. The explanatory potential of the methodological approaches of M. Weber, K. Popper, R. Budon, F.A. Hayek, W. Beck. General planetary and particular challenges of the modern world are singled out. The basics of social technology for developing adequate responses to them are shown.

Key words: society; social development; calls; answers; risks; social studies; social practice.

В теоретико-методологических основаниях современной науки об обществе и социальной-преобразующей деятельности доминирующими становятся понятийная связка «вызовы и ответы», а также близкие к ним по своей смысловой нагрузке пары понятий «риски и возможности», «угрозы и шансы».

Возникновение данного объяснительного конструкта справедливо связывается с законом вызова и ответа, сформулированного историком А.Дж. Тойнби. Объясняя формирование и особенности развития цивилизаций, Тойнби писал: «Общество в своем жизненном процессе сталкивается с рядом проблем и каждая из них есть вызов. Вызов побуждает к росту. Ответом на вызов общество решает вставшую перед ним задачу, чем переводит себя в более высокое и более совершенное с точки зрения усложнения структуры состояние. Отсутствие вызовов означает отсутствие стимулов к росту и развитию» [4, с. 108, 119–120].

Выработкой ответа на вызов исторической ситуации занимается «творческое меньшинство», которое выдвигает новые идеи и самоотверженно проводит их в жизнь, увлекая за собой остальных. Реализация большинством населения предлагаемого ответа осуществляется благодаря подражанию. Когда нужный ответ не найден или не принят большинством, в социальном организме возникают аномалии, которые, накапливаясь, приводят его к надлому, а затем и к упадку. Этот процесс А. Дж. Тойнби иллюстрирует примерами из цивилизационного развития.

Один из постулатов данного методологического подхода состоит в том, что, являясь продуктом человеческой деятельности, ответы на социальные вызовы по своему содержанию, способам потенциально являются вариативными. Это особенно очевидно при сравнении, которое сделал в свое время М. Вебер, трех ведущих ветвей социокультурной традиции, в каждой из которых выражен свой весьма специфический ответ, касающийся отношения человека к миру и способа его поведения. Индуистско-даосистской традиции присуще «бегство от мира», конфуцианско-даосистской – «приспособление к миру», иудаистско-христианской – ориентация на «овладение миром».

Объяснение развития общества через действие закона вызова и ответа явилось своеобразной антитезой двум другим объяснительным концепциям. Во-первых, тезису о предзаданной логике главной траектории общественного развития, когда роль человека состоит в раскрытии этой логики и содействии ее реализации. Во-вторых – представлению о способности человека к выработке и реализации идеальных моделей общественного развития без должного учета условий и пределов преобразующей деятельности.

После провала сконструированной на основе своеобразного симбиоза данных подходов социалистической модели развития общества весьма распространенной стала точка зрения о неоправданности притязаний человеческого разума на всеобъемлющее осмысление социальных процессов, несостоятельности попыток радикального переустройства общества по заранее составленному рациональному плану. Под вопрос была поставлена сама правомерность поиска закономерностей общественного развития.

В этой ситуации повышенный интерес был обращен к идеям К. Поппера, который исходил из того, что вера в историческую необходимость (в его терминологии, историцизм) является предрассудком, поскольку невозможно предсказывать ход человеческой истории научными или какими-либо другими рациональными методами. В доказательство своей позиции он приводил пять основных принципов опровержения историцизма: значительное воздействие на человеческую историю оказывает развитие человеческого знания;

рациональные, или научные, способы не позволяют нам предсказать развитие научного знания; таким образом, ход человеческой истории предсказать невозможно; это означает, что теоретическая история невозможна; иначе говоря, невозможна историческая социальная наука, похожая на теоретическую физику. Невозможна теория исторического развития, основываясь на которой можно было бы заниматься историческим предсказанием; таким образом, свою главную задачу историцизм формулирует неправильно и поэтому он несостоятелен [3].

Историцизму К. Поппер противопоставил поэтапную социальную инженерию (*the piecemeal social engineering*), т. е. постепенное, поэтапное применение научных методов к проблемам социальных реформ.

Параллельно Р. Будон, исходя из того, что «законы изменения – абсолютные, универсальные или причинно-следственные – представляют собой практически пустую конструкцию» [3, с. 218], пришел к выводу, что «единственное, что имеет место быть, – это историческое становление во всей его сложности» [2, с. 274].

Однако такой объяснительный подход вовсе не был равнозначен отказу от обращения к возможностям осознанных человеческих действий при решении социальных проблем. Примечательно в связи с этим высказывание видного теоретика данного методологического подхода Ф.А. Хайека. «Спор между сторонниками планирования и их оппонентами, – писал он, – не сводится... ни к тому, должны ли мы разумно выбирать тип организации общества, ни к вопросу о необходимости применения прогнозирования и систематического мышления в планировании наших общих дел. Речь идет только о том, как осуществлять все это наилучшим образом: должен ли субъект, наделенный огромной властью, заботиться о создании условий, мобилизующих знания и инициативу индивидов, которые сами осуществляют планирование своей деятельности, или же рациональное использование наших ресурсов невозможно без централизованной организации и управления всеми процессами деятельности в соответствии с некоторой сознательно сконструированной программой» [5, с. 132].

В этой связи особое значение стал приобретать вопрос о пределах и способах использования конструктивных возможностей, заложенных в разуме и активности людей, при выработке и реализации адекватных ответов на разного рода вызовы, с которыми сталкивается человеческое сообщество. Как представляется, любые первоначальные варианты ответов в условиях реальной жизни уточняются, претерпевая порой весьма существенные изменения. Их корректировка происходит из-за ряда причин. Например, в силу неспособности одномоментно охватить все аспекты возникшей проблемной ситуации, тем более однозначно предвидеть ее дальнейшую динамику. Сама технология решения

может носить многовариантный характер. Различаются интересы авторов предлагаемых ответов. В противовес одному варианту выдвигаются другие, нередко альтернативные. Каждый из них может выражать специфические интересы их авторов и стоящих за ними социальных групп. В конечном счете содержание реализуемого ответа правомерно рассматривать как результат взаимодействия целого ряда разнообразных факторов: потенциала интеллектуальных ресурсов данного общества, деятельности властных структур и оппозиции, борьбы и согласования мнений и интересов различных социальных групп и т. п.

В современных условиях теоретико-методологическая конструкция «вызовы и ответы» часто дополняется третьей составляющей, какой является проблематика рисков, и приобретает окончательный вид «вызовы, риски, ответы». По мнению создателя теории «общества риска» У. Бека, если центральным вопросом в классической современности было богатство и способы его более справедливого распределения, то в эпоху развитой современности центральным вопросом является риск и способы его предотвращения, минимизации и управления им. Идеалом классической современности было равенство, тогда как в эпоху развитой современности это безопасность. Новую современность Бек называет рефлексивной современностью. Суть ее состоит в том, что, будучи предоставлены самим себе, люди оказались вынуждены быть более рефлексивными [1].

В наши дни в науке и управленческой деятельности выделяют, во-первых, планетарные (общие), во-вторых, частные вызовы, которые касаются отдельных стран, регионов, групп населения. Вызовы напрямую ассоциируются с рисками.

Планетарные (общие) вызовы чаще всего ассоциируются с широкой группой проблем в диапазоне от угрозы здоровью больших групп людей (пандемии, рост особо тяжелых заболеваний, наркомания и т. п.) и рисков, связанных с вопросами экологии (глобальное потепление климата, истощение природных ресурсов и т. д.) до социально-политических и экономических (использование военной силы в межгосударственных отношениях, резкая дифференциация уровня жизни между странами, регионами и группами населения, незаконное движение финансовых средств и т. д.).

Более частные вызовы (риски) касаются, например, организации жизни в районах, отличающихся повышенной сейсмической опасностью и т. п., или социальной профилактической работы с молодежью, живущей в пригородах больших мегаполисов, которые характеризуются повышенным уровнем преступности, других видов девиаций.

Ответы на вызовы (риски) классифицируются по степени эффективности. Выделяются «перспективный успешный ответ» (устраняет возникшую угрозу, одновременно открывая новые перспективы роста), «простой успешный ответ» (ограничивается нейтрализацией отрицательного эффекта от действия вызова), «безуспешный ответ» (сохраняет негативное воздействие вызова, а, возможно, и усиливает его).

Говоря о технологии формирования ответных действий как на общие, так и частные вызовы уместно вспомнить поэтапную социальную инженерию К. Поппера. Характеризуя технологическую цепочку, которую проходит выработка и реализация ответов, начиная с их инициирования до институционализации, т. е. превращения в организованную форму совместной жизнедеятельности людей, можно выделить следующие основные этапы: своевременное признание существования данного вызова; всестороннее изучение вызова и объективная оценка содержащейся в нем угрозы; поиск эффективных ответных действий; их представление (презентация) общественности, т. е. открытие доступа к ним разных социальных групп; отбор (селекция) ответных действий, включая социальную, экологическую, правовую и другие виды экспертиз; мобилизацию широких масс населения на реализацию ответных действий.

Для результативности ответа, безусловно, требуются совместные усилия экспертных и управленческих структур, политических организаций и социальных движений, средств массовой информации. Из-за определенного расхождения мнений и оценок при восприятии степени опасности риска, разнообразия суждений экспертов и позиций отдельных групп населения при выработке сценария ответных действий особо очевидна необходимость диалога и согласования позиций различных социальных сил.

Таким образом, концепцию вызовов и ответов можно с полным основанием рассматривать как перспективный методологический принцип социологических исследований, на основе которого возможен наиболее полный учет в социальном развитии роли объективных обстоятельств (вызовов) и субъективного фактора, т. е. осмысленной человеческой деятельности, способной вырабатывать эффективные ответы на актуальные вызовы и риски.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Бек У. *Общество риска: На пути к другому модерну.* Москва, 2000. 384 с.
2. Будон Р. *Место беспорядка. Критика теорий социального изменения.* Москва: Аспект Пресс, 1998. 284 с.
3. Поппер К. *Нищета историцизма.* Москва: Издательская группа «Прогресс-ВИА», 1993. URL: http://royallib.com/book/popper_karl/nishcheta_istoritsizma.html.
4. Тойнби А. Дж. *Постыжение истории.* Москва: Прогресс, 1991. 736 с.
5. Хайек Ф.А. *Дорога к рабству // Вопросы философии.* 1990. № 10. С. 113–152.

ФІЛОСОФСЬКІ НАУКИ

УДК 130.2: 477

Гаврилюк Юрій, канд. техн. наук, доцент кафедри
Віктор Ірина, канд. філос. наук

АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ РИТУАЛІВ В УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ

Проведене філософсько-антропологічне дослідження ритуалів на матеріалі української культури. Здійснено класифікацію основних ритуалів української культури на філософських засадах, виділені філософсько-антропологічні принципи та методика таких класифікацій: психоаналіз, міфопоетика, генетичний аналіз, феноменологія. З'ясовані природні та культурні компоненти ритуалів та шляхи їх застосування у навчальному процесі з іноземними студентами.

Ключові слова: міжкультурний діалог, національна культура, перформативний поворот, постмодернізм, ритуал, філософія культури, філософська антропологія.

Yuriy Havrylyuk, Ph.D. (Philosophy), Assoc. Professor
Viktor Iryna, Ph.D. (Philosophy)

ANTHROPOLOGICAL INFLUENCE OF RITUALS IN UKRAINIAN CULTURE

A philosophical and anthropological study of rituals based on Ukrainian culture was conducted. The classification of the main rituals of Ukrainian culture on a philosophical basis, philosophical and anthropological principles and methods of such classifications: psychoanalysis, mythopoetics, genetic analysis, phenomenology. The natural and cultural components of rituals and ways of their application in the educational process with foreign students are clarified.

Key words: intercultural dialogue, national culture, performative turn, postmodernism, ritual, philosophy of culture, philosophical anthropology.

Актуальність проведеного дослідження впливає з сучасної ситуації, що потребує розв'язання проблем національного буття та українських традицій з точки зору новітніх досягнень культурної та філософської антропології. Сьогодні, коли увага приділяється інноваціям навіть у культурі, роль ритуалів потроху зменшується, тому що їх динамічна природа майже не розглядається.

В будь-якій країні традиції, ритуали та звичаї завжди закріплюють надбання соціокультурного і особистого життя, урівноважують суспільні відносини, скріплюють досвід предків. Актуальність дослідження також зумовлена роллю, яку відіграють національні традиції, неоднозначністю оцінок ритуалів у сучасній культурі – важливості ритуалу та необхідності його пристосування до сучасних соціокультурних умов [4].

Дослідження українських ритуалів звичайно проводилися, але більшість з них розглядаються лише у сакральному просторі. Застосування «перформативного повороту» та «культури присутності» дозволяють розглядати ритуальну складову культури, як одну з головних у національному бутті.

З'являється здатність ритуалів адаптуватись до глобалізаційних викликів, їх здатність бути основою кроскультурної комунікації, оскільки вони орієнтовані на внутрішньокультурне та міжкультурне порозуміння [1].

Вперше розгляд ритуалів у філософсько-антропологічних та культурно-антропологічних роботах першої половини ХХ ст. Аналіз публікацій дозволяє зробити висновок, що хоча окремі складові теми мають своє висвітлення у науковій літературі, проте спеціального комплексного дослідження українських ритуалів у філософсько-антропологічному ракурсі не проводилось. Тому метою дослідження є антропологічний вплив ритуалу у символічному просторі сучасної української культури та використання його у кроскультурної комунікації.

Для досягнення мети дослідження вимагає вирішення наступних завдань: уточнити поняття ритуалу; проаналізувати значення ритуалів для сучасного стану української культури, значення культурного конструктивізму, есенціалізму та інструменталізму у теоріях ритуалу; уточнити культурно-антропологічні та філософсько-антропологічні методики дослідження ритуалів в контексті «перформативного повороту»; провести визначення основних ритуалів української культури, з'ясувати філософсько-антропологічні принципи типологізування; охарактеризувати «природну» та «культурну» складову ритуалів української культури; виявити основні смислові образи і символи в українській культурній картині світу, їх реалізацію в ритуалах, дослідити символіку природного та соціокультурного в українській традиції; виявити значення міжкультурного діалогу для сучасної української культури [2].

Проаналізувавши існуючі концептуальні підходи до ритуалу, традиції, обряду та звичаю ми розглянули культурні моделі та культурно-антропологічні практики функціонування ритуалів. Огляд ритуалів виконується нами за трьома напрямками: перший – міфопоетичний, де ритуал розглядається як уточнення міфу; другий описується кроскультурними дослідженнями; третій це розгляд ритуалів що вписуються в існуючу традицію.

Нами розглядаються різні концепції навчання, наслідування, «умвельту», комунікативного коду в ритуалі та їх застосування щодо аналізу динаміки ритуалу. Узагальнюються два основні наукові підходи до тлумачення терміну «традиція» як елементу культурної спадщини і комунікативного механізму. Особливістю людини, її «умвельтом», як антропологічної та антропоцентричної істоти, є здатність мислити поза власними межами сприйняття [3].

Символіка української традиції побудована навколо кількох основних наріжних концептів та символічних полів – концептів священного сакрального

простору та часу таких як світове дерево та храм, календарних змін, символів зооморфного світу: лебідь, лелека, корова, коза та рослин, священної події [6].

Наріжні яскравіші сакральні уявлення в українській культурі пов'язані з писанкарством та вишивкою. Найважливіше значення в орнаментуванні відігравав мотив «світового дерева», оскільки для української культури завжди дуже важлива була побудова символічного центру. А мотив «берегині» говорить про давні інтернаціональні універсальні матріархатні уявлення, ніжність, шанобливість до жінки як берегині вогнища.

Здійснена спроба цілісної філософської характеристики української культури через визначення її основних смислових домінант у порівнянні з домінантами інших національних культур. Центрування традиції біля своєрідних сакральних осей, роль головного сакрального центру в українській культурі виконує храм, бо церква була центром життя всієї общини, пісні поєднували зі світом предків та видатних національних героїв.

На основі герменевтичного, неоеволюціоністського, семантичного та міжкультурного аналізу ми пропонуємо класифікацію українських освітніх ритуалів та практик, розгляд ритуалів української культури як ефективної комунікативної стратегії як для наукового, так і освітнього планів. Все це розглядається нами на прикладах навчання іноземних студентів у закладах вищої освіти України, як обізнаних комунікативно ефективних особистостей.

Визначені основні здобутки та вади постмодерного споживацького суспільства, філософські наслідки споживацтва для функціонування ритуалів та національних традицій та механізми деміфологізації ритуалів. Визначено, що для кожної людини ритуали та традиції можуть виступати як мотиватори повсякденної поведінки, так і основа для підтримання певних моделей соціокультурної поведінки в міжкультурній комунікації та навчанні.

Звичаї та ритуал розглядаються нами як певна моделююча структура свідомості людини, як ефективний механізм узгодження культурних моделей поведінки в міжкультурній комунікації у навчальному процесі. Деміфологізація ритуалів в такому значенні може бути ефективно використана в навчанні студентів, що продемонстровано нами на низці прикладів застосування новітніх освітніх методик у навчанні іноземних студентів першого року навчання в Національному технічному університеті «ХП».

Отримані результати дослідження можуть бути використані для аналізу та в розкритті фундаментальних філософських понять: традиція, архетип, влада, ідеологія, масова культура, міф, глобалізм, а також в навчальному процесі під час підготовки загальних та спеціальних курсів з філософії, культурної та

філософської антропології, етнокультурології, культурології, в екскурсійній та науково-просвітницькій діяльності також з іноземцями [5].

Крім того отримані результати дозволяють втілити теоретичні надбання у навчальному процесі з іноземними студентами першого року навчання. В процесі адаптації до нового соціокультурного оточення іноземні студенти потрапляють у незвичні умови, що негативно впливають на результати навчання та можуть викликати бажання припинити перебування в Україні.

Філософсько-антропологічний підхід у тлумаченні ритуалів, обрядів та звичок іноземних студентів та їх поєднання з тлумаченням українських традицій та ритуалів дозволять пом'якшити та прискорити процес адаптації, що певним чином вплине і на результати навчання в Україні.

Визначено, що міфи можуть виступати як алгоритми повсякденної поведінки, так і як основа підтримання сталих моделей соціокультурної поведінки. Нами пропонується розглядати ритуал як певну моделюючу структуру свідомості людини, як ефективний механізм узгодження культурних моделей поведінки в міжкультурній комунікації [7].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Віктор І. В. Значення «перформативного повороту» у філософських дослідженнях культури / І. В. Віктор // *Evropské filozofické a historické diskurz*. – 2018. – Svazek 4, vydání 2. – P.71-75 = *European philosophical and historical discourse*. – 2018. – Vol.4, issue 2. – P. 71-75. (Index Copernicus).
2. Віктор І. В. Міф, традиція та ритуал у сучасному споживацькому суспільстві: філософсько-антропологічні характеристики / І.В. Віктор // *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич*. – Київ : Вид-во «Гілея», 2018. – Вип. 134(7). – С. 254-257 (Index Copernicus).
3. Віктор І. В. Символізм традиції: традиція як комунікація і антропологічний «умвельт» / І.В. Віктор // *American Journal of Education*. – Chicago : The University of Chicago Press, 2017. – №4(2), August. Vol. 123. – P. 1043-1049.
4. Віктор І. В. Традиція и традиционная культура как факторы развития глобального общества / І. В. Віктор // *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки»*.- Харків, 2017.- Вип. 56.- С. 30-34.
5. Віктор І. В. Український контекст традиції: адаптивні механізми комунікативних практик/І. В. Віктор // *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки»*. – Харків, 2017. – Вип. 57. – С. 144-150.
6. Віктор І. В. Філософські виміри символіки української традиції: символіка природного і соціокультурного в фольклорі / І. В. Віктор // *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки»*. – Харків, 2018. – Вип. 58. – С. 112-118.
7. Віктор І., Гаврилюк Ю. Філософсько-антропологічна роль ритуалів у сучасній українській культурі // *Сучасні тенденції розвитку освіти й науки : проблеми та перспективи: зб. наук. праць / [упорядник Ю.І. Колісник-Гуменюк]*. Київ-Львів-Бережани- Гомель, 2019. Вип. 5. 381 с., С. 187-191.

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

УДК [631.152:658.012.32]:658.310.823

Гурська Ірина, к.е.н., доцентка
Федуняк Ігор, к.е.н., доцент

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ ЯК КОМПОНЕНТА МЕНЕДЖМЕНТУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. У сучасних умовах функціонування аграрних підприємств відбувається істотна заміна загальної парадигми управління.

На сьогодні персонал є основним ресурсом підприємства, на якому базують увесь економічний успіх його функціонування. Тому персоналом менеджерів підприємства необхідно вміти грамотно та раціонально управляти, створювати необхідні умови для його розвитку. Для того, щоб підприємство працювало результативніше потрібно вдосконалити систему управління персоналом. Управління персоналом – це система взаємозалежних, організаційно-економічних та соціальних заходів по створенню умов для конкурентоспроможного функціонування, розвитку й ефективного використання потенціалу робочої сили на рівні сільськогосподарського підприємства.

Основна мета системи управління персоналу – поєднання ефективного навчання персоналу, підвищення кваліфікації та трудової мотивації для розвитку здібностей працівників і стимулювання їх до виконання робіт більш високого рівня.

Ключові слова: менеджмент, управління персоналом, система, аграрне підприємство, конкурентоспроможність, ефективне виробництво, господарський механізм, ринковий механізм.

*Hurska Iryna, PhD (Economic Sciences), Associate Professor
Feduniak Ihor, PhD (Economic Sciences), Associate Professor*

PERSONNEL MANAGEMENT SYSTEM AS A COMPONENT OF MANAGEMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Abstract. In modern conditions of functioning of agrarian enterprises there is a significant change of the general paradigm of management.

Today, staff is the main resource of the enterprise, which is based on all the economic success of its operation. Therefore, the personnel managers of the enterprise must be able to competently and rationally manage, create the necessary conditions for its development. In order for the company to work more effectively, it is necessary to improve the personnel management system. Personnel management is a system of interdependent, organizational, economic and social measures to create conditions for competitive operation, development and effective use of labor potential at the level of agricultural enterprises.

The main goal of the personnel management system is to combine effective staff training, professional development and work motivation to develop the abilities of employees and encourage them to perform higher-level work.

Key words: management, personnel management, system, agricultural enterprise, competitiveness, efficient production, economic mechanism, market mechanism.

Конкурентоспроможність продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках залежать від рівня забезпечення, використання кадрового потенціалу та застосування науково обґрунтованих методів управління ним. Формування високопрофесійного, стабільного та оптимального збалансованого апарату управління виступає стратегічним завданням кадрової політики як на рівні окремого господарства, так і держави в цілому. Для підвищення ефективності функціонування, забезпечення кількісного і якісного розвитку, налагодження зовнішньоекономічної діяльності сучасним аграрним підприємствам необхідно впроваджувати інноваційні підходи до організаційно-економічного удосконалення системи управління персоналом.

Теоретичне трактування сутності й значення формування системи управління персоналом в аграрних підприємствах досліджували Бовтрук А., Болтак О., Григор'єв Л., Крушельницька О., Лукашевич В., Мельник Л., Мельничук Д., Осацька Ю., Храмов В. та інші учені науковці. Однак питання формування структури системи управління персоналом та особливостей її функціонування в аграрних підприємствах, через складність та багатоаспектність цієї проблеми в сучасних умовах, розроблені недостатньо.

Системний підхід до управління персоналом передбачає врахування взаємозв'язків між окремими аспектами проблеми для досягнення кінцевих цілей, визначення шляхів їх вирішення, створення відповідного механізму управління, що забезпечує комплексне планування та організацію системи. Поняття «управління персоналом підприємства» охоплює всю сукупність організаційних заходів, які направлені на раціональне формування кількісного й якісного складу персоналу та максимальне використання можливостей у процесі функціонування товариств (система лідерства, мотивації, працевлаштування і звільнення, вихід на пенсію, управління конфліктами і т. д.) [1, с. 8].

Система управління – це упорядкована сукупність взаємозв'язаних елементів, які відрізняються функціональними цілями, діють автономно, але спрямовані на досягнення загальної мети. Головною метою системи управління персоналом є створення необхідної бази забезпечення кадрами, організація ефективного їх використання, моральний, духовний, професійний розвиток, а також досягнення розумного ступеня динамічності персоналу.

Управління персоналом забезпечується взаємодією керуючої та керованої системи. Керуюча система (суб'єкт) – це сукупність органів управління й управлінських працівників з певними масштабами своєї діяльності, компетенцією та специфікою виконуючих функцій. Вона може змінюватись під впливом організуючих і дезорганізуючих факторів.

Керуюча система представлена лінійними керівниками, які розробляють комплекс економічних й організаційних заходів щодо відтворення і використання персоналу [2, с. 46]. Керована система (об'єкт) – це система соціально економічних відносин з приводу процесу відтворення й використання персоналу.

Управління персоналом є комплексною системою, елементами якої є напрями, етапи, принципи, види і форми кадрової роботи. Основними напрямками є набір і збереження персоналу, його професійне навчання і розвиток, оцінка діяльності кожного працівника з точки зору реалізації цілей організації, що дає можливість скорегувати його поведінку. При всій різноманітності організацій, які є в сучасному суспільстві і видів діяльності, якими вони займаються, в роботі з людськими ресурсами вирішують одні і ті самі завдання, незалежно від їх специфіки.

У системі менеджменту на сільськогосподарському підприємстві визначальним елементом слід відокремити управління персоналом. Через організацію менеджменту трудовими ресурсами можна досягти підвищення продуктивності праці та ефективності виробництва загалом, оскільки з усіма матеріально-технічними та земельними ресурсами працює людина і саме вона може забезпечити організацію виробничого процесу та впливати на його результативність.

Впровадженню на сільськогосподарських підприємствах ефективної системи менеджменту персоналу повинна передувати розробка організаційно-економічного забезпечення цього процесу. Вивчення проблем ефективного управління персоналу аграрних підприємств, обумовлено об'єктивними якісними змінами, що характеризують сучасну діяльність і трансформації в аграрному секторі, активну й визначальну роль людських ресурсів в управлінні підприємством [4, с. 9].

Важливо зазначити, що менеджмент притаманний усім господарським одиницям за будь якого типу економічної системи. Разом з тим у кожному з них він має істотні особливості. Деякі науковці [5] у зв'язку з цим обґрунтовано виділяють такі етапи розвитку господарського механізму у цілому й менеджменту підприємства зокрема (відповідно до типу економічних систем).

В умовах ринкової економіки в менеджменті підприємств розглядаються два взаємопов'язаних сегмента:

- 1) внутрішньогосподарська організація й управління виробництвом;
- 2) ринковий сегмент (купівля засобів виробництва й реалізація продукції).

Тобто менеджмент підприємств став двоелементним, а в господарському механізмові з'явилася така складова, як ринкове саморегулювання або ринковий механізм.

Сільськогосподарські підприємства характеризуються особливостями діяльності, а кожен працівник має свої цінності й установки. Крім того, зовнішнє середовище, в якому функціонують підприємства, постійно змінюється, як і показники, що характеризують його персонал. Отже, доцільним є формування такої системи управління персоналом, яка враховувала б особливості діяльності саме аграрного підприємства.

Управління персоналом здебільшого повинно мати соціальну спрямованість, орієнтуватися на інтереси працівника. При цьому рішення, що приймаються, мають відповідати не тільки інтересам виробництва, а і його соціальній складовій – колективу підприємства. Тобто управління має передбачати створення умов для поглиблення знань, підвищення кваліфікації; поліпшення мотивації з одночасним розширенням повноважень працівників у прийнятті рішень; гнучке та адаптоване використання «людських ресурсів», підвищення активності персоналу, формування організаційної культури [6]. Управління персоналом передбачає виконання певних функцій, а саме: визначення цілей і основних напрямів роботи з кадрами; удосконалення системи кадрової роботи на підприємстві; визначення заходів, форм і методів здійснення поставлених цілей; організація роботи з виконання прийнятих рішень стосовно управління персоналом; координація і контроль виконання намічених заходів.

Завданням управління персоналу є удосконалення кадрової політики; використання і розвиток персоналу; вибір і реалізація стилю управління людьми; організація горизонтальної координації кооперації; покращення організації робочих місць і умов праці; визнання особистих досягнень у праці; вибір системи оплати й стимулювання [3].

Отже, управління персоналом – це не тільки найважливіший чинник економічного успіху сучасного підприємства, інструмент підвищення ефективності та продуктивності персоналу, але й соціальноорієнтоване управління, спрямоване на кожного конкретного працівника з метою підвищення його трудової мотивації та задоволення потреб через систему матеріальних стимулів.

Отже, ефективне управління персоналом – це не тільки найважливіший чинник економічного успіху сучасного підприємства, інструмент підвищення ефективності та продуктивності персоналу, але й соціальноорієнтоване управління, спрямоване на кожного конкретного працівника з метою підвищення

його трудової мотивації та задоволення потреб через систему матеріальних стимулів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Болтак О.Л. Шляхи вдосконалення системи управління підприємством. Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна». URL: <http://nauka.zinet.info/9/boltak.php>.
2. Григор'єв Л. Управління персоналом і регулярний менеджмент. Робота сьогодні. 2015. № 5. С. 32-34.
3. Крушельницька О.В., Мельничук Д.П. Управління персоналом: навч. посіб. [2-е вид., перероб. й доп.]. К.: Кондор, 2005. 304 с.
4. Лукашевич В.М. Економіка праці та соціально тру дові відносини: навч. пос. Львів: Новий світ. 2000, 2004. 248 с.
5. Мельник Л.Л., Осацька Ю.Є. Господарський механізм у системі ринкової економіки. *Економіка і держава*. 2012. № 6. С. 19-21.
6. Храмов В.О., Бовтрук А.П. Основи управління персоналом: навч. метод. пос. К.: МАУП, 2001. 112 с.

УДК 330.341.1

Замора Оксана, к.е.н., доцент
Ярема Любов, к.е.н., доцент

ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ВЕЛИКОТОВАРНИМИ АГРОПРОМИСЛОВИМИ ФОРМУВАННЯМИ

У статті визначено зміст та проаналізовано організацію управління й ефективність функціонування ряду великотоварних агропромислових формувань. Проаналізовано вплив масштабів виробництва на формування організаційної структури управління та ефективність функціонування підприємств. Розроблена класифікація підходів до управління великотоварними агропромисловими формуваннями (агрохолдингами) на рівні менеджменту. Розглянуто основні інструменти управління і контролю для великотоварних агропромислових формувань.

Ключові слова: управління менеджмент, контроль, великотоварні агропромислові формування та інші.

Zamora Oksana, PhD (EconomicSciences), Associate Professor
Yarema Lyubov, PhD (EconomicSciences), Associate Professor

PROBLEMS OF MANAGEMENT OF WHOLESALE AGRICULTURAL FORMATIONS

The article defines the content and analyzes the organization of management and the effectiveness of a number of large-scale agro-industrial formations. The influence of the scale of production on the formation of the organizational structure of management and the efficiency of enterprises is analyzed. The classification of approaches to management of large-scale agro-industrial formations (agroholdings) at the level of management is developed. The main tools of management and control for large-scale agro-industrial formations are considered.

Key words: management, control, large-scale agro-industrial formations and others.

У вирішенні проблем управління великотоварними агропромисловими формуваннями постає питання принципів побудови організаційної структури управління та організаційно-юридичної структури, яка формується в залежності від фактичних масштабів холдингу, а також стратегічних планів інвестора в агробізнесі. Як правило використовується багаторівнева лінійно-функціональна система, що дозволяє поєднати у процесі виробництва й реалізації продукції (наданні послуг) значну кількість юридичних осіб, з функціональними центрами управління та контролю. На основі збудованої організаційної структури у власника та менеджменту постає проблема визначення системи показників, які б коректно відображали поточний чи індикативний стан окремих ланок структури й агрохолдингу в цілому та одночасно були базою для прийняття управлінських рішень щодо поточної діяльності й подальшого розвитку агробізнесу. Класичними, найпоширенішими показниками, якими користуються вітчизняні та закордонні фахівці аграрного сектору для оцінки ефективності діяльності та водночас слугують оцінкою рівня ефективності управління є рівень рентабельності виробництва та капіталу, прибутковості, маржинальності, період окупності проектів.

Методика обчислення класичних показників ефективності досить ґрунтовно розглянута в наукових роботах та навчально-методичній літературі, що поширена у практичній діяльності підприємств при аналізі результатів діяльності, плануванні, прогнозуванні, контролі. Загально визнаним серед вчених економістів, що ефективність — це економічна категорія, що відображає співвідношення між одержаними результатами і витраченими на їх досягнення ресурсами.

Проблематика функціонування об'єктів аграрного сектору показує, що особливе місце у формуванні їх ефективної діяльності займають аспекти управління та організації виробництва. На основі проаналізованих відмінностей між сільськогосподарськими підприємствами та господарствами населення можемо стверджувати, що для господарств населення притаманним є лише організація виробництва. Оскільки організовується та виконується виробничий процес самим власником, на основі його знань, ідей та бажань. В свою чергу, для підприємств усіх форм власності є притаманними і «управління» і організація виробництва, як наслідок прийняття управлінських рішень в умовах значних масштабів виробництва, які не можливо освоїти без чіткої ієрархічної управлінської структури.

В аграрній галузі України спостерігається укрупнення – їх середній розмір зростає. В результаті цього відбувається скорочення кількості підприємств. Водночас спостерігається тенденція зростання обсягу чистого доходу (виручки),

рівня рентабельності та продуктивності праці для підприємств із обсягом чистого доходу від 5,1 млн. грн. За всіма провідними культурами (зернові та зернобобові, цукрові буряки, соняшник), які вирощують аграрні підприємства, спостерігається одна й та ж тенденція – чим більше валове виробництво продукції, тим вищий показник урожайності. Дане явище свідчить про підвищення рівня спеціалізації господарств. За результатами дослідження виробництва продукції в галузі тваринництва (виробництво молока, ВРХ на м'ясо, м'яса курятини, яйця курячого) прослідковується закономірність: збільшення обсягів виробництва та зменшення кількості підприємств.

В Україні існує два узагальнюючих типи сучасних великотоварних агропромислових формувань (агрохолдингів): • публічні - мають офіційні адміністративні (юридичні) зв'язки між підприємствами холдингової структури, оприлюднюють консолідовані дані, виступають представниками від аграрних спілок (асоціацій і т.д.) перед органами державної влади; • не публічні - характеризуються відсутністю загального доступу до консолідованої звітності, не офіційними зв'язками між підприємствами структури.

Розроблена класифікація підходів до управління великотоварними агропромисловими формуваннями (агрохолдингами) на рівні власник(и) – менеджмент:

Одиничний. (Спрощений). Характеризується домовленістю власника з менеджментом про досягнення одного фінансово-економічного показника. Передбачається виплата бонусів за досягнення результату, а у випадку негативного результату – висока ймовірність заміни частини менеджменту. Притаманний «умовно низький» контроль за діяльністю формування. Як правило, власники мають корпорації в різних галузях економіки.

Короткий. (Простий). Характеризується достатністю представлення провідним менеджментом перед власником результатів функціонування або планів на «одному-двох листах» з основними показниками. При такому підході власник домовляється з менеджерами про досягнення результату та виплату бонусів за певною системою, що враховує представлені показники. Притаманний середній рівень контролю за виробничою та фінансово-економічною діяльністю.

Детальний. (Складний). Характеризується вимогливістю власника до системи управління та контролем виробничо-фінансових планів й результатів. Глибина планування та обліку встановлюється на рівні поля, голови тварини, виробничої лінії (цеху, заводу, тощо). Притаманна значна кількість

контролюючих органів в структурі холдингу та регулярне особисте спілкування власника з більшістю ключових керівників.

Існує три основні проблеми притаманні для великотоварних агропромислових формувань України які умовно можемо назвати – «перевернута піраміда», «слабка мотивація праці», «відсутність стратегії розвитку».

Перевернута піраміда характеризується надмірною кількістю управлінців на всіх рівнях управління, що здійснюють загальне керівництво, розробляють положення, а на виробничих об'єктах залишаються робочі одиниці, які безпосередньо працюють з трудовими колективами, первинною інформацією. Тобто суть проблеми у низькому рівні оптимізації процесів управління та збору інформації.

Слабка мотивація праці проявляється в низькій заробітній платі та несвоечасності її виплати. На жаль відношення до сільськогосподарської праці з радянських часів не змінилося. Тобто суть проблеми у низькому рівні взаєморозуміння управлінських структур з виробничниками на територіях.

Відсутність стратегії розвитку означає постійні зміни напрямку розвитку, що не дає змоги нормально розвиватися діючим бізнесам. Тобто, суть проблеми у не дотриманні інвестором, і/або вищому керівництвом єдиної стратегії розвитку.

Світова історія розвитку управління корпораціями, групами компаній, холдинговими структурами та просто великими підприємствами усіх галузей економіки сформували ряд інструментів, що слугують підґрунтям для прийняття управлінських рішень. Хоча історія функціонування великотоварних агропромислових формувань України ще не достатньо тривала, та все ж вже існує достатня управлінська практика. Виокремлюють та систематизують найрозповсюдженіші інструменти управління, що відповідають специфіці функціонування вітчизняних агропромислових формувань в сучасних умовах: • облікові системи: бухгалтерія, галузеві (рослинництво, навігаційні системи та контроль витрат пального; • система бонусів (мотивація); • системи зв'язку та спостереження.

Чи не найважливішою групою інструментів управління є бухгалтерські та галузеві облікові системи. Законодавство України й інших країн світу, а також кількість операцій у великому бізнесі зумовлюють необхідність використання програмного забезпечення. Специфіка діяльності в аграрному секторі, зокрема територіальна розпорошеність, використання у виробництві живих організмів та

кваліфікація працівників на селі сформували необхідність створення унікальних програмних рішень.

Інший тип обліку – управління виробничим (агропромисловим) підприємством (агрохолдинг) – містить автоматизацію та систематизацію бухгалтерського, податкового, оперативного, а також управлінського обліку.

Серед інструментів управління важливими є використання систем навігації та витрат пального. Навігаційні системи контролю техніки за рахунок можливості віддаленого контролю роботи техніки, ведення бази даних та історії обробітку полів, об'єктивної інформації про виконання кожної технологічної операції дозволяють оперувати достовірною інформацією щодо всього виробничого процесу в розрізі кожного поля менеджерам усіх рівнів та департаментів (служб) великотоварного агропромислового формування не залежно від територіальної розосередженості.

Наступним інструментарієм управління, характерним для великотоварних агропромислових формувань на якому ми хочемо акцентувати увагу – є мотивація. В свою чергу, на основі зібраної інформації під час обробки внутрішньої звітності агрохолдингів та спілкування із спеціалістами аграрного бізнесу нами було виокремлено два інструменти: преміювання персоналу й виплата бонусів менеджменту.

Останнім інструментом, який широко використовується у великотоварних агропромислових формуваннях, на відміну від організацій середнього та малого агробізнесу, є системи відео спостереження.

Наведені вище інструменти управління, тією чи іншою мірою використовують на всіх без винятку великотоварних агропромислових формуваннях. Рівень використання інструментарію залежить від двох факторів: об'єктивного – розміру агропромислового формування за показниками земельного банку та поголів'ям тварин; суб'єктивного – бачення системи управління власником та менеджментом вищого рівня.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Росоха В. В., Шарапа О. М. Інституційне забезпечення управління господарською діяльністю аграрних підприємств. Економіка АПК. 2016. № 10. С. 73–81.*
2. *Сас О. О. Управління чи менеджмент: теорія і практика в діяльності підприємства. Економіка та підприємництво : зб. наук. пр. молодих учених та аспірантів Київського нац. екон. ун-ту ім. Вадима Гетьмана, 2014. Вип. 32. С. 172–179.*
3. *Павлик В. П. Системний підхід до управління сільськогосподарськими підприємствами. Економіка АПК. 2018. № 3. С. 67–73.*
4. *Чорний Г. М., Ларіна Я. С., Міценко І. А. Аспекти управлінської діяльності в теорії аграрного менеджменту. Економіка АПК. 2016. № 3. С.80–87*

УДК 005:631.11(075.8)

Федуняк Ігор,
кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри
Гурська Ірина,
кандидатка економічних наук, доцентка, доцентка кафедри

ВПЛИВ МЕНЕДЖМЕНТУ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

***Анотація.** У статті розглянуто основні аспекти організації управління діяльністю аграрних підприємств. Обґрунтовано, що для підприємств аграрного сектору актуальною є організація зміни як у структурі виробництва, так і в структурі управління. Визначено поняття, проаналізовано праці вітчизняних дослідників з даної проблеми. Розкрито зміст основних функцій, принципів, методів та їх взаємозв'язок у системі управління аграрними підприємствами.*

***Ключові слова.** Менеджмент, сільське господарство, економічний розвиток, ефективність, результативність підприємницької діяльності.*

Feduniak Ihor,
PhD (Economic Sciences), Associate Professor,
Associate Professor of the department
Hurska Iryna,
PhD (Economic Sciences), Associate Professor,
Associate Professor of the department

THE INFLUENCE OF MANAGEMENT ON THE EFFICIENCY OF AGRICULTURAL PRODUCTION

***Abstract.** The article considers the main aspects of the organization of management of agrar enterprises. It is substantiated that the organization of change both in the structure of production and in the management structure is relevant for the enterprises of the agrar sector. The concept is defined, the works of domestic researchers on this problem are analyzed. The content of the main functions, principles, methods and their relationship in the management system of agricultural enterprises is revealed.*

***Key words:** management, agriculture, economic development, efficiency, efficiency of entrepreneurial activity.*

Економічна діяльність завжди була і є передумовою забезпечення матеріальної основи життя людей, а організації (підприємства, фірми) вважаються сукупністю різних видів ресурсів, перспектива участі у перетворенні яких мотивує людину до праці, виконання функціональних обов'язків з метою забезпечення власного добробуту за рахунок «повторення своєї участі» у діяльності організації. Основними показниками виміру підприємницької активності менеджменту вважатимуться результати економічної діяльності підприємств, що знаходяться на сільських територіях. Динамічне нарощування прибутку є передумовою потенційної активізації економічного зростання. Тому

роль менеджменту підприємств, розташованих на сільських територіях є визначальною у досягненні максимального ступеня підприємницької активності. Це потребує визначення пріоритетів економічного розвитку. Для сільськогосподарських підприємств, фермерських та особистих селянських господарств такими пріоритетами є: максимальне використання ендегенного потенціалу сільських територій, удосконалення і оптимізація виробничих процесів, перехід на систему креативного та антиризикового менеджменту. Для інших підприємницьких структур – завдання менеджменту доповнюються необхідністю винайдення диверсифікованих видів діяльності, максимального використання соціо-економіко-еколого-просторового потенціалу сільських територій, формування інтегрованих систем управління. В контексті об'єктів інтегрованого управління аграрним сектором та економічним потенціалом сільських територій у процесі розробки засад концепції Національного кодексу сталого агрогосподарювання розглядаються агропродовольче виробництво, інноваційно-технологічна модернізація переробно-харчових потужностей, формування інфраструктурного простору агробізнесу на сільських територіях [5, с. 300]. До таких об'єктів відносять локальну, регіональну, територіальну, інтелектуальну підсистеми агросфери, на відтворення яких впливає ефективне використання підприємницьких ресурсів цих підсистем [6, с. 132].

Менеджмент потребує координації та стимулювання дій його учасників, що, у свою чергу, викликає необхідність існування певної влади в цій групі людей, яка може виступати як в офіційній, так і в неофіційній формах. Тому менеджмент – це також певна система, метод, підхід визначення і добору специфічних цілей, делегування та контроль певних виробничих і управлінських функцій, оцінка діяльності, згідно з якою можуть відбуватися певні зміни в планах і виробничій діяльності.

Для сільського господарства як специфічної галузі економіки дія ринкового механізму має свої особливості, які полягають у тому, що не завжди ціна на продукцію, визначена в точці перетину попиту й пропозиції, перевищує виробничі витрати сільськогосподарських підприємств. У такому випадку необхідне втручання держави, спрямоване на підтримку сільськогосподарського виробництва. Держава для цього може використовувати різні шляхи: наприклад, пряму допомогу через систему соціального забезпечення (фермерам, що опинилися у скрутному становищі); державні програми, спрямовані на збільшення попиту на сільськогосподарську продукцію або зниження виробничих витрат; програму обмеження посівних площ, унаслідок чого зменшується обсяг виробництва і виникають умови для підвищення цін; програми дотацій з метою покриття різниці між закупівельними цінами та цінами

продажу і гарантування цін на сільськогосподарську продукцію; надання пільгових кредитів шляхом певної компенсації процентів за позику, інших диференційованих цільових субсидій сільськогосподарським товаровиробникам.

Необхідно відмітити, що результатом взаємодії суб'єкта та об'єкта управління є прийняття управлінського рішення (рис. 1).

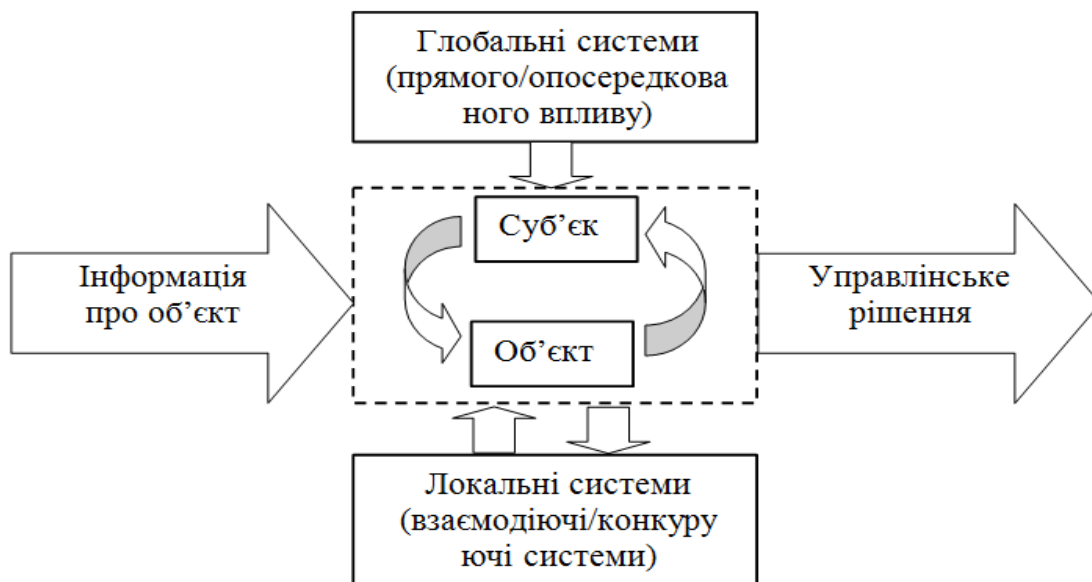

Рис. 1. Загальна схема процесу управління
Джерело: власна розробка на основі джерела [3].

Далі варто зауважити, що поняття «управлінське рішення» різні науковці та практики трактують по-різному, зокрема часто називають результатом конкретної управлінської діяльності керівника. У процесі прийняття управлінського рішення керівник повинен дати відповіді на такі запитання: що робити; як робити; кому доручити роботу; для кого робити; де робити; які строки виконання роботи [2]. Тому менеджеру необхідно знати:

- 1) ринок продукції на якому має місце об'єкт управління;
- 2) в повному обсязі виробничий процес та цикл виробництва;
- 3) необхідні обсяги ресурсів для забезпечення безперебійного виробничого процесу;
- 4) результат, який матиме місце із завершенням виробничого процесу.

Для забезпечення ефективного менеджменту необхідним є визначення системи показників, які коректно відображатимуть поточний або індикативний стан організаційної структури та забезпечували прийняття адекватних управлінських рішень щодо поточної діяльності підприємства.

Загально визнаним серед вчених економістів є те, що ефективність – це економічна категорія, що відображає співвідношення між одержаними результатами і витраченими на їх досягнення ресурсами [1].

Водночас усі види ефективності тісно взаємозв'язані та взаємозалежні (рис. 2)

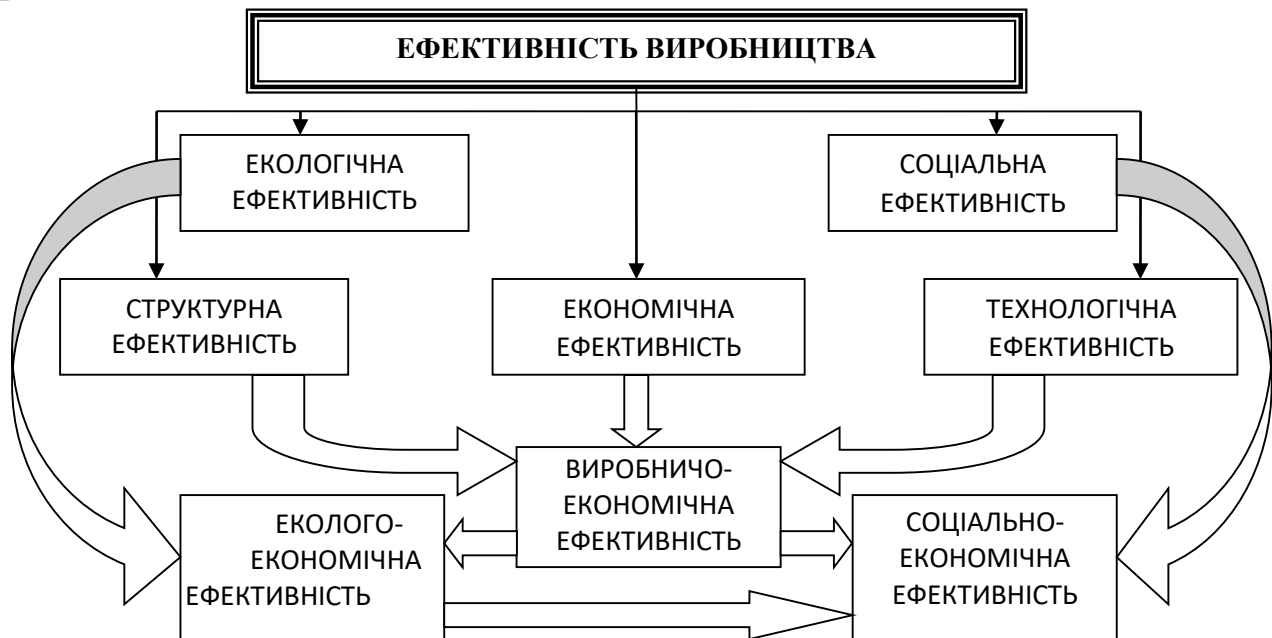

Рис. 2. Види ефективності виробництва та взаємозв'язки між ними.

Джерело: узагальнення автора

Щодо оцінки економічної ефективності виробництва сьогодні розроблена і застосовується ціла система показників.

Для того, щоб об'єктивно виразити економічний ефект, відповідні показники повинні відповідати певним методологічним принципам і вимогам [4, с. 33]:

- однозначними повинні бути методики визначення показників;
- усі показники економічної ефективності повинні конструюватися не на основі абстрактних даних, а на основі даних бухгалтерського обліку;
- повинна забезпечуватися можливість визначення показників економічної ефективності як на рівні кожного окремого підприємства, так і на рівні більших чи менших сукупностей;
- усі показники повинні відображати кількісні оцінки явищ і процесів, а не їх якісну сторону.

Рівень економічної ефективності діяльності підприємства залежить від багатьох чинників і умов. Ці чинники в реальності діють не ізольовано, в чистому вигляді, а здебільшого перетинаються і взаємозумовлюють один одного.

Всі чинники зростання ефективності можна класифікувати за трьома

ознаками:

- видами витрат виробництва та ресурсів (джерелами підвищення);
- напрямками розвитку й удосконалення виробництва;
- місцем реалізації чинників у системі управління діяльністю.

Класифікація чинників за ресурсами та затратами уможливорює чітке уявлення про джерела підвищення ефективності. Тут є відповідь на запитання, за рахунок яких ресурсів або затрат можна досягти економії суспільної праці. Відповідно до цієї класифікації, основними чинниками зростання економічної ефективності першої ознаки є: зростання продуктивності праці й зниження собівартості продукції; зниження фондомісткості та матеріаломісткості виробництва; раціональне використання природних ресурсів. До основних напрямів розвитку й удосконалення діяльності підприємств (друга ознака) відносять: запровадження прогресивних технологій виробництва; раціональну спеціалізацію і концентрацію виробництва; вдосконалення організації й оплати праці; запровадження досягнень науково-технічного прогресу та передового досвіду; вдосконалення структури виробництва і системи управління; підвищення якості й конкурентоспроможності продукції; всебічний розвиток і вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності підприємства.

В ефективності виробництва відображується вплив комплексу взаємопов'язаних факторів, які формують її рівень і визначають тенденції розвитку. У зв'язку з цим для оцінки економічної ефективності сільськогосподарського виробництва використовують відповідний критерій і систему взаємопов'язаних показників, які відбивають вимоги економічних законів і характеризують вплив різних факторів.

Загальний рівень результативності підприємницької діяльності в повній мірі залежить від результатів виробництва окремих видів продукції, що забезпечується менеджментом проведеного аналізу, які саме галузі в підприємстві мають найбільшу ефективність. Такий аналіз забезпечує прийняття виважених управлінських рішень, щодо коригування виробничої структури. Також варто зазначити, що нині господарська діяльність вітчизняних товаровиробників аграрної сфери здійснюється в умовах надмірної експлуатації факторів виробництва. У сільськогосподарських підприємствах, особливо в тих, де вкладаються зовнішні інвестиції, інтерес інвестора полягає в отриманні надприбутків, що досягається посиленою експлуатацією, перш за все, земельних угідь.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Галушко В. Ефективність сільськогосподарських підприємств і зростання продуктивності праці в сільському господарстві. К.: Ін-т економічних досліджень та

політичних консультацій в Україні, 2003. 25 с.

2. Концептуальні засади менеджменту в інформаційній економіці : монографія; за заг. ред. докт. екон. наук, професора Т. І. Лепейко. Х. : Вид. ХНЕУ, 2010. 252 с.

3. Костирко І. Г. Платоспроможність населення та ефективність сільського господарства. Львів, 2007. 160 с.

4. Мочерний С.В. Економічна енциклопедія у трьох томах. Т.3. К.: Видавничий центр «Академія», 2002. 952 с.

5. Ресурсні можливості розвитку аграрного сектора економіки України : колективна монографія. Шубравська О. В. та ін. ; за ред. О. В.Шубравської. НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів. НАН України». К., 2017. – 440 с.

6. Управління інноваційно-технологічним розвитком агросфери : монографія. Лобас М. Г. та ін.; за ред. М. Г. Лобаса. К., 2016. 416 с.

УДК 633.1

Галина Христенко
канд.екон.наук, доцент кафедри

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ: ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА ПЕРЕВАГИ ВПРОВАДЖЕННЯ

Анотація. У статті розглянуто зміст поняття «технологія». Обґрунтовано переваги інноваційних ресурсозберігаючих технологій. Зазначено стратегічні напрями технологічного оновлення вітчизняного агропромислового комплексу. Визначено необхідність впровадження інноваційних технологій в аграрних підприємств з метою підвищення ефективності їх функціонування. Доведено, що рушійною силою економічного зростання є розвиток інноваційних високоефективних технологій.

Ключові слова: технологія, інноваційні ресурсозберігаючі технології, агропромисловий комплекс, урожайність, сільськогосподарське виробництво.

Halyna Khrystenko,
PhD (Economic Sciences), Associate Professor

INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN THE AGRICULTURAL SECTOR OF THE ECONOMY: BASIC CHARACTERISTICS AND SUPERIOR PRODUCTION

Abstract. The article has a different concept of "technology". The advantages of innovative resource-saving technologies have been primed. A strategic direct technological upgrade of the country's agro-industrial complex was assigned. The need to introduce innovative technologies in agricultural enterprises with a method of improving the efficiency of their functioning was identified. It has been proven that the development of innovative highly productive technologies is achieved by the driving force of economic growth.

Key words: technology, innovative resource-saving technologies, agro-industrial complex, productivity, agricultural production.

Інтеграція України у світовий економічний простір потребує переведення вітчизняного аграрного виробництва на якісно нову – інноваційну модель

розвитку та формування сучасної ринкової технологічної і технічної політики. Останніми роками у технологіях виробництва сільськогосподарської продукції відбуваються кардинальні зміни. Інноваційна концепція розвитку агротехнологій полягає у зниженні енерго- та ресурсомісткості технологічних операцій, біологізації землеробства, оптимізації термінів виконання передбаченого комплексу операцій, забезпеченні екологічності виробництва.

Рушійною силою економічного зростання є розвиток інноваційних високопродуктивних технологій, які здатні забезпечити світові стандарти якості продукції та прибутковість сільського господарства. Застосування таких технологій із використанням високопродуктивної техніки в умовах непередбачуваних змін у зовнішньому середовищі забезпечать прогресивний розвиток сільського господарства та виробництво конкурентоспроможної на внутрішньому і зовнішньому ринках продукції.

Вагомий внесок у дослідження інноваційних технологій вирощування сільськогосподарських культур зробили українські вчені: В. Більський, Я. Білоусько, В. Бойко, М. Лобас, В. Россоха та інші. Проте залишаються недостатньо висвітленими питання пошуку можливостей підвищення ефективності сільського господарства на основі запровадження інноваційних ресурсозберігаючих технологій як систем, що базуються на новітніх досягненнях науково-технічного прогресу щодо розвитку галузі.

Метою статті є обґрунтування економічних переваг запровадження інноваційних ресурсозберігаючих технологій в аграрному виробництві.

Інноваційні технології, які являють собою уречевлені наукові знання, нині відіграють вирішальну роль у переведенні сільського господарства на ефективний, конкурентоспроможний, екологічнобезпечний і природозберігаючий напрям розвитку.

При визначенні змісту поняття «технологія» в літературних джерелах розглядаються, головним чином, способи використання ресурсів у виробничих процесах. Досить слушною є думка В.М. Трегобчука, що, враховуючи тісний взаємозв'язок засобів виробництва та методів їх використання, в поняття «технологія сільського господарства» потрібно включати, насамперед, необхідні трудові, земельні, матеріально-технічні та біологічні ресурси й відповідні способи (методи) їх застосування [7, с. 72].

У широкому розумінні технологія являє собою науково-технічні методи досягнення практичних цілей і є результатом інтелектуальної діяльності, в основу якої покладено науково-технічні знання, а також засобом впливу на зміну умов виробництва і реалізації товарів, що виробляються за її допомогою [4; 6]. Не будучи речовим елементом виробництва, технологія є тим ланцюгом

виробничого процесу, в якому, в першу чергу, реалізуються наукові й технічні рішення. Вона безпосередньо залежить від рівня організації виробництва, управління, досвіду роботи, сприйняття досягнень науково-технічного прогресу і збільшує граничну продуктивність усіх факторів виробництва, під впливом яких змінюється рівень його ефективності. Важливим компонентом технології є її висока динамічність, що зумовлено наявністю конкурентоспроможних ідей і рівнем володіння новітніх наукових досягнень [4; 6].

В. Денисюк розкриває поняття «технологія» за такими визначеннями [1; 6]:

1) технологія – це науково-технічні, виробничі, управлінські знання і досвід;

2) технологія являє собою науково-технічні знання (включаючи методи, форми та способи їх використання), що застосовуються при розробленні або виробництві, експлуатації товарів, втілені у матеріальних носіях або існуючі в інтелекті суб'єктів, що характеризуються комерційною цінністю і багатоцільовим використанням;

3) технологія є сукупністю методів обробки, виготовлення, зміни стану, властивостей, форми сировини, матеріалу або напівфабрикату, що здійснюється у процесі виробництва продукції;

4) технологія – це систематизовані знання для випуску відповідної продукції, застосування відповідного процесу або надання відповідних послуг.

Узагальнюючи викладене зазначимо, що технологія – це сукупність наукових знань, методів і прийомів, що застосовуються на всіх стадіях виготовлення продукції. Вона визначає не лише порядок виконання операцій, а й передбачає вибір оснащення виробництва, предметів праці, засобів впливу на них, зміст праці, відношення виробництва до основних засобів [5, с. 134].

Як відомо, технологія виробництва кожного виду продукції ґрунтується на відповідній системі ресурсів. Кожний її елемент має досить широкий спектр функціональних властивостей, що дозволяє використовувати одні й ті самі види техніки, добрив та інших ресурсів для виробництва різної продукції. Підвищення ефективності ресурсів сільського господарства можливе не тільки за рахунок їх застосування в різних технологічних процесах, але і в різні періоди протягом року. Останнє істотно впливає на необхідний рівень ресурсозабезпеченості господарств у цілому. Таким чином, саме технологія сільськогосподарського виробництва визначає оптимальний рівень і структуру ресурсного потенціалу [7, с. 72].

Застосування сучасних інноваційних технологій здатне забезпечити високі європейські та світові стандарти якості продукції, прибутковість сільського господарства.

Трегобчук В.М. виділив три головних стратегічних напрями технологічного оновлення вітчизняного агропромислового комплексу [7, с. 34]:

1) створення та застосування в господарській практиці нових технологій і біоресурсів, що сприяють істотному здешевленню одержуваної агропродовольчої продукції;

2) розробка та запровадження в практику технологій і біоресурсів, що дають можливість значно підвищити якість продуктів харчування й сільськогосподарської сировини;

3) створення та широкомасштабне використання технологій і біологічних засобів виробництва, що забезпечують випуск екологічно чистого продовольства й екологічно безпечну сільськогосподарську діяльність, своєчасну та найбільш повну переробку продукції землеробства і тваринництва, покращують їх зберігання тощо.

Сільськогосподарські підприємства належать до ресурсомістких, тому впровадження інноваційних технологій забезпечить високий рівень віддачі і зменшення матеріало- та енергомісткості продукції.

Застосування інноваційних ресурсозберігаючих технологій має ряд переваг:

1) дозволяє суттєво знизити собівартість продукції за рахунок економії ресурсів;

2) зберігається і відновлюється родючість ґрунту (підвищується вміст органічних речовин, покращуються його фізичні та біологічні властивості);

3) ґрунтозахисний ефект інноваційних технологій сприяє значному зменшенню ерозійних процесів;

4) поліпшується водний режим ґрунту;

5) відбувається розширене відтворення родючості ґрунту за рахунок використання науково обґрунтованих доз добрив, а також нетрадиційних видів органічних добрив;

6) підвищення урожайності сільськогосподарських культур;

7) поліпшення якості продукції;

8) загальна агрокультура виходить на новий рівень за рахунок створення особливої культури взаємодії з навколишнім середовищем.

Первинний економічний ефект від ресурсозберігаючих інноваційних технологій у перехідний період складається з економії праці (в 2-3 рази),

зменшенні витрат пального (у 2-4 рази) і виробничих витрат (у 2-3 рази), а також із цінності додатково вирощеного врожаю (4,5-7 ц/га) [2, с. 37].

Вторинний економічний ефект настає після переходу на систематичний мінімальний обробіток на глибину 4-5 см під усі культури сівозмін. Він полягає у зменшенні потреби в тракторах (на 30%), пального (в 3-4 рази), добрив (у 2 рази), засобів захисту рослин (у 5-8 разів) і зумовлює підвищення врожайності в 1,5-2 рази із значним скороченням витрат на їх вирощування [2, с. 37-38].

Впровадження інноваційних технологій у землеробстві безпосередньо впливає на підвищення урожайності сільськогосподарських культур, зменшення витрат на їх вирощування та створює мультиплікативний ефект, коли один фактор посилює інший.

Слід зазначити, що ресурсозбереження передбачає не спрощення технології, а обґрунтоване використання природних умов, раціональне застосування тієї чи іншої системи обробітку ґрунту, удобрення, захисту рослин та інших агротехнічних заходів, що забезпечують найменші витрати матеріально-технічних ресурсів, праці та екологічну безпеку з мінімальним застосуванням антропогенних засобів інтенсивного впливу на агроекологічні системи. Такий стратегічний напрям ставить за мету не отримання максимально високих урожаїв, а створення всіх передумов для організації стабільного високорентабельного зернового виробництва [3, с. 24].

Використання ресурсозберігаючих технологій вирощування сільськогосподарських культур є основою інноваційного розвитку галузі, а саме: економія ресурсів, підвищення урожайності культур, поліпшення якості продукції, підвищення родючості ґрунтів, зниження залежності врожаю від погодних умов.

Забезпечити стабільний, конкурентоспроможний і сталий розвиток сільського господарства в умовах прискорення глобалізаційних та інтеграційних процесів можливо лише в тому випадку, коли цей розвиток здійснюватиметься на основі інноваційної моделі.

Список використаних джерел

1. Денисюк В. Міжнародний трансфер технологій. Український сегмент. Аналітичний бюлетень. 2003. № 2. URL: <http://www.defence-ua.com/rus/bulletin>.
2. Левченко М. Б. Сучасні ресурсо- та енергозберігаючі технології виробництва сільськогосподарської продукції. Сучасні аспекти ведення сільського господарства: матеріали II наук.-практ. конф. молодих вчених: Чернігів, 23 січ. 2008 р. Чернігів: ЦНТЕІ, 2008. 100 с.
3. Петров В. М. Організаційні проблеми технологічного забезпечення землеробства в Україні. АгроІнком. 2007. № 1-2. С. 23-26.

4. Россоха В. В. Ефективність використання виробничого потенціалу в аграрній сфері АПК. Економіка АПК. 2004. № 6. С. 16-22.

5. Россоха В. В. Технологічний потенціал ресурсозбереження в аграрному виробництві. Стратегія ресурсозберігаючого використання аграрно-економічного потенціалу на основі активізації інноваційно-інвестиційної діяльності – об'єктивна передумова інтеграції країни в Світове співтовариство: зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф., м. Тернопіль, 18 трав. 2007 р. Тернопіль: ТНЕУ, 2007. Ч. 1. 180 с.

6. Россоха В. В. Технологічний розвиток агропромислового виробництва. Київ: ННЦ ІАЕ, 2009. 114 с.

7. Трегобчук В. М. Відтворення та ефективне використання ресурсного потенціалу АПК (теоретичні і практичні аспекти): монографія. Київ: Ін-т економіки НАН України, 2003. 259 с.

УДК 338.48.44

Замора Оксана,
к.е.н., доцент
Ярема Любов,
к.е.н., доцент

КЛАСТЕРИЗАЦІЯ В ТУРИСТИЧНІЙ ГАЛУЗІ

У статті досліджено суть кластеризації як перспективи розвитку туризму. Визначено основні сектори туристичного кластера та виокремлено загальну схему його функціонування туристичного кластера. Окреслено перші кроки на шляху до формування перших ефективних кластерів в регіоні. Висвітлено принципи, форми і методи спільної діяльності спеціалізованих інституцій ЄС, органів державної й місцевої влади, підприємницьких та громадських організацій щодо впровадження кластеризації з метою досягнення сталого розвитку конкурентоспроможного, доступного туризму. Розглянуто особливості впровадження кластеризації у сфері туризму в окремих країнах Європейського Співтовариства.

Ключові слова: туризм, кластер, туристичний кластер, сільський зелений туризм та ін.

Zamora Oksana, PhD (Economic Sciences), Associate Professor
Yarema Lyubov, PhD (Economic Sciences), Associate Professor

CLUSTERIZATION IN THE TOURIST INDUSTRY

The essence of clustering as prospects of tourism development is investigated in the article. The main sectors of the tourist cluster are determined and the general scheme of its functioning of the tourist cluster is singled out. The first steps towards the formation of the first effective clusters in the region are outlined. The principles, forms and methods of joint activity of specialized EU institutions, state and local authorities, business and public organizations on the implementation of clustering in order to achieve sustainable development of competitive, affordable tourism are highlighted. The peculiarities of the introduction of clustering in the field of tourism in some countries of the European Community are considered.

Key words: tourism, cluster, tourist cluster, rural green tourism, etc.

В останні десятиріччя сільський туризм в Україні здійснює важливі кроки щодо просування своїх пропозицій на національний і міжнародні туристичні ринки. Його основу складають приватні агрооселі в різних регіонах України. Одночасно сільський туризм країни стоїть перед організаційно-економічними та маркетинговими викликами конкурентного туристичного ринку. У Стратегії розвитку туризму і курортів України до 2026 року серед пріоритетних організаційно-інфраструктурних напрямів діяльності виділено створення туристичних кластерів. Історія формування і функціонування цих інноваційних територіальних структур у сільській місцевості налічує перші десятиліття. Кластери і кластерні ініціативи у сільському туризмі України у більшості випадків знаходяться на початковій стадії свого розвитку. Тут важливим є дослідження концептуальних засад формування кластерів, їх структури та функціонування. У цьому контексті важливим є типізація існуючих кластерів сільського туризму за характером спеціалізації і продуктовою орієнтованістю. Для дослідницьких і практичних цілей актуальною є розробка моделей формування і оптимального функціонування цих кластерів.

До *туристичних кластерів* відносять групи підприємств, сконцентровані в межах певної території, які спільно використовують туристичні ресурси, спеціалізовану туристичну інфраструктуру, локальні ринки праці, здійснюють спільну маркетингову та рекламно-інформаційну діяльність. Туристичні кластери організовують на базі закладів гостинності, центрів розвитку спеціалізованого туризму чи певних туристичних дестинацій.

При характеристиці туристичних кластерів значна увага приділяється аналізу його спеціалізації (*smart-specialization*), структурі і функціям його учасників та особливостям їх взаємодії. Важливо відобразити також перелік туристичних продуктів і послуг, особливості маркетингової діяльності.

Кластерна ідея у туристичній галузі ще на початку ХХІ ст. знайшла своє втілення в Україні. В Україні кластери почали формуватися на базі відомих туристичних центрів: туристичний кластер Кам'янець-Подільський з розвитком пізнавального туризму, надання послуг розміщення і харчування, організацію фестивалів і ярмарків; Львівський Туристичний Альянс з промоцією Львова на вітчизняних і міжнародних туристичних ринках та діяльність з покращення конкурентності туристичних послуг та інфраструктури міста. Існують пропозиції з формування кластерів курортних місцевостей (бальнеологічних та гірськолижних), агротуристичних місцевостей, а розробки їх моделей – для окремих областей [1].

Підприємництво у сфері сільського зеленого туризму на території Бережанського району має потенційні можливості розвитку шляхом залучення капіталу селян у вигляді власного будинку, землі (присадибної ділянки) та людського капіталу (членів сімей в умовах ведення особистих селянських господарств та найманих працівників у разі функціонування агрооселі).

Інноваційним вирішенням цієї проблеми є створення туристичних кластерів, які охарактеризовуємо як сконцентровану на певній території групу взаємопов'язаних підприємств і структур туристичної індустрії та інших пов'язаних з нею галузей (транспорту, зв'язку, охорони здоров'я тощо), які взаємодіють і взаємодоповнюють одна одну при створенні комплексного туристичного продукту території загалом та продукту сільського зеленого туризму зокрема.

Туристичний кластер - це відносно компактна територія зростання туристської індустрії, що характеризується певною туристською спеціалізацією[2]. Для Бережанського району Тернопільської області це, зокрема, культурна та етнографічна привабливість. При цьому особливо важливою є атрактивна (приваблива) складова майбутнього кластера, що відображена у культурній самобутності та менталітеті жителів цього регіону.

Важливою передумовою й елементом потенціалу туристичного кластера є транспортні комунікації в місці його локалізації, а також зовнішні комунікації, які забезпечують транспортну близькість (доступність) відносно головних цільових ринків. В районі функціонує розвинута система пасажирських автобусних перевезень. Важливим фактором розвитку туристичної дестинації є її доступність не лише з точки зору географічного розташування, а й з точки зору наявності прямих сполучень та вартості проїзду.

В районі наявні всі основні види зв'язку, які можуть використовуватись туристами: поштовий, телеграфний, міський та сільський телефонний, телефонний міжміський та міжнародний, спеціальний зв'язок, прийом та передача телевізійних та радіопрограм, радіозв'язок, супутниковий, комп'ютерний, мобільний зв'язок.

На формування кластера туризму потрібно 2-3 роки. У сучасних умовах формування таких кластерів виправдане та доцільне. Перевага й інноваційність розвитку сільського зеленого туризму на основі кластерного підходу полягають у тому, що він надає великої значущості мікроекономічній складовій, а також територіальному і соціальному аспектам економічного розвитку. Сьогодні кластеризація є тією формою внутрішньої інтеграції та кооперування, що здатна забезпечити як стійкість, так і синергетичний ефект протидії тиску глобальної конкуренції з боку монопольних корпорацій. На Бережанщині є багато

конкурентоспроможних об'єктів, які можуть формувати туристичний кластер, один з них, це зелена садиба «Вовче лігво».

Істотною перевагою в діяльності туристичних кластерів є створення кращих умов для забезпечення високої конкурентоспроможності їх продукції на ринку, тому кластерний розвиток туристичних дестинацій як окремих регіонів країни є однією з характерних ознак сучасної інноваційної економіки. Крім того, кластери являють собою таку комбінацію конкуренції та кооперації, коли об'єднання в одних сферах допомагає успішно вести конкурентну боротьбу в інших.

Зацікавленість більшості країн у створенні кластерів зумовлена передусім двома причинами: по-перше, кластери сприяють прискоренню розвитку бізнесу, а по-друге, дають змогу підвищити інтенсивність появи нових підприємств в їх межах. Як свідчить світовий досвід, у тих країнах, де в процесі реалізації кластерної моделі були створені та профінансовані державні програми, економіка відповідних галузей набула набагато більшого розвитку, ніж там, де кластери формувалися лише за рахунок власного потенціалу його учасників. Наприклад, у створенні лісових кластерів у Фінляндії держава відіграла вирішальну роль, забезпечивши їм значні конкурентні переваги на зовнішніх ринках.

Перевагами кластерів над іншими формами економічної організації є мінімізація витрат їх учасників на створення товарів чи послуг завдяки використанню ефекту масштабу, доступу малих та середніх приватних фірм до інновацій, використанню наукових розробок та фінансових ресурсів великих компаній, концентрації зусиль на виготовленні одного виду продукту, що дає змогу раціонально використовувати місцеві ресурси, об'єднати зусилля учасників з різних галузей економіки для створення якісного продукту, поєднання вигод кооперації з конкуренцією тощо.

Список використаних джерел

1. Корж Н.В., Басюк Д.І. *Управління туристичними дестинаціями: підруч.* Вінниця: Едельвейс і К, 2017. 322 с.
2. Яровий В.Ф. *Удосконалення інститутів та перспективи кластеризації галузі туризму в процесі євроінтеграції. Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу.* 2016. №4. С.17-20.

ГЕОГРАФІЯ ТА ГЕОЛОГІЯ

УДК 911.5

Герасимів Зоряна
к. геогр. н., доцент кафедри

РЕКРЕАЛОГІЯ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті узагальнено теоретико-методологічні засади розвитку рекреалогії. Проаналізовано чинники, які впливають на формування і розвиток рекреалогії. Розглянуто основні функції рекреаційного природокористування. Досліджено структуру та особливості курортно-рекреаційної системи. Визначено основні завдання рекреаційних досліджень.

Ключові слова: рекреалогія, рекреаційні ресурси, рекреаційна діяльність, курортно-рекреаційна система, територіально-рекреаційний комплекс.

Gerasymiv Zoryana
PhD (Geographical Sciences), Associate Professor,
Associated Professor of the Department

RECREALOGY: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECT

Abstract. The article summarizes the theoretical and methodological principles of recreation. The factors influencing the formation and development of recreation are analyzed. The main functions of recreational nature management are considered. The structure and features of the resort and recreational system have been studied. The main tasks of recreational research are determined.

Key words: recreation, recreational resources, recreational activities, resort-recreational system, territorial-recreational complex.

Важливою складовою життєдіяльності людини є відпочинок. Відновлення життєвих сил є необхідною умовою ефективної трудової діяльності. Розвиток науково-технічного прогресу, збільшення емоційно-психофізичного навантаження збільшують потреби у відпочинку та оздоровленні. Підвищення матеріального рівня життя населення зумовило розширення вимог споживачів туристсько-рекреаційних послуг щодо організації дозвілля.

Метою статті є узагальнення теоретико-методологічних засад розвитку рекреалогії, аналіз чинників, які на неї впливають та визначення основних завдань рекреаційних досліджень.

Особливості розвитку рекреалогії, організація рекреаційної діяльності та туризму є предметом дослідження багатьох науковців, серед яких О. В. Браславська, В. І. Стафійчук, О. О. Бейдик, П. О. Масляк, О. Г. Топчієв, В. К. Євдокименко, Н. В. Фоменко, Т. І. Ткаченко, О. О. Любіцева, С.П. Кузик, Т. Ф. Панченко, В. Ф. Киф'як, Ю. С. Кушнірук, М. Й. Рутинський, В. К. Федорченко та ін.

Рекреалогія – наука про відпочинок, відновлення духовних та фізичних сил людини, оздоровлення за допомогою природи (природних ресурсів) [3].

Рекреалогія - галузь знань про причини та способи здійснення рекреаційної діяльності як невід'ємної складової життя кожної людини та суспільства, соціально-культурні, економічні, антропо-екологічні механізми організації цієї діяльності та її наслідки [2].

Рекреалогія як самостійна наука зародилась у 90-х роках ХХ століття, коли рекреаційна діяльність набула значних масштабів і проблеми, які необхідно було вирішувати, вийшли за межі рекреаційної та медичної географії. В сучасних умовах відбувається диференціація рекреаційних видів діяльності, поєднання відпочинку та оздоровлення з пізнавальною діяльністю, що зумовлено зростанням попиту та урізноманітненням вимог споживачів. Удосконалюються арсенал методів дослідження, методологія, термінологічний апарат, закони, закономірності та принципи функціонування науки, встановлюються та розвиваються зв'язки з іншими науковими напрямками.

Основними методами дослідження в рекреалогії є метод синтезу, діалектичний, метод системного аналізу, порівняння, описовий, конструктивний, моделювання, прогнозування, оптимізаційний.

Об'єктом рекреалогії виступає рекреаційна система як об'єктивне і соціальне утворення, яке охоплює рекреантів, природні комплекси, технічну інфраструктуру, сферу обслуговування, виробничу сферу, трудові ресурси, систему розселення. Предметом рекреалогії є різні аспекти і об'єктивні закономірності становлення, функціонування і перспективного розвитку рекреаційних систем загалом та їх підсистем, зокрема, включаючи основні поняття рекреалогії (відпочинок, рекреація, вільний час, рекреаційна діяльність, рекреаційні ресурси, рекреаційний потенціал тощо) [2].

Розвиток рекреалогії тісно пов'язаний із структурою вільного часу населення, зокрема щоденного рекреаційного часу, у вихідні дні та в період відпусток. Для людей різних вікових груп структура та тривалість рекреаційного часу відрізняються.

Рекреаційні ресурси – це природні, природно-технічні, соціально-економічні комплекси, що використовуються або можуть бути використані для відновлення фізичних і духовних сил людини, її працездатності.

Вивчення рекреаційних ресурсів, що виступають необхідною умовою здійснення рекреаційної діяльності, є одним з пріоритетних завдань рекреалогії. Такими ресурсами можуть виступати природні або антропогенні об'єкти та явища, які володіють необхідними властивостями для забезпечення відпочинку та оздоровлення людей. Рекреаційні ресурси поділяють на гідрологічні,

кліматичні, геологічні, геоморфологічні, біологічні, ландшафтні, екологічні, антропогенні.

Важливими чинниками, які впливають на формування і розвиток рекреалогії, є наступні:

- збільшення тривалості вільного часу та різноманітність форм і методів його використання;
- усвідомлення суспільством значимості рекреаційної діяльності у розвитку особистості, збереженні й поліпшенні здоров'я, та підвищенні соціально-трудоного потенціалу населення;
- розуміння необхідності наукового осмислення феномену «рекреаційної діяльності» як сукупності безлічі нових для суспільства процесів;
- усвідомлення актуальності створення наукової бази для подальшого розвитку рекреаційної культури і організації рекреаційної діяльності;
- різні проблеми, вирішення яких необхідне для виявлення закономірностей рекреаційної діяльності та підвищення ефективності її організації [4].

Основними функціями рекреаційного природокористування є соціальна, яка полягає в забезпеченні потреб населення у відпочинку та оздоровленні, економічна, яка забезпечує отримання прибутків від розвитку рекреаційно-туристичної діяльності та відновлення робочої сили і природоохоронна, яка покликана зменшити шкідливий вплив діяльності людини на навколишнє середовище.

Рекреаційна діяльність являє собою систему заходів, пов'язаних із використанням вільного часу для оздоровчої та культурно-пізнавальної діяльності людей на спеціалізованих територіях, розташованих поза межами їх постійного проживання [1].

Курортно-рекреаційна система, виступаючи об'єктом вивчення рекреалогії, складається з декількох підсистем, пов'язаних між собою. Вона включає природні та антропогенні комплекси, виробничу інфраструктуру, обслуговуючий персонал, органи управління та контролю, рекреантів.

Курортно-рекреаційну систему характеризують як територіальне зосередження діяльності підприємств рекреаційної сфери, організацій та установ різних форм власності і господарювання, що використовують лікувально-оздоровчі, пізнавальні та інші ресурси з метою надання рекреаційних послуг і отримання прибутку [5].

Курортно-рекреаційна система включає:

- конкретне місце розташування рекреації, тобто територіального та рекреаційного простору, представлених об'єктами природно-ресурсного потенціалу;

- матеріальні та нематеріальні фактори виробництва;
- підприємства-продуценти рекреаційних послуг;
- ринкових посередників, що забезпечують комплексність послуг та ефективність функціонування системи;
- споживачів курортно-рекреаційних послуг;
- фактори і сили зовнішнього середовища, що впливають на систему [2].

Рекреаційна сфера або територіально-рекреаційний комплекс (ТРК) складається з двох найважливіших частин: 1) Санітарно-курортної – для соціально незахищених категорій населення з фінансуванням за рахунок державного бюджету. 2) Туристсько-рекреаційної – для широких кіл населення, яка повинна фінансуватися за ринковими принципами [3].

Важливим завданням рекреалогії є дослідження особливостей функціонування рекреаційних систем, вивчення умов їх функціонування та прогнозування змін, аналіз проблем та перспектив розвитку, а також обґрунтування критеріїв та принципів рекреаційного районування та виділення рекреаційних районів. Раціональне та конструктивне використання рекреаційних ресурсів передбачає функціонування на базі рекреаційних систем галузей курортно-санаторного господарства з метою реалізації цілей відпочинку, оздоровлення і відновлення життєвих сил населення та отримання певних економічних результатів від такої діяльності.

Основними завданнями рекреаційних досліджень є:

- вивчення та оцінка рекреаційних ресурсів різних територій, а також дослідження умов ефективності їх використання;
- аналіз попиту споживачів на рекреаційні послуги;
- дослідження рекреаційної ємності ландшафтів та допустимого антропогенного навантаження;
- здійснення класифікації природних ресурсів та рекреаційне районування;
- оптимізація та прогнозування розвитку галузей туристсько-рекреаційного комплексу;
- збільшення рекреаційного потенціалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бейдик О. О. *Словник-довідник з географії туризму, рекреалогії та рекреаційної географії*. К.: Палітра, 1997. 305 с.

2. Гродзинська І. О., Нездоймінов С. Г., Гусєва О. В., Замкова А. В. *Основи рекреалогії (економіко-екологічний та маркетинговий аспект): навчальний посібник* К.: «Центр учбової літератури», 2014. 264 с.
3. Кушнірук Ю. С. *Рекреація та культурологія : навчальний посібник*. Рівне: НУВГП, 2012. 146 с.
4. Стафійчук В. І. *Рекреалогія : навчальний посібник*. Херсон: ОЛДІ ПЛЮС, 2017. 428 с.
5. Фоменко Н. В. *Рекреаційні ресурси та курортологія : навчальний посібник*. К. : Центр навчальної літератури, 2007. 312 с.

УДК 338.488.1:796.51(477)

Луговий Богдан
к.і.н., доцент, завідувач кафедри

ЗЕЛЕНИЙ ТУРИЗМ: ОДИН ІЗ ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМКІВ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

У статті висвітлено розвиток зеленого туризму у сільській місцевості. Проаналізовано тенденції розвитку зеленого туризму у світі та розглянуто перспективи їх використання в Україні. Представлено основні проблеми та перспективи розвитку зеленого туризму. Підсумовано, що зелений туризм може стати вагомим джерелом наповнення бюджету громад. Встановлено, що зелений туризм має позитивний вплив на розвиток економіки та покращує соціально-економічний потенціал громад.

Ключові слова: зелений туризм, сільська місцевість, громада, послуги, економічний потенціал громад.

Lyhovyy Bohdan
PhD (History), Associate Professor,
Head of the Department

GREEN TOURISM: ONE OF THE PRIORITY DIRECTIONS OF THE DEVELOPMENT OF THE COUNTRYSIDE

The article highlights the development of green tourism in the countryside. Trends in the development of green tourism in the world are analysed and perspectives of their using in Ukraine are considered. The main problems and perspectives of the development of green tourism are presented. It is concluded that green tourism can be an important source of renewal of the budget of communities. It is established that green tourism has a positive impact on economic development and improves the socio-economic potential of communities.

Key words: green tourism, countryside, community, services, economic potential of communities.

В сучасних умовах розвитку економіки України сфера гостинності становить важливу та пріоритетну соціально-економічну складову. Для нас сільський зелений туризм – досить нове поняття, хоча відпочинок у селі був запотребуваним серед відомих представників української інтелігенції ХІХ–

початку ХХ ст. У сучасній сільській місцевості значно зменшився відсоток трудової зайнятості населення, зріс рівень безробіття, відповідно – знизився рівень добробуту тощо. Тобто, за допомогою становлення та розвитку нового туристичного бізнесу у селі можна покращити матеріально-фінансове становище українського села, загалом, підняти культурний рівень, тим самим зупинити процес «вимирання» українських сіл.

У світі сільський зелений туризм розглядається як альтернатива ведення сільсько-господарської діяльності за розмірами отриманих прибутків. До того ж, розвиток інфраструктури сільського туризму не вимагає таких значних капіталовкладень як інші види туризму і може реалізовуватися на основі фінансових ресурсів самих селян, тобто без залучення додаткових інвестицій. Зменшення міграційних потоків з сіл до міст забезпечить можливість економії значних фінансових й матеріальних ресурсів, оскільки за результатами досліджень експертів Європейського банку реконструкції та розвитку, облаштування в місті вихідця з сільської місцевості в 20 разів дорожче, ніж створення умов для його життя і роботи в селі [1]. На сьогодні, в Західній Європі налічується приблизно стільки ж місць для відпочинку у сільській місцевості в приватних оселях, скільки місць у європейських готелях [3, с. 9].

Досвід розвинених країн, де сільський зелений туризм успішно функціонує вже десятки, а то й сотні років, свідчить про те, що для його розвитку необхідно створити дійовий податковий механізм, який би сприяв залученню до цього процесу людей вмілих та бажаючих. Такий принцип дасть можливість виявити людей, які уміють господарювати на своїх садибах, створювати затишок та належний рівень послуг [2].

Ідея багатофункціонального розвитку сільських територій передбачає прагнення активізувати село та диверсифікувати господарську діяльність сільського населення, так що це стосується не лише сільського господарства, а й інших галузей економіки. Таким чином, багатофункціональний розвиток поєднується з впровадженням у сільський простір нових несільськогосподарських функцій: виробничих, комерційних, житлових чи сервісних. Розвиток сільського туризму є похідним від багатьох зовнішніх і внутрішніх факторів. До зовнішніх факторів належать природно-ландшафтна привабливість даного регіону та його насиченість привабливими для туристів об'єктами, прикладом можуть слугувати прикарпатські села на Західній Україні. До внутрішніх факторів належать якість запропонованих туристичних послуг, бази розміщення, дружелюбність господарів [5].

Спочатку сільський туризм ототожнювався з агротуризмом, який передбачав відпочинок на території того чи іншого сільського господарства. В

цей час його сфера значно ширша і включає, серед інших спеціалізованих відпочинків на природі, екотуризм, піші прогулянки, альпінізм, велотуризм, навчальний, етнічний, оздоровчий, риболовний. Таким чином, у районах є широкий спектр можливостей для дозвілля та відпочинку. Сільська місцевість, яка охоплює природні об'єкти – ліси, ставки, озера, річки, та пам'ятки культури – пам'ятки сакральної й оборонної архітектури, садової та народної творчості, історичні місця, має неповторний потенціал у кожній місцевості. У свідомості переважної більшості туристів сільський туризм нерозривно пов'язаний з спілкуванням з природою, відпочинок в екологічно чистих районах, використання продуктів безпечних для довкілля, знайомство з культурними цінностями краю.

В Україні вже діє система екологічної сертифікації та добровільної категоризації «Зелена садиба», яка розроблена Всеукраїнською спілкою сприяння розвитку сільського зеленого туризму. Схема сертифікації побудована на принципах зменшення шкідливого впливу агротуристичного об'єкта на екологію, підтримка народних традицій і ремесел, підтримка місцевої економіки, розвиток екологічно сприятливих видів розваг і відпочинку.

Сьогодні пріоритетними регіонами для розвитку сільського зеленого туризму в Україні є такі:

- Західний регіон (Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська області);
- Південний регіон (Запорізька, Миколаївська, Херсонська області);
- Центральний і північний регіони (Київська, Полтавська і Чернігівська області) [4].

В сучасний період Тернопільській області важко позмагатись із потенційними можливостями Львівської чи Івано-Франківської областей, де туристична галузь знаходиться на значно вищому рівні. Ринок готельних послуг на Бережанщині лише формується, тому кількість закладів незначна. В регіоні налічується 10 садиб сільського зеленого туризму, які гостинно запрошують подорожуючих і відпочивальників. Це набагато менше, ніж у сусідніх Івано-Франківській та Львівській областях. У садибах відпочиваючим пропонують відпочинок на лоні природи в поєднанні з різними видами рекреаційної діяльності: зокрема, прогулянку верхи, екскурсії зі збору грибів та ягід, купання у водоймах та риболовлю. У селах туристи мають можливість долучитись до ведення домашнього господарства, ознайомитись із народною творчістю, традиціями та обрядами, скуштувати домашніх страв та особисто взяти участь у народних святкуваннях, пізнати багатогранність культурних пам'яток краю. Проте потрібно дивувати туриста новими родзинками, наприклад регіональною кулінарією, відвідуванням унікальних пам'яток, багатоманіттям нематеріальної спадщини краю та ін. Так, з метою збереження в пам'яті та популяризації

важливої частини народної культури в м. Бережанах на березі озера відкрито корчму, де вся їжа готується у печах. Основна мета – популяризувати регіональну кухню та використовувати місцевий потенціал та традиційні продукти, а також підвищення обізнаності жителів та туристів про народну їжу. Велика культурно-етнографічна спадщина лише підсилює привабливість зеленого туризму, тісно поєднавши економічний потенціал з унікальною природою та культурними надбаннями.

В сучасних реаліях, важко уявити, що в Україні сільський туризм матиме великий вплив на розвиток місцевої економіки. Сільський туризм має відігравати значну роль у розбудові соціального та людського потенціалу, а також у захисті та відродженні культурних цінностей сіл – як елементів багатофункціонального та сталого розвитку сільської місцевості.

Зелений туризм сьогодні – це особлива форма відпочинку у сільській місцевості, яка активно поєднує соціально-економічний, природно-рекреаційний та етнографічно-культурний потенціали краю. Одночасно, ця галузь є однією із перспективних складових розвитку українського села. Розвиток зеленого туризму в громадах покращить благоустрій сільських місцевостей та зумовить вдосконалення соціальної інфраструктури краю. Значно зросте зайнятість сільського населення, як у виробничій галузі, так і сфері послуг. Цей процес передбачатиме різноманіття професій, які відтворюватимуть унікальність того чи іншого регіону та формуватимуть його айдентику.

Список використаних джерел

1. Європейський банк реконструкції та розвитку. URL: <http://www.ebrd.com/>
2. Коробка С.В. Зелений туризм як різновид підприємницької діяльності в сільській місцевості. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/korobka2.htm
3. Крисанов Д., Удова Л. Сільський туризм: здобутки, перешкоди, перспективи / Економіка АПК. № 17, вересень 2009 р. С. 4–14.
4. Кузик С. П., Рутинський М. Й., Кузик П. С. Соціально-економічне значення сільського зеленого туризму в контексті сучасних пріоритетів розвитку сільських територій України. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/kuzyk.htm
5. Мікульська Валерія «Україна має усе, щоб дивувати, бути популярною у світі й ще на цьому заробляти». URL: <https://zruchno.travel/News/New/881?lang=ua>
6. Момонт Т.В. Основні фактори розвитку ринку туристичних послуг / Економіка. Управління. Інновації. 2012. №1 (7). URL: tourlib.net/statti_ukr/momont4.htm
7. Перспективи розвитку сільського зеленого туризму в Україні. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/siltur7.htm

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

УДК 327.5

Л.В. Гунько, аспірант

НЕЗАКОННІ ЗБРОЙНІ ФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНІ ЗАГРОЗИ ТА ВИКЛИКИ

Стаття розкриває різні аспекти діяльності незаконних збройних формувань на території України. Узагальнено відповідні загрози й ризики незаконних збройних формувань як чинників дестабілізації ситуації у суспільстві та екстремістської діяльності. Зосереджено увагу на правових аспектах функціонування незаконних збройних формувань, очікуваних загрозах з їх сторони та способах стримування. Визначено систему заходів для нейтралізації НЗФ в умовах гібридної війни.

Ключові слова: незаконні збройні формування (НЗФ), сучасні загрози та виклики, збройні сили, національна безпека, формування державної стратегії щодо загроз НЗФ.

Hunko L.V., postgraduate PhD student

ILLEGAL WEAPONS IN UKRAINE: CURRENT THREATS AND CHALLENGES

The author of the article reveals various aspects of the activities of illegal armed groups (IAG) in Ukraine. He also summarizes the relevant threats and risks of the IAG as factors of destabilizing the situation in society and extremist activities. The author focuses on the legal aspects of the functioning of the IAG, the expected threats from them and ways of deterrence, as well as defines a system of measures to neutralize the IAG in a hybrid war.

Key words: illegal armed groups (IAG), current threats and challenges, armed forces, national security, formation of the state strategy on NPF threats.

Постановка проблеми. В умовах війни зі сторони країни-агресора зростає значення швидка нейтралізація локальних збройних конфліктів, спричинених незаконними збройними формуваннями (далі – НЗФ). Ця проблема не лише набуває державної ваги, а й зумовлює вироблення спеціальної стратегії упередження та системи професійних контрзаходів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зазначена проблематика була предметом досліджень А. Вознюка, Є. Васильчука, А. Гаврилишина, А. Горбенка, Г. Дячука, В. Задорожного, А. Конончука, В. Панасюка, І. Польцева, В. Робака, О. Феденка та ін. у контексті аналізу злочинної діяльності незаконних воєнізованих та збройних формувань в Україні, незаконних збройних формувань як інструменту гібридної війни.

Виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження порушеної проблематики засвідчує необхідність виокремлення найголовніших моментів, пов'язаних з діяльністю НЗФ на сучасному етапі.

Мета статті полягає в окресленні ключових аспектів діяльності НЗФ в Україні, визначенні можливих загроз, викликів в умовах війни та виробленні стратегій їх нейтралізації.

Виклад основного матеріалу. У процесі розгортання стратегічних напрямів нашого дослідження зосередимо увагу на трьох важливих проблемах порушеної тематики – *правових аспектах функціонування НЗФ, очікуваних загрозах з їх сторони та виробленні спільних стратегій нейтралізації та стримування НЗФ.*

Як правило, незаконні збройні формування створюються за територіальним принципом, не мають єдиного керівництва і діють в основному розрізнено. В них об'єднуються мешканці одного населеного пункту або адміністративного району, проте діяльність НЗФ може не обмежуватися цими територіями. Спочатку вони створюють на певній території розрізнені загони чисельністю до 60-100 осіб, озброєних переважно стрілецькою зброєю, а потім розпочинають заходи із залучення нових учасників цих об'єднань.

НЗФ застосовують різноманітні та нестандартні, специфічні способи протидії силам правопорядку, великою мірою спираючись на населені пункти; Крім того, можуть діяти проти військ, приховуючись як живими заслонами, так і заручниками, як правило, не вступаючи у відкрите протиборство з військами за межами населених пунктів.

Аналіз правових аспектів функціонування незаконних формувань переконливо засвідчує, що створення НЗФ є злочинною діяльністю, проте це не просто злочин, а одна з найяскравіших форм екстремізму, що вимагає застосування ст. 258-3 та 260 КК України, покликаної сприяти боротьбі з найбільш небезпечними формами організованої злочинної діяльності, зокрема, пов'язаними з посяганнями на безпеку і територіальну цілісність держави [3, с. 154].

У той же час одні вчені визначають мету створення не передбаченого законом воєнізованого або збройного формування виключно як злочинну, а інші – як злочинну, так і незлочинну [5, с. 291].

Як вказує В. Робак, умовами створення таких об'єднань є необхідність захисту незаконними способами інтересів будь-яких груп населення (наприклад, надання земельних ділянок, будь-яких пільг тощо) або досягнення незаконними способами інтересів певних політичних сил (збільшення кількості місць членів будь-якої політичної сили в органах влади або місцевого самоврядування, прийняття органами влади або органами місцевого самоврядування будь-якого рішення на користь певної політичної сили тощо) [6, с. 130].

Специфіка кримінальних проваджень цієї категорії злочинів зумовлена тим, що розслідування створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань здійснюються в умовах неочевидності, конспірації та злочинної ієрархії, ускладненою обстановкою вчинення злочину та суб'єктивним складом його учасників.

У зв'язку із цим важливого значення набуває належне врегулювання даних понять у законодавстві, а також подальше розроблення криміналістичних рекомендацій щодо проведення процесуальних дій у структурі методики розслідування цих видів кримінальних правопорушень [4, с. 193].

Загалом, політико-правова оцінка функціонування НЗФ впливає із наступних специфічних характеристик: Для збору даних щодо пересування

- схожість за візуальними ознаками (форменний оляг, знаки розрізнення, військова і спортивна підготовка) з легальними військовими формуваннями України;
- внутрішня структура, що подібна до військової та визначається наявністю єдиноначальності, підпорядкованості та дисципліни;
- воєнізований характер завдань і методів діяльності таких формувань, здатність до виконання операцій, що уподібнюються до військових;
- наявність ознак озброєності, що передбачає незаконне здобуття і використання різної зброї [2, с. 26-27].

Очікувані загрози зі сторони НЗФ не обмежуються використанням для створення прецеденту силових заходів, різного роду провокацій, організації блокування військ, які виконують завдання щодо нормалізації обстановки у зоні конфлікту. Водночас серед мирного населення можуть знаходитися окремі збройні групи, які можуть застосовувати зброю за спинами людей.

Безпосередньо НЗФ також можуть діяти проти військ, приховуючись як живими заслонами, так і використовуючи для цієї мети заручників. У відкрите протиборство за межами населених пунктів з військами, як правило, не вступають.

У районах, підконтрольних НЗФ, можуть створюватися опорні пункти, вузли опору, що застосовуються для підвищення можливостей з протидії військам. Крім того, можуть широко застосовуватися диверсійні дії, які проводяться добре оснащеними, підготовленими бойовиками, що використовують, як правило, легковий автотранспорт.

Диверсійна діяльність НЗФ може бути спрямована на військові, а також інші життєво важливі об'єкти, знищення яких може завадити військам у виконанні поставлених завдань. Разом з тим можливі дії НЗФ із захоплення

заручників з метою висування політичних вимог та інших дій; ведення так званої «мінної війни».

Для ведення розвідки НЗФ створюються мобільні розвідувальні групи, які мають засоби озброєння та зв'язку. Для збору даних щодо пересування і характеру дій військ широко використовується місцеве населення.

Також НЗФ може вестися радіонагляд за мережами управління військ, що дозволяє їм на основі отриманої інформації приймати рішення щодо ураження різних об'єктів.

Стратегії нейтралізації та стримування НЗФ передбачають низку заходів, з-поміж яких у першу чергу слід виокремити підвищення стійкості до терористичної загрози. Очевидно, що це потребує певного удосконалення антитерористичного законодавства України, оновлення моделі взаємодії спеціальних служб і правоохоронних органів з населенням з питань запобігання і протидії тероризму, а також мінімізації наслідків вчинення терактів [1, с. 4].

Як переконливо засвідчують науковці, у цілому будь-яка держава може вважатися стійкою, якщо вона здатна:

- безперервно функціонувати у нормальному режимі, адаптуватися до умов, що змінюються;
- витримувати неочікувані удари;
- відновлюватися після руйнівних наслідків явищ/дій будь-якої природи до бажаної рівноваги за умови збереження безперервності процесу управління [1, с. 40].

Крім того, протидія НЗФ полягають у створенні в Україні невеликої та компактної армії, здатної оперативно виконувати поставлені завдання на основі урахування трьох базових факторів – офіцерському складі, логістиці та забезпеченні, концентрації воєнних зусиль на певних родах військ [7, с. 150].

Дійсно, у першому випадку є очевидним, що сучасні армії є невеликими та компактними, а отже, побудовані на принципі залучення висококваліфікованих офіцерів, які складають основу армії. Саме офіцери володіють необхідними рівнем знань, навичок, для них є притаманним високий рівень розвитку розумових і фізичних якостей, емоційна стійкість і витривалість, орієнтація у різних практичних сферах [7, с. 150].

Щодо логістики та забезпечення, важливим є узгодження усіх організаційних моментів щодо регулярного забезпечення армії, подолання корупційних схем та оптимізації кількості військовослужбовців.

Концентрація воєнних зусиль на певних родах військ передбачає, зокрема, створення сил швидкого реагування, які здатні воювати з сепаратистами, нейтралізувати локальні конфлікти, оборонятися від військ інших держав.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Аналіз сучасних загроз та викликів незаконних збройних формувань в Україні дає змогу окреслити ключові аспекти їх діяльності у правовому, соціальному та військовому полі – злочинний характер діяльності, воєнізованість завдань і методів діяльності, наявність ознак озброєності, диверсійна діяльність тощо.

У зв'язку із цим слід зауважити, що державна система протидії НЗФ в Україні є достатньо стійкою за критеріями надійності, існування резервів, адаптивності, реагування, відновлення. У цілому вона дозволяє передбачати загрози від НЗФ та виклики в умовах гібридної війни, обмежувати їх вплив, своєчасно реагувати, адаптуватися до змін безпекового середовища, забезпечувати розвиток системи заходів стримування та вироблення стратегій їх нейтралізації.

Проте слід взяти до уваги, що існує низка чинників, які можуть здійснювати негативний вплив на стійкість державної системи протидії тероризму. Зокрема, це стосується:

- політичних впливів на державну систему протидії тероризму;
- недостатності або відсутності координації та міжвідомчої взаємодії;
- недостатньої компетентності управлінської ланки суб'єктів боротьби з тероризмом;
- невідповідності особового складу суб'єктів боротьби з тероризмом до виконання завдань на різних етапах боротьби з тероризмом;
- недостатнього матеріально-технічного забезпечення, неефективного використання наявних фінансових та матеріальних ресурсів;
- недовіри з боку населення та можливої протидії роботі суб'єктів боротьби з тероризмом [1, с. 43].

Саме тому ефективність системи запобігання та протидії екстремістській та терористичній діяльності в Україні, яку уособлюють НЗФ, залежить від своєчасно вжитих заходів з локалізації та нейтралізації їх активності, зокрема, каналів поповнення лав незаконних збройних формувань новими учасниками, їхнього навчання, здобуття ними зброї, набоїв, вибухових речовин та військового спорядження [2, с. 149].

Перспективами подальших досліджень у межах досліджуваної проблематики можна визначити аналіз новітніх тенденцій діяльності НЗФ у контексті гібридної війни та ескалації збройних конфліктів в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Актуальні питання протидії тероризму у світі та в Україні: аналіт. Доповідь. За заг. ред. О.О. Резнікової. К.: НІСД, 2017. 60 с.
2. Васильчук Є. О. Незаконні воєнізовані та збройні формування в Україні: монографія. Черкаси: Видавець Олександр Третяков, 2017. 244 с.
3. Гаврилишин, А. П. «Відповідальність за створення не передбачених законом воєнізованих та збройних формувань: сучасні проблеми практики». Ірпінський юридичний часопис. Вип. 1. Квітень 2019. с. 150-156. doi:10.33244/2617-4154.1.2019.150-156.
4. Дударець Р. М. Сутність та ознаки створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань в контексті криміналістичної методики їх розслідування. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2016. № 4 (101). С. 189-197.
5. Конончук А. О. Мета створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань та участі в них. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2018. № 3 (108). С. 288-302.
6. Робак В. А. Кримінальна відповідальність за створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2008. 259 с.
7. Турчак О. В., Середенко М. М., Кізло Л. В. Окремі аспекти реформування збройних сил України: напрями, перспективи. Відродження Українського війська: сучасність та історична ретроспектива: Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції 1–2 грудня 2016 р. Уклад. Сегеда С. П., Грицюк В.М., Скрябін О. Л. та ін. К. : НУОУ, 2016. С. 149-150.
8. Феденко О., Панасюк В. Незаконні збройні формування як інструмент гібридної війни. Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини». 2020. № 48. С. 117-126.

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА ПРОФЕСІЙНИЙ СПОРТ

УДК 796.011.1-057.87

Лукач Олена, викладач,
Богданова Наталія, старший викладач,

ВПЛИВ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ НА ГАРМОНІЙНИЙ РОЗВИТОК СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Анотація. У статті визначені поняття «здоров'я», «здоровий спосіб життя», «мотивації», «фізичне виховання». Кваліфікування фізичного виховання, як виду діяльності який спрямований на задоволення визначних потреб людини та суспільства; проаналізовано, що спонукає молодь до занять руховою діяльністю.

Ключові слова: фізичне виховання, здоров'я, здоровий спосіб життя, мотиви, установки, мотивації, потреби, соціальне здоров'я, фізичне навантаження, самореалізація.

Lukach Olena, lecturer
Bohdanova Nataliia, head-lecture

THE INFLUENCE OF PHYSICAL EDUCATION ON THE HARMONIOUS DEVELOPMENT OF MODERN YOUTH

Abstract. The article defines the concepts of "health", "healthy lifestyle", "motivation", "physical education". Qualification of physical education as a type of activity aimed at meeting the significant needs of people and society; analyzed what motivates young people to engage in physical activity.

Key words: physical education, health, healthy lifestyle, motives, attitudes, motivations, needs, social health, physical activity, self-realization.

1.ЗДОРОВИЙ СПОСІБ ЖИТТЯ – ТРЕНД СУЧАСНОГО СВІТУ.

Здоров'я – найважливіша потреба людини, яка дає можливість розвиватись гармонійно і бути підготовленим до різного роду діяльності в майбутньому. Міцне здоров'я спонукає до активного, продуктивного, довгого життя.

Здоровий спосіб життя – це концепція життєдіяльності людини, спрямована на поліпшення і збереження здоров'я за допомогою фізичного виховання, відповідного харчування, морального настрою, відмови від шкідливих звичок, активної життєвої позиції. Тренд сучасного світу – здорове, насичене, повноцінне, фізично активне життя.

Академік Амосов М.М. – геній світової медицини, новатор, людина-епоха стверджував: «Щоб бути здоровим, потрібні власні зусилля, постійні і значні. Замінити їх не можна нічим.»

Здоров'я людини – це цікаве й складне явище. Це висока працездатність, гарний настрій, упевненість у собі. Фізичне здоров'я дає гарне самопочуття, бадьорість, силу. Психічне здоров'я дарує спокій, чудовий настрій, доброту,

веселість. Соціальне здоров'я забезпечує успішність у навчанні. Але для того щоб зберегти його, треба постійно докладати великих зусиль.

Вчені спробували вивчити соціально-демографічні, клінічні, психологічні чинники та життєві звички мешканців грецького острова Ікарія. Це місце належить до так званих синіх зон – як і острів Сардинія в Італії, острів Окінава у Японії, містечко Лома-Лінда в США, півострів Нікоя в Коста-Риці. Тамтешні жителі рідко хворіють, залишаються активними навіть у літньому віці й живуть до 100 років і більше. Отже науковці дослідили 1420 острів'ян віком 30+. Значна частка виборців була старшою 80 років, причому відсоток людей віком 90+ істотно перевищував середньоєвропейські показники. Більшість літніх респондентів повідомила про щоденне фізичне навантаження, здорові харчові звички, уникнення куріння, часте спілкування, полудневий сон і виявила надзвичайно низькі ознаки депресії. [5, с. 1]

Нажаль, понад 60% населення світу є недостатньо фізично активними – про це повідомляють експерти Всесвітньої організації охорони здоров'я. Якщо ви належите до цих 60% людей, які обмежують свою активність, якщо у вас з'явилась звичка лінуватись, що згубно відбивається на вашому здоров'ї – це може призвести до великої кількості хвороб і розладів систем організму.

По визначенню Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) «здоров'я» - це стан фізичного, духовного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад.

2. ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА – СКЛАДОВА ЧАСТИНА ЗАГАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ СУСПІЛЬСТВА.

Фізична культура спрямована на зміцнення здоров'я, розвиток фізичних, морально-вольових здібностей людини з метою гармонійного формування її особистості. Основними показниками розвитку фізичної культури на даному етапі є рівень здоров'я, фізичний розвиток та підготовленість різних верств населення; ступінь використання фізичної культури в різних сферах діяльності; рівень розвитку системи фізичного виховання; розвитку самодіяльного масового спорту; рівень забезпеченості кваліфікованими кадрами; впровадження явищ фізичної культури в засоби масової інформації, у творах мистецтва і літератури; матеріальна база; рівень спортивних досягнень тощо».

Стаття 3. Права громадян у сфері фізичної культури і спорту.

Громадяни мають право займатися фізичною культурою і спортом незалежно від ознак раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак.

Це право забезпечується шляхом:

вільного вибору видів спорту та фізкультурно-спортивних послуг;
доступності та безпечності занять фізичною культурою і спортом;
захисту прав та законних інтересів громадян;
створення закладів фізичної культури і спорту;
об'єднання громадян у громадські організації фізкультурно-спортивної спрямованості;
здобуття спеціальної освіти та здійснення відповідної професійної діяльності.

Стаття 4.

Державна політика у сфері фізичної культури і спорту ґрунтується на засадах:

визнання фізичної культури і спорту як пріоритетного напрямку гуманітарної політики держави;

визнання фізичної культури як важливого чинника всебічного розвитку особистості та формування здорового способу життя;

визнання спорту як важливого чинника досягнення фізичної та духовної досконалості людини, формування патріотичних почуттів у громадян та позитивного міжнародного іміджу держави;

забезпечення гуманістичної спрямованості та пріоритету загальнолюдських цінностей, справедливості, взаємної поваги та гендерної рівності;

гарантування рівних прав та можливостей громадян у сфері фізичної культури і спорту;

забезпечення безпеки життя та здоров'я осіб, які займаються фізичною культурою і спортом, учасників та глядачів спортивних і фізкультурно-оздоровчих заходів. [1, с. 3-4]

3. ПРИЧИНИ ТА СТИМУЛИ ДО ЗАНЯТЬ РУХОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ.

Розглянемо, що ж спонукає людину до занять спеціально організованою руховою діяльністю.

Мотивація – це загальний термін, що позначає стан, який спонукає людину розпочати певний вид активності та продовжувати його, докладаючи фізичних та моральних зусиль.

Для кращого розуміння причин, що стимулюють діяльність конкретної людини у сфері фізичної культури, слід проаналізувати потреби, мотиви, установки, які можуть бути задоволеними у цій сфері.

Приклад класифікації потреб, розробленої А.Маслоу.

1-й рівень - фізичні потреби (голод, спрага, відпочинок, дихання, вправи).

2-й рівень - безпека (захист від природних явищ, соціальної агресії, несправедливості, тиранії).

3-й рівень – афіліація (належність до певної групи, любов, повага).

4-й рівень – потреба Єго (самоствердження, статус, автономія, повага, визнання).

5-й рівень – самоактуалізація (самореалізація, реалізація індивідуального потенціалу).

Потреба – необхідність чи нестача чогось в організмі особистості, у соціальній чи віковій групі, у суспільстві в цілому, тобто внутрішній рушійній активності.

Класифікація потреб відповідно до сфери фізичного виховання, розроблена у 1990 р. П.Симоновим, виокремлює:

Біологічні – потреби тіла: потреби в русі, в харчуванні, зміна діяльності (активний відпочинок).

Соціальні – потреби у спілкуванні з іншими людьми, самоствердження, лідерство, підкорення, співпереживання, наслідування (мода).

Ідеальні – духовні, особистісні потреби самовираження: пізнання (через гру пізнаємо світ), творчість, розваги, отримання позитивних емоцій, діяльність із досягненням мети, самовираження. Потреби кожної з груп не є взаємозамінними.

Зайнятися фізичною культурою і спортом людину змушують і особистісні усвідомлені потреби (мотиви, прагнення, мета): зміцнити здоров'я, підготуватися до трудової діяльності, військової служби, спілкування, отримати матеріальні блага (у спорті), суспільне визнання, організація вільного часу, подорожі тощо.

Мотив – це усвідомлена причина активності людини, спрямована на досягнення мети. Мотив починає формуватися під впливом потреби, яка виникає у людини. Поява потреб спонукає до відповідних учинків, які супроводжуються внутрішньою психічною і зовнішньою руховою активністю, бажанням позбавитися внутрішньої напруги. У людини з'являється мета, до певного часу в уяві, ідеальна, яка, проте, змушує людину до активних дій.

На формування мотивів впливають фактори як зовнішні, так і внутрішні. Зовнішніми факторами є умови (ситуації), в яких опинилась людина. До внутрішніх факторів належать бажання, інтереси, захоплення, переконання особистості.

Причини, які є стимулом до занять руховою активністю:

1. Нормалізація маси тіла.

2. Зниження ризику розвитку гіпертензії.

- 3.Зниження стресу та депресії.
- 4.Задоволення від занять фізичною культурою.
- 5.Розвиток самооцінки.
- 6.Спілкування з іншими людьми.

Причини, які стають на заваді заняттям фізичною культурою:

- 1.Брак часу.
- 2.Відсутність знань.
- 3.Відсутність тренувальних засобів.

На формування мотивів впливають різні фактори. Так, з-поміж факторів, що зумовлюють участь у програмах рухової активності, науковці Р.Уенберг і Д.Гоулд виокремлюють особистісні, ситуативні, поведінкові, організаційні. Такі дослідники, як Г.І. Власюк, Р.Г. Головова, І.Ф. Зінберг, П.К. Дуркін, К.К. Кардялис, Т.Ю. Круцевич, О. Федик визначають комунікативні, сімейні, соціально-економічні, особистісні, які можна розподілити відповідно до джерел формування на зовнішні та внутрішні. [3, с. 74-75, 80-81]

Діяльність – специфічна форма відношення людини до навколишнього середовища, змістом якого є цілеспрямовані зміни та перетворення. Фізична культура є діяльністю і водночас її результатом, вона спрямована на формування людини як частини світу.

Основою діяльності є свідомо визначена мета, яка перебуває поза діяльністю, а саме - у сфері мотивів, ідеалів, цінностей. Специфіка фізичного виховання полягає в тому, що усвідомлена інформація стає мотивом, стимулюючи до виконання фізичних вправ, використання природних засобів і формування такого способу життя, який сприяв би досягненню як особистих, так і суспільних цілей. Критерієм ефективності цього процесу повинен бути рівень здоров'я молоді, рівень їхньої фізичної працездатності та соціальної активності. [4, с. 117]

Роботи науковців (Т. Круцевич, І. Алексейчук, І. Добровольська, О. Начата, О. Захаріна) показують, що мотивація у значній мірі впливає не тільки на напрям діяльності, а й на її результати. Тому для кращого розуміння спонукаючих причин діяльності конкретної особистості у галузі фізичного виховання звернемося до аналізу потреб, мотивів, які можуть використовуватись у сфері фізичного виховання.

Мотивація стає ефективнішою у поєднанні зі стимулюванням – спеціальною діяльністю викладача, спрямованою на підвищення активності студентів. Стимулом може виступати оцінка, залік, подяка, особисте ставлення, відзнака словом. Ще одним із критеріїв, на який ми звернули увагу під час формування мотиваційного компонента, є інтерес до фізичної культури в цілому.

Він виступає як спонукальний механізм пізнання, без спрямованості якого не може розвиватись і формуватись особистість майбутнього фахівця. Якщо інтерес сформувався, став життєвою потребою, він може активізувати пізнавальні процеси людини у певному виді її діяльності. [2, с. 70-71]

Висновки:

Таким чином, на формування мотивації до рухової активності впливає ряд взаємопов'язаних чинників. Спочатку виникають потреби, які дають відповідь на питання «Чому людина хоче займатися руховою активністю?». Потім виникає мета, яка конкретизована відповідями на питання «Для чого людина хоче підвищити свою рухову активність?». Ця мета може бути ще ідеальною, сформованою тільки в думках. Щоб вона стала дієвою і рушійною силою, мають зіграти свою роль зовнішні і внутрішні фактори, які сформулюють мотивацію до власної програми поведінки людини, котра свідомо вибере той або інший вид рухової активності, згідно зі своїми інтересами і бажаннями, і буде активно спрямовувати свою діяльність до означеної мети. [3, с. 83]

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України (1994) «Про фізичну культуру і спорт», Розділ I, стаття 3-4.
2. Кричфалуший М.В. (2000) «Вчитель фізичної культури: формування особистості». С. 70-71.
3. Круцевич Т.Ю. Безверхня Г.В. (2010) «Рекреація у фізичній культурі різних груп населення» С.74-75, 80-81, 83.
4. Круцевич Т.Ю. Воробйов М.І. Безверхня Г.В. (2011) «Контроль у фізичному вихованні дітей, підлітків та молоді» С.117.
5. Центр громадського здоров'я МОЗ України (2019) «Здоровий спосіб життя як імунопрофілактика» С. 1.

УДК 796

Прокопчук Юрій,
студент

НЕОБХІДНІСТЬ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ У ЖИТТІ СУЧАСНОГО СТУДЕНТА

Анотація. У цій статті розглянуті хвороби та порушення в роботі організму, що пов'язані з недостатньою фізичною активністю. Наведені статистичні дані та вагомі аргументи, що підтверджують важливість занять спортом. Викладені практичні рекомендації щодо запобігання хвороб викликаних гіпокінезією та гіподинамією.

Ключові слова: фізична культура, спорт, недостатня фізична активність, гіподинамія, гіпокінезія

Prokopchuk Yuriy,
student

NECESSITY OF PHYSICAL CULTURE AND SPORT IN THE LIFE OF A MODERN STUDENT

Abstract. This article discusses diseases and disorders of the body that are associated with insufficient physical activity. The statistical data and significant arguments confirming the argumentation of sports are given. Practical recommendations for the prevention of diseases caused by hypokinesia and hypodynamia are presented.

Key words: physical culture, sports, insufficient physical activity, hypodynamia, hypokinesia

Науково-технічний прогрес та карантинні обмеження загострили проблему малорухливості студентів. Дистанційна форма навчання, розвиток транспорту, комп'ютеризація та автоматизація праці, пасивний відпочинок – все це спричиняє гіпокінезію (знижену рухову активність) та гіподинамію (порушення функцій організму, яке сталося через обмеження рухової активності).

Сучасні студенти мало часу приділяють фізичним навантаженням. Саме тому вже у такому молодому віці люди починають відчувати млявість, сонливість, поганий настрій, дратівливість, загальне нездужання, утому, порушення сну, зниження працездатності та концентрації уваги. Але не лише до таких наслідків призводить недостатня фізична активність. Скорочення інтенсивності фізичного навантаження спричиняє зростання кількості серцево-судинних захворювань та патологій. Також знижується працездатність та витривалість. Погіршується кисневий режим, що призводить до підвищення частоти серцевих скорочень та зміни серцевого циклу. Відбувається застій крові у нижніх кінцівках, що зменшує кровопостачання до інших органів. Внаслідок недостатньої фізичної активності страждає і дихальна система: зменшується

об'єм легень, знижується глибина та частота дихання, відбувається застій крові в легенях. Порушується функціонування травної системи. Спостерігається гіперсекреція шлунку, зміни в роботі печінки, підшлункової залози, кишківника. Порушується робота нирок, що може викликати сечокам'яну хворобу. Також змін зазнає імунна система: можлива поява алергічних реакцій, ймовірно зниження імунної відповіді на інфекційні хвороби. Порушується робота ендокринної системи. Значного негативного впливу зазнає опорно-рухова система. Знижується здатність підтримувати рівновагу, порушується хода та координація рухів. Слабшають м'язи, внаслідок чого ще з дитинства може виникати порушення постави, що згодом спричиняє викривлення хребта та інші патології. Недостатня фізична активність негативно впливає на роботу мозку. З'являється головний біль, емоційна нестабільність, підвищується апетит, що в перспективі може спричинити ожиріння та атеросклероз [1; 5, с.186-188].

Більше того, всі ці хвороби значно “помолодшали” останнім часом, про що свідчить невтішна статистика Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я. Більше чверті дорослого населення світу є недостатньо фізично активними. Малорухливість зросла на 5% у країнах з високим рівнем доходу з 2001 по 2016 роки. У той же час у країнах з високим рівнем доходу 26% чоловіків і 35% жінок були недостатньо фізично активними, тоді як у країнах з низьким рівнем доходу 12% чоловіків і 24% жінок. Ще більш невтішна статистика щодо малорухливості дітей. У всьому світі 81% підлітків у віці 11-17 років були недостатньо фізично активними. Дівчата-підлітки були менш активними, ніж хлопчики-підлітки, 85% проти 78% [7].

Всесвітня Організація Охорони Здоров'я наводить мінімальні обсяги фізичного навантаження. Отож для людей віком від 18 до 64 років необхідно приділяти не менше 150-300 хвилин тренуванням середньої інтенсивності або щонайменше 75-150 хвилин тренуванням високої інтенсивності на тиждень. Також рекомендується виконувати вправи для розвитку м'язів з помірною або високою інтенсивністю, що залучають усі групи м'язів, 2 або більше разів на тиждень. Слід скоротити тривалість лежання та сидіння. Замінити час, проведений у положенні сидячи або лежачи, можна фізичними навантаженнями будь-якої інтенсивності. Щоб покращити своє здоров'я люди повинні намагатись перевищити рекомендований час фізичних навантажень [7].

Сьогодні у багатьох містах існує розвинута мережа спортивних комплексів, що дозволяє студентам займатись різноманітними видами спорту та значно покращити фізичну форму, знизити негативний вплив малорухливого способу життя. Потужності університетських спортивних комплексів також

дозволяють студентам обирати види спорту за бажанням. Розглянемо найбільш популярні види спорту.

Індивідуально-ігрові види спорту (бадмінтон, теніс, настільний теніс та ін.) позитивно впливають на здоров'я. Дослідження доводять, що зміцнюється нервова система. Покращується робота опорно-рухового апарату (зміцнюється кістково-зв'язкова та м'язова системи). Заняття з індивідуально-ігрових видів спорту поліпшують обмін речовин та роботу серцево-судинної системи. Стеження за м'ячем (воланом) змушують працювати м'язи очей, що покращує зір. Окрім цього покращується комунікабельність [2, с. 736-740].

Атлетизм також сприяє зміцненню здоров'я. Дослідники нарахували багато корисних для здоров'я ефектів від занять атлетикою. По-перше, збільшується м'язова сила та витривалість. Зростає гнучкість. Завдяки заняттям зміцнюється серцево-судинна система, нормалізується тиск, покращується метаболізм. Атлетизм допомагає контролювати вагу та допомагає реабілітуватись після травм. Окрім цього знижується рівень стресу та напруження [3, с. 173-175].

Командні види спорту (футбол, волейбол, баскетбол, гандбол) дозволяють не лише чудово відпочити, а й з користю для свого здоров'я провести час. Дослідники довели, що тип рухів та бігу захищає від розвитку неінфекційних хвороб, зміцнює опорно-рухову систему та серцево судинну систему. Окрім користі для здоров'я, командні види спорту допомагають соціалізуватись та навчитись працювати в команді [6, с. 129–131].

Плавання – вид фізичної діяльності, що допомагає підвищити тонус тіла, зняти стрес та дає заряд енергії. Плавання позитивно впливає на центральну нервову систему: тонізує, врівноважує процеси збудження та гальмування, покращує кровопостачання. Заняття допомагають розвинути дихальну систему: збільшується об'єм легень, кількість та еластичність альвеол. Плавання загартовує організм та підвищує імунітет. Окрім того, під час занять задіяні всі групи м'язів, що позитивно впливає на опорно-рухову систему [4, с. 298-299].

Для студентів, які мають певні проблеми зі здоров'ям діють спеціальні медичні лікувально-відновлювальні відділення. Відповідні фахівці розробляють індивідуальні плани занять, що враховують особливості фізичної форми студента та проблеми зі здоров'ям. Такі заняття націлені на реабілітацію, зупинку розвитку хвороби та одужання.

Під час дистанційного навчання та карантинних обмежень, коли відвідування спортивних комплексів неможливе, студенти повинні самостійно приділяти час тренуванням вдома або на вулиці. Можна розробити з вашим викладачем графік тренувань залежно від можливостей та наявного у вас

спортивного інвентарю і доступного устаткування. Це можуть бути заняття йогою та аеробікою. Також у багатьох містах є вуличні спортивні комплекси де можна займатись бігом та силовими тренуваннями. Якщо у вас є велосипед, він може стати чудовим помічником для занять спортом. Такі тренування допоможуть навіть під час дистанційного навчання підтримати своє здоров'я та покращити його.

Отже, сьогодні студенти мало часу приділяють фізичній культурі та спорту. Це спричинено комп'ютеризацією та автоматизацією. Малорухливий спосіб життя негативно впливає на здоров'я та спричиняє розвиток різноманітних хвороб. Сучасні міські та університетські спортивні комплекси дозволяють студентам обирати з безлічі видів спорту. Заняття активними видами спорту допомагають запобігти хворобам та зміцнюють фізичне та психічне здоров'я. За умов дистанційного навчання та карантинних обмежень особливо важливо залишатись фізично активним. Навіть самостійно вдома можна ефективно займатись фізичною культурою за умови координації з тренером чи викладачем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гіподинамія URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Гіподинамія>.
2. Горшанкова Т. О. Гелета Д. Д 7th International Scientific and Practical Conference "International Forum: Problems and Scientific Solutions" / Вплив індивідуально-ігрових видів спорту на здоров'я, фізичний розвиток і психічну стійкість студентів. 2021р. С. 736-740
3. Ковтонюк І. Про користь і необхідності занять атлетизмом / І. Ковтонюк // *Магістерський науковий вісник Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. 2018. Вип. 30. С. 173–175
4. Коргунова, Г. М. Вплив плавання на здоров'я людини ПОЛІТ. *Сучасні проблеми науки. Гуманітарні науки : тези доповідей XIX Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених і студентів : [у 2-х т.]. Т. 2 (м. Київ, 1-5 квітня 2019 р. [ред. кол.: В. М. Ісаєнко та ін.] ; Національний авіаційний університет. К.: НАУ, 2019. С. 298-299.*
5. Ю.О. Слинко Недостатня рухова активність та її вплив на стан організму людини / *Медицина сьогодні і завтра* 2014 р. № 2–3 (63–64). С. 186-188
6. Donald T. Kirkendall, Carlo Castagna, Maysa de Sousa, Maysa de Sousa, Donald T. Kirkendall *Recreational team sports: The motivational medicine J Sport Health Sci*. 2018 Apr; 7(2): 129–131. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6180543/>.
7. *Physical activity*. URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/physical-activity>

Науковий керівник: М. А. Вирлєєва

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

УДК 7.347.783.5

Гуменюк Софія
студентка

ТЕХНІКИ ТА ВИДИ ЯПОНСЬКОГО АНІМАЦІЙНОГО МИСТЕЦТВА

За майже сторічну історію аніме пройшло довгий шлях розвитку від перших експериментів в анімації до нинішньої величезної популярності у всьому світі. Сюжети аніме, які спочатку були розраховані на дітей, ставали все складнішими. Проблемні питання, які висвітлювались, ставали все серйознішими. З'явилися аніме-серіали, розраховані на підліткову аудиторію. Сьогодні аніме є унікальним культурним явищем, яке об'єднує людей різного віку. В нашій статті ми розглянули основні техніки анімації.

Ключові слова: аніме, анімація, види, техніки.

Humeniuk Sofiya
student

TECHNIQUES AND TYPES OF JAPANESE ANIMATION ART

For almost a century of history, anime has come a long way from the first experiments in animation to its current huge popularity all around the world. The anime stories, which were originally intended for children, became more and more complex. The problematic issues, that were presented there, became more and more serious. Anime series designed for teenagers have appeared. Today anime is a unique cultural phenomenon that unites people of all ages. In our article we have considered the basic techniques of animation.

Key words: anime, animation, types, techniques.

Раніше ніхто не міг уявити, що колись виникне такий вид мистецтва як анімація, живі картинки, які наповнені історіями та емоціями. Найбільш ранні комерційні японські анімації датуються 1917 р. В даний період почали з'являтися перші професійні та публічно демонстровані роботи таких аніматорів як Декотена Шімокави, Сейтаро Кітаяма, Кучі Намакура Гатана.

Деякі техніки анімації ми розглянули в нашій статті.

Покадрова зйомка. В 1877 році Еміль Рено французький винахідник, художник і популяризатор науки, предтеча мультиплікації винайшов «покадрову зйомку». Покадрова зйомка – це техніка, для якої потрібно створити багато кадрів руху того чи іншого предмету для створення ілюзії руху (рис. 1). Для цього виду анімацій можна використовувати як покадрові малюнки, так і пластилін, ляльки тощо. Ця технологія є найбільш складною і вимагає знань та досвіду, адже для такого виду анімацій потрібно знати як рухаються форми та предмети в тій чи іншій ситуації, зуміти передати рух предмета по-живому. За

допомогою покадрової анімації можна створити живий образ руху, можна контролювати кожен рух.

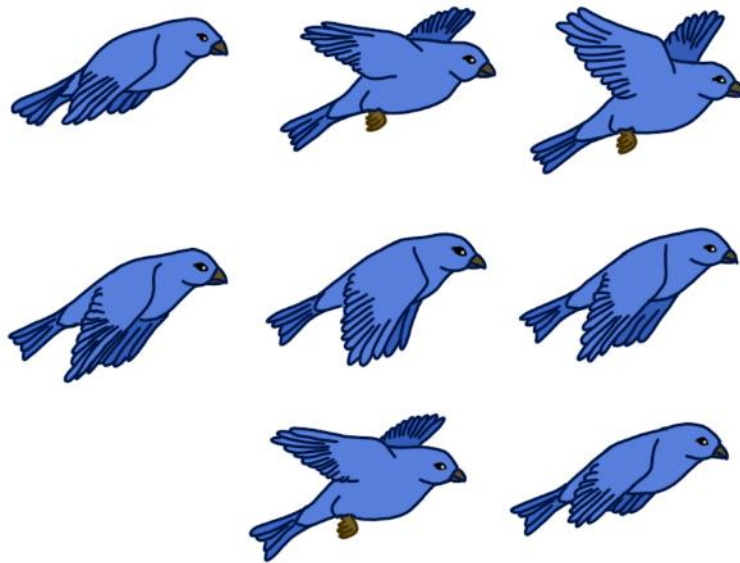

Рис. 1. Покадрова зйомка

Скелетна анімація – техніка, яка з'явилась в часи комп'ютерних технологій, не вимагає точного промальовування усіх кадрів руху, а лише «ключових», між ними «проміжні кадри» домалює сама програма. До такого типу анімацій можна віднести метод створення анімації, який використовували раніше, коли головний художник малював «ключові кадри», а другорядні аніматори домальовували «проміжні». Перевагою такої техніки є не велика витрата часу.

«Захоплення руху» («motion capture») – ця техніка з'явилась відносно недавно. Це технологія цифрового запису руху людини за допомогою вбрання, на якому розставленні датчики руху, які подаються у вигляді точок і переносяться на комп'ютер. За допомогою цієї техніки можна застосувати різні записані рухи людини до будь-якого персонажа. Є багато відеоігор та фільмів, які створюються за допомогою технології «захоплення руху», як от: «The Last of Us» та «GTA V». Перевагою цієї техніки є чітка передача руху персонажів, адже референсом для використання є жива людина з живими рухами.

Окрім технік також є різні види анімацій, адже мультиплікація створюється не лише за допомогою графіки. Є декілька видів, а саме:

Графічна анімація – це класичний вид анімації, який малюється вручну і часто переноситься на комп'ютер. В такому вигляді переважно відсутній об'єм предметів. Графічні мультиплікації створюються за допомогою покадрової та скелетної техніки.

Об'ємна анімація – цей вид анімації передбачає використання різних об'ємних, матеріальних предметів: ляльки, пластилін, скляні чи пластмасові предмети.

Пластилінова анімація – це вид, який створюється виключно за допомогою покадрової анімації. Предмети, які виготовлені з пластиліну, можуть бути як плоскими так і об'ємними. При застосуванні плоских фігур з пластиліну використовується рівна поверхня, яка слугує заднім фоном і на якій розміщуються самі предмети. Але об'ємні пластилінові анімації є більш професійними і живими. Цей вид створення мультиплікацій був запатентований Асоціацією Віла Вінтона в штаті Орегон.

Лялькова анімація – це вид об'ємної мультиплікації, з використанням ляльок, яка створюється за допомогою покадрової техніки («стоп кадр»). Один рух займає декілька кадрів і кожен кадр фотографують так само як і пластилінову анімацію. Після сполучення усіх кадрів в фотографії виникає ілюзія руху тих чи інших об'єктів. До лялькової анімації також входить ЛЕГО-анімація, – це створення анімаційних фільмів з використанням ЛЕГО конструктура (LEGO). Сьогодні знято багато мультфільмів і мультисеріалів з використанням ЛЕГО в покадровій зйомці.

Сипка анімація – це один вид створення мультиплікацій за допомогою сипчастих матеріалів (піску, меленої кави, піску тощо). Такий вид створення анімації не потребує обов'язкового використання покадрової техніки, адже особливість сипкової анімації полягає в тому, що це своєрідний перформанс, за допомогою цієї техніки мультфільм може створюватись в живому режимі, під час роботи художника. Нюанс полягає в тому, що робота повинна весь час підсвічуватись зі зворотньої сторони основи, на якій відбується процес створення сипкових мультиплікацій.

Тіньова анімація – це площинна анімація. Для створення такої мультиплікації потрібно вирізати з картону або іншого не надто гнучкого матеріалу персонажа, який буде поділений на частини. Після цього всі частини скріплюються за допомогою залізних дротиків або ниток, щоб рухи були більш реалістичними та гнучкими. Усі предмети і герої є чорними плямами на білій основі, так як це тіні, через що і сам вид анімації називається «тіньовою».

Комп'ютерна анімація – цей вид передбачає використання комп'ютерних технологій для створення цифрових мультиплікацій. Є два види комп'ютерної анімації: 3D і 2D [1].

Для **3D-анімації** об'єкти (моделі) будуються на моніторі комп'ютера (моделюються), а 3D-фігури створюються віртуальним скелетом. Для створення 3D анімацій використовують техніки «скелетної анімації» та «захоплення руху».

Для обох технік потрібно створити 3D модель предмета чи персонажа, після чого починається робота з рухом, світлом і тінню. Всі ці процеси відбуваються з використанням комп'ютерних програм.

2D -анімація є найбільш поширеним і потрібним видом анімації, адже з самого початку використовувалась 2D мультиплікація і часто для створення комп'ютерних графічних і навіть 3D -анімацій використовують також 2D. Є два види 2D графіки: растрова і векторна графіка. Растрова графіка створюється за допомогою пікселів і при збільшенні картинки пікселі стають більш вираженими (рис. 2а), а векторна графіка не передбачає такого ефекту і при збільшенні картинка не буде втрачати свою якість (рис. 2б).

Рис. 2а. Векторна графіка (власний твір)

допомогою пікселів і при збільшенні картинки пікселі стають більш вираженими (рис. 2а), а векторна графіка не передбачає такого ефекту і при збільшенні картинка не буде втрачати свою якість (рис. 2б).

Рис. 2б. Растрова графіка (власний твір)

До 2D анімації відноситься і аніме. **Аніме** – це японська мультиплікація зі своєю стилізацією і на відміну від інакших країн розрахована не лише на дитячу аудиторію, а також на підліткову та дорослу. Характерний художній стиль виник у 1960-х роках з творами карикатуриста Осаму Тезука і поширився в наступні десятиліття, розвиваючи велику вітчизняну аудиторію. Аніме розповсюджується театрално, за допомогою телевізійних передач і по інтернету. Аніме поєднує графічне мистецтво, характеристику, кінематографію та інші форми образних та індивідуалістичних прийомів. Порівняно із західною анімацією, виробництво аніме, як правило, зосереджується менше на русі, а більше на деталях налаштувань та використанні ефектів панорамування, масштабування та кутових знімків.

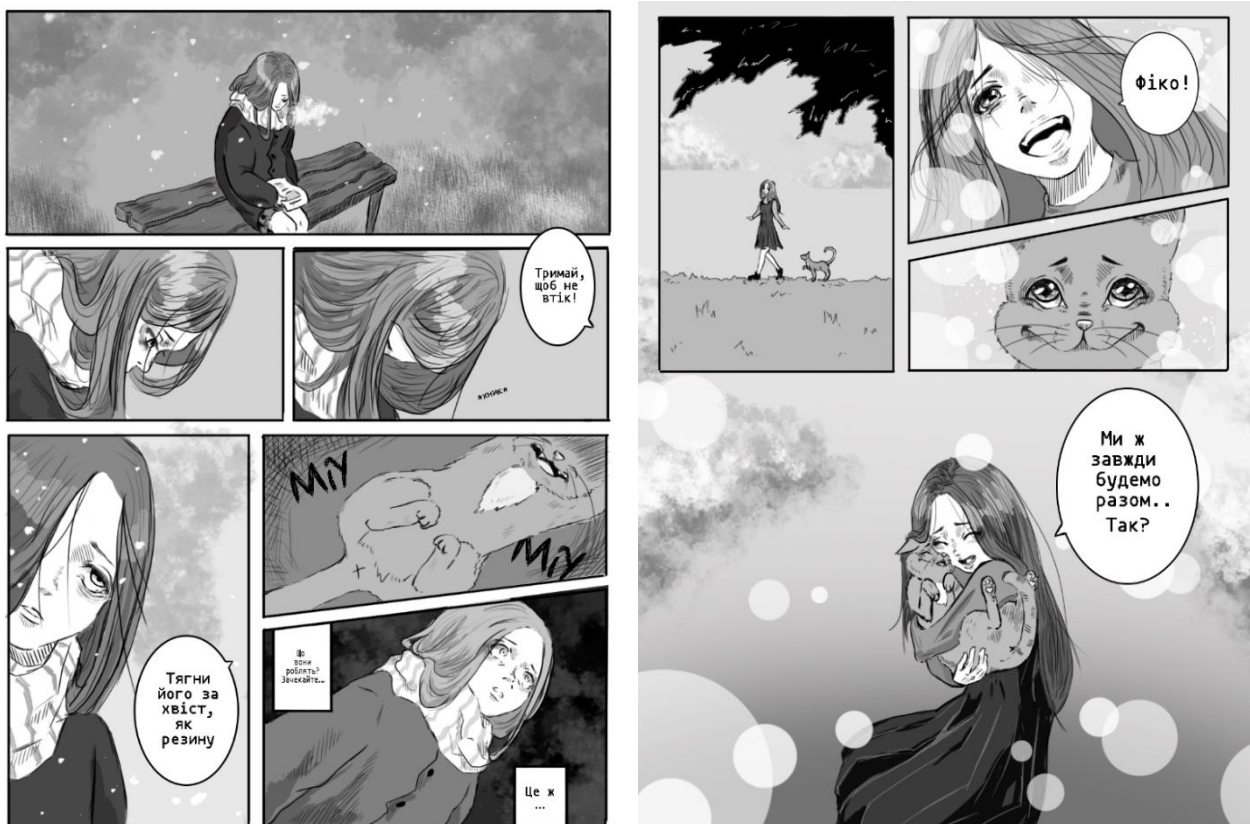

Рис. 3. Приклади аніме графіки в коміксі (власний твір)

Використовуються різноманітні художні стилі, а пропорції та риси характеру можуть бути досить різноманітними [2].

Аніме стало поширюватись приблизно в 2016, але у 2019 ця популярність стала більш помітною в Україні, адже почали створюватись аніме магазини і використання японської графіки на вивісках, дитячих іграшках, продуктах і книжках (рис. 3), з'явилося більше фанатів, які захоплюються цією культурою.

«Аніме» – це скорочена версія слова з англійської «animation», тобто анімація. На створення аніме йде дуже багато часу, адже з самого початку є

люди, які малюють дизайн персонажів, після чого ці ескізи відправляють художникам, які оцифровують і створюють відмінність між головними і другорядними персонажами. Для цього потрібно виділити очі персонажу, зробити їх більш яскравими і деталізованими, також звертають велику увагу на деталізацію і колір волосся. Часто колір волосся підбирають в залежності від характеру персонажа. Отже, щоб зрозуміти, де головний персонаж в аніме, потрібно найчастіше звертати увагу на колір і деталізацію волосся з очима (рис. 4). Японська анімація має безліч жанрів і також розділяється по вікових категоріях.

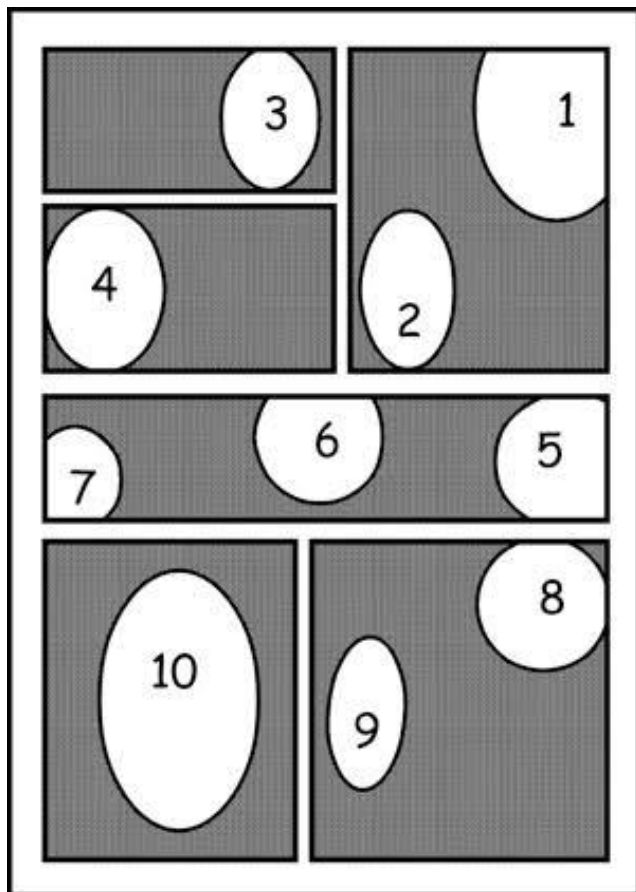
Рис. 4. Порівняння деталізації головного та другорядного персонажа в японській анімації. Кадри з аніме «Вайолет Евергарден».

На додаток до оригінальних творів, аніме часто є адаптаціями японських коміксів (манга), легких романів або відеоігор. Даний стиль поділяється на численні жанри, орієнтовані на різноманітну широку та нішеву аудиторію.

Популярність манги зросла в 1970-х роках, багато з яких пізніше були анімовані. Робота Тедзуки та інших піонерів у цій галузі надихнула характеристики та жанри, які залишаються фундаментальними елементами аніме й сьогодні. Більшість аніме створювалось після створення манги, таким прикладом є «Another» – жахи, а також «Твоє ім'я» – романтика.

Манга – це японський комікс, який не є схожим на всі інші, адже у ньому є унікальні відмінності, які не з'являються в коміксах інших країн.

По-перше, уся манга є чорно-білою, лише певні сторінки виконані в кольорі, коли необхідно надати атмосфери для певного моменту, але так не всюди. По-друге, манга має свої правила читання. Ми звикли читати книги зліва направо, тим часом як у Японії книги і манги читають справа наліво (рис. 5), це є однією з головних особливостей, за якою можна визначити, що саме цей комікс

належить до японської культури. Манга так само як і аніме має багато жанрів і поділена на вікові категорії: дитяча література, підліткова та для осіб старше 18-ти років. Також особливою рисою для манги є те, що це авторський твір, над яким працює лише одна особа – **мангака**. Сюжет, ескізи, фон, тон, розкадровки, обведення тушшю, звуки і текст – абсолютно все розробляє одна людина, проте популярні мангаки, чия манга набрала темпу і повинна виходити щотижня, теж наймають помічників, проте на їхню частку дістаються найнезначніші завдання. Часто це хоббі перетворюється на роботу всього життя.

Рис. 5. Принцип читання японського комікса – манги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Корнеева Л. Л. Анімація (мультиплікація) // Велика українська енциклопедія. URL: [https://vue.gov.ua/Анімація \(мультиплікація\)](https://vue.gov.ua/Анімація_ (мультиплікація)). Дата звернення: 9.02.2022.
2. What Is Japanese Manga? URL: <https://www.worldatlas.com/what-is-japanese-manga.html>. Дата звернення: 9.02.2022.

*Науковий керівник:
доцент, Заслужений художник України Іванов С.І.*

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

УДК 343.85

Петкевич Марина
студентка

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ СОЦИАЛЬНО-ПРАВОВОГО КОНТРОЛЯ НАД ЛИЦАМИ, ОСВОБОЖДЕННЫМИ ИЗ ИСПРАВИТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ

Аннотация. Статья посвящена одной из актуальных проблем современного общества – проблеме осуществления контроля над лицами, освобожденными из исправительных учреждений. В работе рассмотрен зарубежный опыт социально-правового контроля за лицами, освобожденными из исправительных учреждений.

Ключевые слова: постпенитенциарное воздействие, контроль, ресоциализация, освобожденные из мест лишения свободы, институт probation.

Petkevich Marina
student

FOREIGN EXPERIENCE OF SOCIAL AND LEGAL CONTROL OVER PERSONS RELEASED FROM CORRECTIONAL INSTITUTIONS

Abstract. The article is devoted to one of the most actual problems of modern society – the problem of implementation of control over persons released from correctional institutions. The paper considers foreign experience of social and legal control over persons released from correctional institutions

Keywords: postpenitential impact, control, resocialization, released from prison, institute of probation.

Лица, отбывшие уголовное наказание, утрачивают прежние социально полезные связи или не имевшие их до момента совершения преступления, испытывают определенные сложности для включения в общественную жизнь. Не имея работы, жилья, средств к существованию, освободившиеся представляют собой определенный потенциальный ресурс рецидивной преступности в будущем. Следовательно, социально-правовой контроль над лицами, освобожденными из исправительных учреждений, является важным вопросом наук уголовного и уголовно-исполнительного права, а также криминологии.

Для того, чтобы определить содержание специальных обязанностей и ограничений, составляющих сущность контроля за наиболее рецидивоопасными лицами, освобожденными из исправительных учреждений, необходимо принимать во внимание международный опыт. В первую очередь, это касается характера превентивных мер, применяемых к данным категориям лиц, соответствует ли характер правилам, устанавливаемым в рамках известных

институтов пробации, защитного надзора (США, Япония, Франция, Швеция, Дания и другие страны), а также законов об административном надзоре, которые приняты в ряде стран СНГ (Украина, Казахстан, Узбекистан и др.).

Наиболее низкий уровень рецидивной преступности в настоящий период наблюдается в Японии. Этот редкий факт ученые поясняют по-разному. Например, к факторам, сдерживающим рост преступности, относятся: эффективность законодательства, деятельность правоохранительных органов [8, с.123]. В Японии при осуществлении публичного контроля над преступностью первостепенную важность представляют меры, цель которых – успешная ресоциализация лиц, освобожденных из исправительных учреждений, «чтобы избежать формирования у них комплекса «преступной личности», «изгоя общества» [5, с.106-107]. Таким образом, можно сделать вывод о том, что в Японии ставится цель избежать так называемого «клеймения» осужденных. Это достигается с помощью вывода из сферы применения уголовного законодательства лиц, которые совершили не представляющие большой общественной опасности и менее тяжкие преступления; применения к преобладающему числу лиц, признанных виновными, наказаний, не связанных с лишением свободы, или осуждения их к лишению свободы на минимальные сроки; реализация программы контроля и воспитания в отношении лиц, условно-досрочно освобожденных из мест заключения. Как пишет С. Сугивара, «по действующим в современной Японии положениям условно-досрочно освобождаемые как из тюрем, так и из исправительно-воспитательных учреждений для несовершеннолетних должны быть на определенный срок поставлены под защитный надзор, следовательно, нельзя назвать грубой ошибкой восприятие условно-досрочного освобождения в единстве с защитным надзором», так как они являются двумя различными институтами [7, с.122-130].

Существует множество оснований для того, чтобы оптимистически смотреть на перспективы дальнейшего разрешения в Японии задач снижения уровня и динамики преступности. Этому способствует позитивное социально-экономическое и внутривластное развитие страны, рост благосостояния населения с углублением демократических начал в управлении обществом.

С 1983 года в Южной Корее функционируют Служба надзора за условно-досрочными освобожденными и Агентство гражданской реабилитации, которое, в свою очередь, создано на общественных началах и призвано осуществлять опеку над бывшими осужденными и оказывать им помощь. Агентство находится в ведении министра юстиции. Его задача – предотвращать совершение бывшими правонарушителями преступлений повторно, оказывать им помощь в трудоустройстве и получении жилья. Проблема трудоустройства является

актуальною на сьогоднішній день, ведь зачастую тех, кто освобожден, привлекают «легкие деньги». Лица, имеющих судимость, окружение не принимает из-за морально-нравственных принципов, работодатели не хотят принимать их на работу, поэтому для дальнейшего трудоустройства обучение и профессиональная подготовка играют немаловажную роль. Данные организации также оказывают и иного рода помощь: беседы, наблюдение, переписка, влияние на окружающую бывшего осужденного среду. Также следует отметить, что в Южной Корее существует практика обучения осужденных за пределами стен пенитенциарного учреждения. Обучение основывается на базе частных предприятий, заключенные обучаются в дневное время. Такая практика необходима для того, чтобы осужденные имели возможность для трудоустройства после их освобождения. С 1962 года в Корее введена система отпусков для осужденных, которые отбыли более половины срока и отличающихся хорошим поведением. Предпринимаемые меры оказывают непосредственное влияние на оказание помощи освобожденным в их социальной адаптации [4, с.84].

В Нидерландах широко применяется либеральная система домашних отпусков заключенным. Оплата труда заключенных отличается тем, что она более высокая, по сравнению с другими странами. Ко всем осужденным, независимо от национальности относятся одинаково. Администрация тюрьмы предоставляет домашние отпуска, прерывает исполнение приговоров, досрочно освобождает менее серьезных преступников, тем самым освобождая камеры для новых заключенных. Также в Нидерландах широко распространена частная система исполнения наказаний и социальной реабилитации преступников. [2, с. 171-173]. Они известны своими «моральными инновациями» в области исправительной системы. Система голландских тюрем базируется на идее ресоциализации правонарушителей. Также развиваются дифференциации типов тюрьмы и размещения заключенных. В тюрьмах предпринимаются попытки приблизить образ жизни в местах заключения к домашнему, возложения на преступников коллективной и индивидуальной ответственности и налаживания доброжелательных отношений между заключенными и персоналом, заключенным предоставляются возможности свободно выражать свои мнения.

В Англии считается необходимым внедрить практику электронных браслетов, в первую очередь речь идет о лицах, которые получают альтернативные виды наказания, не связанные с лишением свободы. Также эта программа касается и той категории лиц, которые находятся на бесконвойном передвижении. Например, это ограничение на выезд за пределы населенного пункта, обязанность сообщать о перемене места жительства. Аналогичные

ограничения существуют во всех ведущих странах мира. В Англии осуществляют строгий надзор за теми, кто был осужден за преступления сексуального характера, практически всю оставшуюся жизнь такие граждане находятся под надзором. Например, американское законодательство предусматривает превентивные меры в отношении сексуально опасных лиц. Среди них выделяется такая довольно необычная мера, как кастрация, прежде всего педофилов. Физическая кастрация не получила в США широкого распространения, вместо нее или как альтернатива ей появляется химическая кастрация, которая также выступает в качестве альтернативы тюремному заключению. Довольно веским аргументом является опыт ее осуществления в Канаде и некоторых европейских странах: там рецидив в результате «депо-провера» уменьшился до 4%.

Суть мер безопасности по современному уголовному праву Франции заключается в том, что в отличие от наказания они не преследуют целей расплаты или устрашения, а берут за основу превентивную цель, направленную на устранение «опасного состояния» лица, совершившего общественно опасное деяние. Цель превенции достигается с помощью ресоциализации индивида, применение должно быть ограничено определенным сроком. Необходимо отметить, что действующий УК Франции термин «меры безопасности» не употребляет, отдавая предпочтение для обозначения таковых другие названия: как «меры контроля», «меры помощи и воспитания», целью которых является ресоциализация осужденного лица. Во Франции управленческие функции в сфере предупреждения преступлений решает общенациональный Совет городов, возглавляемый премьер-министром страны, также функционируют более 700 муниципальных советов по предупреждению преступности, включающих представителей полиции и других правоохранительных органов, служб жилищного развития, образования, здравоохранения, социального обслуживания.

Новейшие социальные программы по реабилитации заключенных должны включать тренинги по осознанному изменению образа мыслей, поведенческих установок с практикумом по социальным взаимоотношениям, поиску возможных путей выхода из кризисных ситуаций. Когнитивно-бихевиористская методика работы с заключенными направлена на использование личностного контроля и помощь заключенным в осознании ответственности за агрессивное поведение. В Англии институт пробации (условная отсрочка исполнения наказания с помещением на это время преступника под индивидуальный надзор и с обеспечением над ним руководства или проведения исправительного курса) появился в 1887 г. вследствие принятия Закона «Об испытании впервые

осужденных». В 1907 г. с принятием Закона «Об испытании преступников» этот институт окончательно сформировался в английском уголовном праве. В настоящее время нормы о пробации консолидированы в законах 1948г. и 1967г. об уголовной юстиции. Помимо этого, в 1965г. были изданы и «Правила о пробации» [3, с. 135].

В Финляндии в 1975 году была основана Ассоциация для помощи в решении социальных проблем условно освобожденных и освобожденных заключенных. Деятельность и финансы этой организации находятся под контролем и руководством Министерства юстиции. Ее цель состоит в разноплановой помощи: психологическая поддержка, юридические консультации, решение проблем с жильем, трудоустройство. [1, с.100]. Руководство Ассоциации тесно коррелирует с администрацией и социальными работниками тюрем, целью которых является изменение условий отбывания наказания для скорейшей адаптации лиц, желающих исправиться.

В Финляндии осужденный, который признал свою вину и решил встать на путь исправления, в соответствии с законодательством отбывает часть срока в закрытой тюрьме (строгий режим содержания), затем он может быть переведен в открытую тюрьму (менее строгий режим содержания), а оставшуюся часть срока может находиться под пристальным вниманием и заботой сотрудников Ассоциации вне стен заключения. Если условно освобожденный совершит в этот период времени противоправный поступок или нарушит установленный порядок общения с сотрудниками Ассоциации, то в таком случае руководство Ассоциации направит документы в суд, который в свою очередь вынесет решение о возвращении условно освобожденного в тюрьму.

Профилактическая деятельность МВД ФРГ – это модель трехступенчатой структуры, в которой третичное предупреждение направлено на предотвращение повторного совершения преступлений, например, путем профессиональной подготовки в местах исполнения наказаний [6, с.92-94]. В Германии существуют большое количество государственных региональных, земельных, коммунальных и других программ, направленных на предупреждение преступности. Программы и проекты, которые известны своей цивилистической направленностью: «Воспитание демократии и терпимости: форма предупреждения преступности»; «Кто ничего не делает, должен делать вместе с нами»; акция полиции г. Гамбурга «Воспитание гражданского мужества и готовности к помощи»; акция «Дюссельдорфское мужество - действовать вместо лицемерья».

Таким образом, можно сделать вывод, что основными мерами осуществления безопасности является устранение «опасного состояния» лиц,

совершивших преступления, для предупреждения совершения повторного общественно-опасного деяния. Превенция осуществляется путем ресоциализации осужденных: восстановление навыков вхождения в социальную среду после освобождения от наказания, возобновление ослабленных, утраченных социальных функций личности, самоперевоспитание, осознанное подчинение правовым нормам. В вышеперечисленных странах используется либеральная система контроля над бывшими заключенными, но это не касается лиц, которые совершили преступления, представляющие большую общественную опасность. Например, строгий надзор осуществляется в отношении сексуально опасных лиц, практически всю оставшуюся жизнь они находятся под строгим надзором. В Республике Беларусь наблюдается устойчивый рост противоправных деяний, связанных с педофилией, а также иных преступлений сексуального характера, посягающих на половую неприкосновенность и половую свободу несовершеннолетних. После освобождения сексуально опасных лиц из исправительных учреждений одним из вариантов решения проблемы может быть применение практики электронных браслетов с целью реализации более детального контроля сотрудниками правопорядка, за деятельностью лиц, носящих браслет. Следующим вариантом решения проблемы является создание учреждений, где освобожденные лица будут обучаться в дневное время, что предоставит им возможность для дальнейшего трудоустройства. Пребывание в данных учреждениях, их обучение, занятия с психологом и другими специалистами будет способствовать моральному совершенствованию бывших преступников, повышению уровня их интеллектуального развития, а также снижению вероятности рецидива преступлений.

Список источников

1. *Багреева Е.Г. Субкультура осужденных и их ресоциализация: Монография. М.: ВНИИ МВД РФ, 2001. С.100.*
2. *Бойцова В.В., Бойцова Л.В. Уголовное и пенитенциарное право. Опыт Нидерландов и России // Прокурорская и следственная практика. 2000. №3-4. С.171-173.*
3. *Гуценко К.Ф. Уголовный процесс основных капиталистических государств. Выпуск.1. М., 1969. С.135.*
4. *Крайнова Н. Ресоциализация осужденных. Зарубежный опыт // Уголовно-исполнительное право. 2002. №2. С.84.*
5. *Морозов Н.А. Преступность и борьба с ней в современной Японии. Дис. На соискание уч. Степ. Канд. Наук: Владивосток, ДВГУ. 2000. С.106-107.*
6. *Мошак Г., Паламарчук А. Частноправовые аспекты предупреждения преступности в Германии // Уголовное право. 2005. N 4. С. 92 – 94.*
7. *Сугивара С. Возвращение в общество из пенитенциарного учреждения. Такова уголовная политика. Токио, 1991. С.384.*
8. *Уэда Кап. Преступность и криминология в современной Японии. Пер. с яп./Под общ.ред. и с выступ. Ст. Н.Ф. Кузнецовой и В.Н. Еремина. М: Прогресс, 1989. С.123.*

УДК 343

Певнева Ольга

ХАРАКТЕРИСТИКА ЛИЧНОСТИ ЛИЦ, СОВЕРШАЮЩИХ ХУЛИГАНСТВО В СЕТИ ИНТЕРНЕТ

Аннотация. В статье анализируется важность проблемы характеристики личности лица, совершающего хулиганство в сети Интернет, при расследовании уголовных дел. Рассматриваются различные аспекты личности Интернет-хулигана, что обуславливает выбор наиболее эффективных мер по борьбе с хулиганством в информационной сфере. Обосновывается необходимость углубленного криминологического изучения личности Интернет-хулигана с целью повышения эффективности расследования преступлений.

Ключевые слова: хулиганство, информационная сфера, Интернет, характеристика личности, преступление.

Pevneva Olga

PERSONALITY CHARACTERISTICS OF PERSONS COMMITTING HOOLIGANISM ON THE INTERNET

Abstract. The article analyzes serious problems with the assessment of a person who commits hooliganism on the Internet during the investigation of criminal cases. Various aspects of the personality of an Internet hooligan are considered, which determines the choice of the most effective measures to combat hooliganism in the information sphere. The deepening of the criminological study of the personality of an Internet bully with the aim of investigating crimes is substantiated.

Key words: information sphere, Internet, personality characteristics, crime.

Характеристика личности преступника как элемент криминалистической характеристики преступления имеет большое значение для эффективности расследования преступления. Для того, чтобы вывить криминалистически значимые признаки личности хулигана необходимо провести ее психологический анализ.

Актуальность изучения личности лица, совершающего хулиганство в сети Интернет обусловлена тем, что хулиганство становится весьма распространенным преступлением против общественного порядка в информационной сфере и создает благоприятную почву для процветания преступности в сети Интернет.

Характеристика личности хулигана включает определенную систему характеризующих признаков. Условно их можно разделить на социально-демографические (пол, возраст, образование, социальное и семейное положение, место жительства, место работы, наличие судимости и т.д.), поведенческие (склонность человека вести себя определенным образом в разнообразных

ситуациях) и субъективно-ситуационные (личное отношение к чему-либо или к кому-либо).

Говоря о социально-демографических признаках, следует определить, что в соответствии с статистическими данными большинство хулиганских действий в сети Интернет осуществляется лицами достигшими 18 лет, имеющие среднее или базовое образование. Данные статистики нельзя считать абсолютными, поскольку зачастую личность преступника, совершившего вышеупомянутое злодеяние остается неизвестной. В этом и состоит одно из отличий хулиганства в сети Интернет от хулиганства в реальном мире.

Поведенческие характеристики. «Как правило, изучаемые лица имеют замкнутый характер, склонны к депрессии, погружены в личные переживания, не стремятся достичь высокого положения в обществе. Большинство хакеров склонны к индивидуальным формам деятельности, в общении для них характерны холодность, конфликтность и пониженная эмоциональность. Несмотря на это, многие из них имеют ярко выраженную потребность принадлежать к определенной большой социальной группе, и такая потребность находит реализацию при объединении их в хакерские сообщества. По мнению специалистов, среди наиболее распространенных качеств таких преступников преобладают правовой нигилизм и завышенная самооценка. Гипертрофированная самооценка приводит к тому, что отдельные лица совершают противоправные деяния спонтанно, без серьезной предварительной подготовки. Под воздействием “комплекса безнаказанности” они оставляют многочисленные послания руководителям служб безопасности, с гордостью публикуют сообщения о своих противоправных действиях в сетевых конференциях и т.п. По результатам опросов, до 98% хакеров считают, что их никогда не смогут уличить в хакерстве» [1, с. 25-26].

«Также необходимо отметить, что эти люди, как правило, являются яркими, мыслящими личностями. Для многих из них характерны достаточный уровень квалификации, глубокие познания в области информационных технологий, высокая работоспособность, упорство. Эти сами по себе позитивные качества при выборе субъектом преступных способов достижения целей становятся элементами преступного профессионализма. В частности, высокий интеллект и профессиональная подготовленность позволяют преступнику достаточно полно оценить все возможные препятствия на пути достижения поставленных целей и выбрать оптимальный вариант поведения, просчитав вероятные действия правоохранительных органов.

В настоящее время совокупность лиц, совершающих преступления в сфере информационных технологий, является достаточно разнородной по своему

составу. Поэтому стремление построить единый обобщенный портрет всех личностей, совершающих противоправные действия в данной сфере, обречено на неудачу. Тем не менее выделение категории лиц, совершающих подобные преступления, на основе различных критериев способствует выявлению объединяющих их особенностей» [5, с. 115-116].

При расследовании хулиганства следует, в первую очередь, выяснить мотив хулигана. По мнению Б.С. Волкова, хулиганский мотив – это «один из распространенных мотивов совершения преступлений. Хулиганский мотив является основным стимулом совершения хулиганских действий, занимающих в структуре преступности одно из первых мест. Каждый мотив с точки зрения его предметного обоснования имеет свою специфику. Специфичен и хулиганский мотив, специфичен по своему социально-психологическому содержанию» [3, с. 48]. Хулиганский мотив – это, прежде всего, потребность в самоутверждении лица невоспитанного, ведущего аморальный образ жизни.

Для Интернет-хулиганов доминирующими являются мотивы, связанные со стремлением к самоутверждению. Они зачастую пытаются получить известность путем создания вредоносных программ. «Для них характерны честолюбие, целеустремленность, решительность, стремление к лидерству. Они отличаются хорошей приспособляемостью, так как ориентируются в социальных нормах и требованиях, имеют социальный опыт и могут контролировать свое поведение. Криминологи отмечают частое сочетание мотивов корысти и утверждения себя в жизни» [2, с. 168].

«Нередко взломы, особенно направленные на блокирование работы систем, связаны и с различного рода деструктивными мотивами. Очевидно, определенная часть молодежи пытается реализовать свои наклонности к вандализму в киберпространстве, где все представляется не настолько серьезным, как в реальной жизни, и при этом велика вероятность остаться безнаказанным. Между тем исследователи полагают, что даже те противоправные деяния, которые принято объяснять хулиганскими деструктивными побуждениями, на самом деле связаны со стремлением подтвердить себя в качестве социального и биологического существа, т. е. все с тем же мотивом утверждения, основанным на потребности ощущать себя источником изменений в окружающем мире» [4, с. 49].

Хотя ввиду высокого уровня дифференциации признаков личности Интернет-хулиганов невозможно предоставить портрет личности хулигана в информационной сфере высокой точности, все-таки на основании вышеизложенного можно выделить нечто универсальное, объединяющее их. В большинстве случаев это лицо мужского пола, достигшее возраста 18 лет (хотя

на сегодняшний день наблюдается тенденция «омоложения» личности Интернет-хулигана), имеющее среднее специальное, среднее или базовое образование, обладающее знаниями в информационной сфере, необходимыми для совершения общественно-опасного деяния. Его психологическими особенностями являются: честолюбие, целеустремленность, решительность, стремление к лидерству, хорошая приспособляемость. Таким образом, представленная криминалистически значимая информация о личности преступника может быть эффективно использована при расследовании рассматриваемых преступлений, может лежать в формировании основы выработки общесоциальных и специально-криминологических мер по предупреждению хулиганства в Интернет-пространстве.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Айков, Д. *Компьютерные преступления. Руководство по борьбе с компьютерными преступлениями. Перевод с английского / Д. Айков, К. Сейгер, У. Фонсторх. М.: Мир, 1999. 351 с.*
2. Антонян Ю.М., Еникеев М.И., Эминов В.Е. *Психология преступника и расследования преступлений. М.: Юристъ, 2008. 335 с.*
3. Волков, Б. С. *Мотивы преступлений: уголовно-правовое и социальнопсихологическое исследования. Казань : Изд-во Казан, ун-та, 1982. 152 с.*
4. Зубков, А. *Кевин Митник вышел на свободу // Мир Internet. 2000. № 3. С. 48.*
5. Маслакова, Е.А. *Лица, совершающие преступления в сфере информационных технологий: криминологическая характеристика // Политика и право. 2014. №1. С. 115-116.*

*Научный руководитель: Третьяков Г.М.,
Кандидат юридических наук, доцент*

МЕДИЦИНА І ФАРМАЦІЯ

УДК 616.61-008.64

Чаплик Віктор,
канд.мед.наук, доцент,завідувач кафедри

ПРОГНОЗ У ХВОРИХ З ГОСТРИМ ПОШКОДЖЕННЯМ НИРОК

Анотація. Розглянуто основні аспекти прогнозу у хворих з гострим пошкодженням нирок (ГПН). Доказано, що у більшості хворих, які хворіли ГПН і вижили, функції нирок повністю відновлювалась лише через 2-6 місяців. Показано, що більш сприятливий прогноз у хворих з неолігоануричною формою ГПН в порівнянні з олігуричною, але менш сприятливий прогноз у хворих з анурією.

Ключові слова: гостре пошкодження нирок, олігоанурія, функції нирок, прогноз

Chaplyk Viktor,
PhD (Medicine), Associate Professor, Head of Department,

PROGNOSIS IN PATIENTS WITH ACUTE KIDNEY INJURY

Abstract. The main aspects of the prognosis in patients with acute kidney injury (AKI) are considered. It is shown that in most patients who had AKI and survived, renal functions were fully restored only after 2-6 months. More favorable prognosis is shown to be for neoligoanuric form of AKI compared with oliguric, but less favorable prognosis in patients with anuria.

Key words: acute kidney injury, oligoanuria, renal function, prognosis

Вступ. Гостре пошкодження нирок (ГПН) дуже поширений та потенційно надзвичайно небезпечний стан, з яким може стикнутися лікар будь-якої спеціальності. На жаль, більшість питань, які стосуються діагностики та, особливо, лікування ГПН, залишаються невирішеними [1].

Окрему і дуже велику проблему до останнього часу становила й відсутність загальноприйнятих підходів до визначення і критеріїв оцінки тяжкості ГПН. Наприклад, в англomовній літературі існує понад 30 визначень гострої ниркової недостатності (ГНН). Така ситуація не дозволяє дати навіть мінімально об'єктивну оцінку результатам досліджень цієї хвороби. Зокрема, захворюваність на ГНН за даними багатьох авторів варіювала від 1% до 31%, а летальність становила від 19% до 83%. ГНН найчастіше визначають, як «раптове та стійке зниження функції нирок» [2].

Проблема щодо визначення та стратифікації тяжкості ГНН вимагала якогось рішення, яке відповідало б сучасним уявленням про фізіологію та патофізіологію нирок та, найголовніше, можливостям реальної клінічної практики. Спробу пошуку такого рішення вжито групою експертів Acute Dialysis

Quality Initiative (ADQI), а пізніше - Acute Kidney Injury Network (AKIN). Результати їх роботи виявилися багато в чому подібними до підсумків діяльності учасників комітетів K/DOQI і KDIGO, які розробили концепцію хронічної хвороби нирок та запропонували принципи стратифікації тяжкості даного стану [5].

ГПН – це життєвозагрозливий стан з високою летальністю. Щорічно реєструється близько 250 випадків ГПН на 1 мільйон чоловік. До 25% випадків це пацієнти у відділеннях реанімації та інтенсивної терапії і до 4% – пацієнти в загальному стаціонарі. У більшості випадків ГПН – це результат ускладнень основного захворювання. В останні роки кількість випадків ГПН збільшується, особливо серед літніх людей. Однією із причин цього є збільшення кількості складних хірургічних втручань серед пацієнтів похилого віку з супутніми кардіологічними захворюваннями.

Найважчим в проблемі ГПН є прогноз захворювання. Для цього потрібні фундаментальні знання не тільки про патогенез, клінічний перебіг та лікування, а й необхідний великий досвід лікування, який накопичується з часом. Ефективність лікування, як правило, визначає подальший прогноз ГПН. Своєчасна діагностика та патогенетична терапія призводять до повного відновлення ниркових функцій в 40% випадків ГПН. У 10-15% випадків функції нирок відновлюються лише частково. При приєднанні ускладнень чи коли пізно розпочате лікування, ГПН може перейти в хронічну форму або навіть призвести до летального результату.

Не дивлячись на активний розвиток нирково-замісної терапії, летальність від ГПН навіть у провідних клініках світу залишається на рівні 55-75% і за останні десятиріччя не знижується. Проведене в 2005 р. мультицентрове дослідження показало, що госпітальна летальність при ГПН склала 60,3% [1]. При цьому летальність, передбачена по інтегральній шкалі оцінки важкості стану SAPS 2 (Simplified Acute Physiology Score), склала лише 45,6% [5].

Мета роботи - вивчити прогноз у хворих з преренальною, ренальною та постренальною формою ГПН та виявити найважливіші фактори, які впливають на прогноз даного захворювання. Показати основні ускладнення, які призводять до летальних наслідків хворих з ГПН.

Матеріали та методи. Проаналізовані провідні роботи з вивчення ГПН та ГПН та їх зв'язок з розвитком патології в організмі хворих. При цьому простежено становлення поняття ГПН. Джерелами науково-медичного пошуку стали бази даних Бібліотеки Конгресу США (Pubmed), Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського та Державної центральної науково-медичної

бібліотеки. Використовувалися також матеріали вітчизняних з'їздів та конференцій з невідкладних станів та нефрології.

Результати та їх обговорення: Прогноз ГПН визначається етіологічним фактором та своєчасністю призначеного лікування. Після встановлення діагнозу ГПН хворим необхідно провести такі заходи: 1) усунути причину, яка призвела до розвитку ГПН; 2) призначити вуглеводну безсолеву дієту та спеціальні харчові продукти; 3) відновити діурез; 4) диференціювати за критеріями функціональну і органічну форму ГПН 5) визначити покази для гемодіалізу; б) призначити комплексну патогенетичну терапію.

Прогноз преренальної і постренальної ГПН значно кращий, ніж ренальної. Прогнозовано несприятлива преренальна ГПН спостерігається при декомпенсованому порталному цирозі печінки (гепаторенальному синдромі) та хронічній серцевій недостатності. Допоки не виявлено (або не виліковано) основне захворювання, яке призвело до виникнення ГПН, прогноз може бути від стриманого до несприятливого. На нього впливають вираженість дисфункції і ступінь морфологічних порушень нирок та реакція організму на проведенне лікування.

Більш сприятливий прогноз у хворих з неолігоануричною формою ГПН в порівнянні з олігоричною, менш сприятливий прогноз при анурії. Перебіг ГПН у хворих урологічного профілю іноді характеризується розвитком періоду вторинної олігурії після первинної поліурії або анурії, яка є особливо прогнозовано несприятливою і вимагає інтенсивного лікування, включаючи позаниркові методи очищення крові. Поліурія та вторинна олігурія у поєднанні зі збільшенням проявів сечового синдрому є прогностично несприятливими у хворих з пієлонефритом та ГПН [3].

ГПН, яка виникла внаслідок дії нефротоксичних сполук (за виключенням етиленглюколю), має більш сприятливий прогноз в порівнянні з ішемічною ГПН, так як базальна каналцева мембрана при цьому не пошкоджується. Більшість випадків медикаментозного пошкодження нирок піддаються корекції і, якщо дія нефротоксичного препарату вчасно ліквідована, то функція нирок у хворих повністю відновлюється. Погіршується прогноз у хворих при поєднанні ГПН з захворюваннями серця, опухолями, панкреатитом, обширними травмами, дихальною недостатністю, комами та сепсисом. Після розвитку ГПН необхідна якнайшвидша ліквідація причини захворювання – виведення із стану гіповолемії і шоку, інтенсивне лікування сепсису, синдрому диссемінованого внутрішньо судинного згортання крові і т.п.

Значно покращують прогноз раннє застосування діуретиків і вазодилаторів, а також раннє застосування гемодіалізу. Однак гемодіаліз не

завжди прискорює процес відновлення функції нирок [6], а іноді викликає серйозні і навіть смертельні ускладнення.

Літературі дані свідчать про те, що навіть невелике збільшення креатиніну в сироватці крові веде до погіршення найближчого і віддаленого прогнозів [4]. Зниження функцій нирок можна діагностувати на підставі підвищення рівня креатиніну в сироватці крові.

Ренальна ГПН з олігурією або анурією в поєднанні з гіперкатаболізмом прогностично несприятлива. Суттєво погіршується прогноз при ГПН, до якого приєдналась інфекція або при ГПН поєднаної із сепсисом [2]. Як показує практика, летальність при акушерсько-гінекологічній та медикаментозній ренальній ГПН нижча (відповідно 17,5% і 42,3%) в порівнянні з післяопераційною ренальною ГПН, при якій летальність досягає 65-70%. Найвища летальність (більше 90%) – при ренальній ГПН внаслідок поліорганної недостатності. Прогноз ГПН менш сприятливий у хворих з артеріальною гіпертензією, з хронічною нирковою недостатністю, з серцевою недостатністю, з декомпенсованим цирозом печінки, цукровим діабетом, з мієломною хворобою, сепсисом та з мієлопроліферативними захворюваннями.

Гострі інфекції – бактеріальні (найчастіше викликаються умовно-патогенною грампозитивною та грамнегативною флорою) та грибові (аж до кандидосепсису) розвиваються у 30-70% хворих з ГПН і часто визначають прогноз хворих. Типовими ускладненнями ГПН є гостра пневмонія, флегмони, абсцеси, стоматити, паротити і т.д. [1].

Летальні випадки у хворих з ГПН, в основному, трапляються або від прогресуючої уремії, яка призводить до поліорганної недостатності, або від приєднання вторинної інфекції. Якщо період анурії затягується на 5-7 днів і більше, може наступити смерть від гіперкаліємії, ацидозу або гіпергідратації. Нерідко після значного покращення у хворих на фоні різкого зниження реактивності організму приєднується вторинна інфекція, внаслідок чого настає смерть. До ускладнень ГПН також слід віднести інфекції сечовидільних шляхів та пієлонефрит, які в подальшому можуть призвести до хронічної ниркової недостатності.

ГПН, як правило, характеризується швидким розвитком і у хворих, які вижили, завершується повним одужанням. Доказано, що у хворих, які хворіли ГПН і вижили, функції нирок повністю відновлюються, як правило, лише через 2-6 місяців. Хронізація патологічного процесу з переходом ГПН в хронічну ниркову недостатність спостерігається рідко (1-3% випадків), в основному при гемолітико-уремічному синдромі та білатеральному кортикальному некрозі.

Слід відзначити, що за останні роки спостерігається збільшення хронізації ГПН внаслідок введення рентгенконтрастних речовин.

Про остаточне одужання хворих з ГПН та можливість виписки пацієнта із стаціонару можна судити за такими ознаками: 1) ліквідація гострого стану, який викликав причину ГПН; 2) стабілізація артеріального тиску; 3) відновлення звичайного для хворого добового діурезу; 4) ліквідація порожнинних та зменшення периферичних набряків; 5) ліквідація азотемії та 6) нормалізація електролітного та кислотно-лужного балансу.

В залежності від типу, ступеню важкості та характеру перебігу ГПН, непрацездатність хворих може тривати до 2-х місяців та більше. При ускладнених формах ГПН та формуванні стійкої інвалідизації хворих, терміни непрацездатності потрібно визначати індивідуально у кожному окремому випадку.

Раніше передбачалося, що відновлення пацієнтів функцій нирок після ГПН означає сприятливий результат. Однак з'явилися переконливі дані, що це не завжди так. Пацієнти після ГПН входять до групи високого ризику розвитку гострих та хронічних захворювань. Для них характерні гострі порушення мозкового кровообігу, інфаркт міокарда, інфекційні захворювання та передчасна летальність. Необхідність проведення реабілітації хворих після виходу з ГПН повинна визначатися сімейним лікарем в залежності від ступеня відновлення ниркових функцій.

Висновки: 1) Прогноз у хворих з ГПН залежить від етіологічного фактору, своєчасної діагностики та ефективності лікування основного захворювання .

2) Патогенетичне лікування ГПН призводить до повного відновлення функцій нирок, за винятком дуже важких випадків, які без лікування гемодіалізом у більшості випадків закінчуються летальним наслідком.

3) Рання діагностика ГПН і своєчасне призначення медикаментозної нефропротекторної терапії покращує її перебіг та сприяє оптимізації прогнозу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гранкин В.И., Хорошилов С.Е. Острая почечная недостаточность: механизмы развития, диагностика и лечение //военно-медицинский журнал.-2006.-№5.-С.49-55.

2. Кузнецов А.А. Хирургический сепсис: проблема нововведений, определенных конференцией (Чикаго,1991), и их применение в клинической практике //Хірургія України.-2006.-№1.-С.91-95.

3. Федорук О.С. Період вторинної олігурії в перебігу гострої ниркової недостатності //Укр.мед.вісті.-2001.-Т.4.-№1.-С.112-115.

4. Lassnigg, A. *Minimal changes of serum creatinine predict prognosis in patients after cardiothoracic surgery: a prospective cohort study* / A. Lassnigg, D. Schmidlin, M. Mouhieddine [et al.] // *J Am Soc Nephrol.* – 2004. - Vol. 15. - № 6. - P. 1597–1605.

5. Shigehiko U. *Acute Renal Failure in Critically Ill Patients A Multinational, Multicenter Study* // *JAMA.*-2005.-Vol. 100.-P. 468-475.

6. Tonelli M., Manns B., Feller-Kopman D. *Acute renal failure in the intensive care unit: a systematic review of the impact of dialytic modality on mortality and renal recovery* // *Amer.J.Kidney Dis.*-2002.-Vol. 40.-P.875-885.

УДК: [519.7/8.:(004+007)](100)(06)

Олійник Анна

кандидат медичних наук, дитячий хірург

Олійник Сергій,

кандидат фармацевтичних наук, консультант з управління,

ПІДТРИМКА ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ ЛІКІВ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Запобігання помилкам при призначенні та прийомі лікарських засобів стало однією з пріоритетних проблем у всьому світі. В статі узагальнено літературні матеріали, присвячені сучасним можливостям використання інформаційної підтримки прийняття рішень під час призначення та прийому лікарських засобів. Наведено результати досліджень, які свідчать про відсутність у світовій практиці систем підтримки прийняття рішень при виборі та призначенні необхідних лікарських засобів пацієнтам, які потребують невідкладної хірургічної допомоги в умовах надзвичайних ситуацій. Впровадження загальнодержавної інформаційної системи про призначення та застосування лікарських засобів необхідно для підвищення готовності лікувальних закладів та медичних формувань до надання медичної допомоги постраждалому населенню в умовах надзвичайних ситуацій.

Ключові слова: надзвичайні ситуації, хірургічна допомога, лікарські засоби, інформаційні технології, підтримка прийняття рішень.

Oliinyk Anna

PhD, pediatric surgeon,

Oliinyk Serhiy,

PhD, management consultant,

DECISION-MAKING SUPPORT WHEN PRESCRIBING MEDICINE IN CONDITIONS OF EMERGENCY SITUATIONS

Prevention of mistakes in prescribing and taking medicines has become a priority problem worldwide. The review summarizes the literature materials devoted to the modern possibilities of using information support for decision-making when prescribing and taking medications. Presented are the results of studies that testify to the absence in the world practice of decision support systems when selecting and prescribing the necessary medicines to patients requiring urgent surgical care in emergency situations. The introduction of a national information system on the appointment and use

of medicines is necessary to improve the readiness of medical institutions and medical units to provide health care to the affected population in emergency situations.

Keywords: *emergency situations, surgical care, medicines, information technologies, decision support.*

Вступ. У зв'язку із загальносвітовою тенденцією збільшення кількості надзвичайних ситуацій (НС), у медичній літературі велика увага приділяється різним питанням підготовки лікарів усіх спеціальностей, включаючи і лікарів-хірургів. При цьому наводяться, як дані описового характеру, що стосуються будь-якої НС, так і результати наукових досліджень, що проводяться спеціально і показують, що існує взаємозв'язок між рівнем теоретичних знань з питань хірургії та здатністю лікарів-хірургів до практичного надання допомоги постраждалим в умовах НС [1,2]. Хірургічна допомога в умовах НС буде провідною в системі екстреної медичної допомоги. Це викликано тим, що основними вражаючими факторами НС природного, техногенного і соціально-політичного походження є вибухова хвиля, метална дія вторинних предметів, придушення конструкціями зруйнованих будівель, опікова травма та ін. Механічний та термічний вплив призводять до уражень, що потребують невідкладної хірургічної допомоги, у тому числі вибору та призначення необхідних лікарських засобів (ЛЗ).

Результати сучасних досліджень вказують на ризик, пов'язаний з помилками при призначенні та прийомі ЛЗ та їх побічними ефектами. За оцінками, у США помилки при прийомі ліків завдають шкоди щонайменше 1,5 мільйонам пацієнтів на рік і викликають близько 400 000 побічних ефектів [3,4]. В австралійських лікарнях близько 1% всіх пацієнтів страждають на помилки при прийомі ЛЗ [5]. У Великобританії з 1000 заяв, що надійшли до Товариства медичного захисту 193 були пов'язані з помилковим призначенням ЛЗ [6].

Запобігання помилкам при призначенні та прийомі ЛЗ стало однією з пріоритетних проблем у всьому світі. З'являється все більше доказів того, що ключовим компонентом стратегії запобігання помилкам є інформаційна підтримка прийняття рішень при призначенні та прийомі ЛЗ. Повідомляється, що протягом 10 років, впровадження інформаційних технологій (ІТ) у США може заощадити до 88 млрд доларів [7,8].

Вибір та призначення ЛЗ – це процес, ефективність якого залежить від уважності лікаря та його здатності запам'ятовувати та синтезувати значну кількість даних. У хірургії, при прийнятті рішень характерні дефіцит часу на прийняття рішення, неповнота даних про клінічні прояви та анамнез захворювання, висока динаміка перебігу захворювань, мінливість захворювань і поява нових, висока ціна лікарської помилки. Перед прийняттям рішення лікар-хірург на основі аналізу великої кількості факторів, спираючись на свої знання та попередній досвід, повинен часто миттєво прийняти рішення про оптимальну

тактику хірургічного лікування [9,10]. В умовах НС цей процес надзвичайно ускладнюється внаслідок впливу факторів НС та відсутності необхідної інформації про супутні захворювання постраждалих та побічних ефектів необхідних ЛЗ, а також їх взаємодію при одночасному призначенні. Особливо це стосується лікарів, які не мають достатнього хірургічного досвіду.

ІТ-системи, надаючи відповідну інформацію лікарю під час прийняття рішення, можуть систематизувати її фрагменти та визначити зв'язки між ними. Як правило, лікарі володіють інформацією (наприклад, про алергію пацієнта, попередження про відкликання ЛЗ або лікарську взаємодію), але в умовах НС забувають враховувати це під час його призначення. ІТ-системи ефективні у подоланні цієї проблеми [11]. Тому з розвитком та вдосконаленням ІТ, актуальною є проблема забезпечення комп'ютерної підтримки прийняття рішень у хірургії.

Мета. Узагальнити літературні матеріали, присвячені сучасним можливостям застосування ІТ підтримки прийняття рішень під час призначення ЛЗ лікарями-хірургами в умовах НС.

Забезпечення підтримки прийняття рішень щодо призначення лікарських засобів у медичній та фармацевтичній практиці

Безпека ЛЗ є одним із основних складових частин безпеки пацієнтів. Вона залежить від ефективності функціонування державних органів контролю якості ЛЗ та своєчасного інформування всіх ланок державної системи охорони здоров'я про виявлені небезпечні наслідки їх застосування. Небезпечні, непередбачувані реакції на ЛЗ, що відбуваються при дозах, що зазвичай використовуються для лікування, називаються несприятливими реакціями на ліки (НРЛ), які входять до десяти провідних причин смерті в багатьох країнах. Ретельна оцінка ризиків і переваг ЛЗ повинна проводитися протягом усього їх існування, починаючи зі стадії попередньої оцінки до використання пацієнтами. Немає жодного ЛЗ, прийом якого не був би пов'язаний із ризиком. Усі ЛЗ мають побічні ефекти, деякі можуть бути смертельними. НРЛ відбуваються у людей у всіх країнах світу. У деяких країнах витрати, пов'язані з НРЛ, перевищують вартість лікарської терапії [16].

Відповідно до рекомендацій ВООЗ поряд з іншими компонентами, що визначають якість хірургічної допомоги в умовах НС, першорядну роль відіграють рівень кваліфікації лікаря та оптимальність використання ресурсів медицини. Якість медичної допомоги забезпечується усіма складовими елементами системи охорони здоров'я: матеріально-технічним забезпеченням, кадровими, науковими, організаційними, фінансовими, зокрема інформаційними

ресурсами. При цьому серед усіх напрямків практичної реалізації названих рекомендацій ІТ відіграють дедалі більшу роль [18, 19, 20].

В даний час особливу увагу приділяють використанню систем підтримки прийняття рішень (СППР) або Decision Support System (DSS). СППР – це комп'ютерна система, яка шляхом збору та аналізу великої кількості інформації може впливати на процеси прийняття рішень у різних галузях людської діяльності [9, 12, 13]. Вона складається з певного переліку комп'ютеризованих процедур: збір, обробка, аналіз медичної та фармацевтичної інформації, математичне моделювання, вироблення альтернатив та вибір найбільш оптимального методу лікування (у тому числі вибір та призначення ЛЗ).

СППР у хірургії можуть використовуватись для диференціальної діагностики та вибору лікування, оцінки ефективності лікування, аналізу динаміки патологічного процесу, оцінки стану хворого в режимі реального часу. Комп'ютерні ІТ дозволяють лікарю-хірургу не тільки перевірити власні прогнози та діагностичні припущення, але й використовувати їх для вибору та призначення ЛЗ у складних клінічних випадках [9]. У той же час, більшість дослідників визнають, що для запобігання помилкам при призначенні ЛЗ важлива не лише сама СППР, а й можливість її використання у рутинній клінічній практиці. Іншими словами, СППР має бути гармонійно інтегрована у соціотехнічне середовище клінічного робочого місця [14]. Сучасний підхід до стандартизації та сертифікації ІТ сфокусований на функціональності системи, але не стосується її реалізації чи зручності використання клініцистами [15].

Забезпечення підтримки прийняття рішень у разі відсутності необхідних лікарських засобів.

В умовах НС основними джерелами постачання ЛЗ для населення, лікувальних закладів та медичних формувань будуть аптеки та аптечні склади (бази). Наприклад, в Україні, у містах та селищах міського типу, розміщено понад 80% аптечних установ та лише 20% розміщено у сільській місцевості. Усі промислові підприємства, що виготовляють ЛЗ, та аптечні склади, на яких зосереджені основні запаси ЛЗ, розміщені в містах. Це означає, що існує реальна ймовірність припинення їх функціонування на досить значний період у разі виникнення НС техногенного, природного та соціально-політичного походження. У цих умовах виникне гостра потреба в ЛЗ для забезпечення роботи лікувальних закладів та медичних формувань щодо надання медичної допомоги та лікування постраждалого населення [22, 23, 24]. Перелік ЛЗ галузевого, регіонального та місцевих резервів для запобігання та ліквідації медико-санітарних наслідків НС в Україні не перевищує 150 найменувань та розрахований на обмежену кількість постраждалих. Відповідальність за

створення регіональних та місцевих резервів покладено на департаменти охорони здоров'я обласних державних адміністрацій, які не мають фінансових можливостей для їх створення та повністю залежать від можливостей регіонального бюджету [21]. З цього випливає, що лікарі будуть змушені призначати доступні альтернативні ЛЗ, які будуть у наявності. Найчастіше це будуть ЛЗ іноземного виробництва, що надійшли як гуманітарна допомога. Відсутність необхідної інформації про супутні захворювання постраждалих, результати взаємодії при одночасному призначенні та побічні ефекти альтернативних ЛЗ, наявних, потребує інформаційної підтримки прийняття рішень про їх призначення.

Дослідження, проведені в Університеті штату Юта, також свідчать про можливість виникнення дефіциту ЛЗ у лікувальних закладах США через порушення плану поставок. У період із 2001 по 2014 рік дослідники виявили 1789 випадків дефіциту ЛЗ. З них, у 610 випадках ЛЗ були необхідні для надання екстреної медичної допомоги. При цьому, у 321 випадку ЛЗ було необхідно для проведення інтенсивної терапії та реанімаційних заходів. У 32 випадках необхідні ЛЗ не мали доступної заміни [25]. Згідно з доповіддю Координаційного центру швидкої допомоги в галузі охорони здоров'я та соціальних служб США, близько 40% випадків дефіциту ЛЗ впливають на надання невідкладної допомоги постраждалим. Для більшості ЛЗ існують альтернативні аналоги, але вони можуть бути не такими ефективними та можуть мати більше побічних ефектів. Коли виникає нестача ЛЗ, лікарям, можливо, доведеться вибирати менш ефективні чи дорожчі альтернативи. Лікарі можуть бути менш знайомі з альтернативними ЛЗ, що потребує відповідної інформаційної підтримки прийняття рішення про призначення та дозування ЛЗ [25].

Особливості прийняття рішень щодо призначення ЛЗ в умовах НС

У сучасних умовах лікарі, медичні сестри та фармацевти не здатні засвоїти значний обсяг інформації про велику кількість ЛЗ, необхідну для безпечної медичної практики [26]. До основних помилок при призначенні ЛЗ в умовах НС відносять використання неправильного препарату або лікарської форми, неправильний розрахунок дози, відсутність даних про можливість алергічної реакції та нездатність коригувати дози у пацієнтів з нирковою або печінковою дисфункцією [27]. Застосування СППР в умовах НС передбачає, що для раціонального призначення ЛЗ лікарям необхідно не тільки мати оперативний доступ до об'єктивної інформації про ефективність, безпеку та якість ЛЗ, але також вміти правильно користуватися цією інформацією, що надається СППР. Тому особам, що призначають ЛЗ, необхідно вміти насамперед судити про об'єктивність доступної їм інформації, а потім вибрати відповідний ЛЗ у

правильній лікарській формі та дозуванні у світлі цієї інформації. Лікарі, які призначають ЛЗ, повинні знати, які можуть бути несприятливі ефекти і що робити в цих випадках, а також усвідомлювати небезпеку лікарської залежності. Вони повинні також знати, коли не потрібно приймати ЛЗ, і вміти переконати своїх пацієнтів, що в їх інтересах утримуватися від прийому даного ЛЗ [17].

В Україні, в стаціонарних умовах лікувальних закладів, які не мають СППР, лікарі самостійно використовують джерела достовірної інформації для ухвалення рішення про призначення ЛЗ. Проте, користуватися персональним комп'ютером (ПК) у повсякденній практиці мають можливість лише 57,2% лікарів [28]. У країні відсутній офіційний перелік пріоритетних хвороб, захворювань та станів, заснований на критеріях та достовірних даних про потребу в ЛЗ для їх лікування, відсутні достовірні офіційні дані про призначення та застосування ЛЗ для використання на державному рівні [29]. У багатьох країнах пацієнти вже забезпечені індивідуальними електронними медичними картками (smart card), які постійно є на руках у пацієнта та містять основні відомості про здоров'я пацієнта та призначених ЛЗ [33, 34, 35]. Отже, однією з основних вимог до готовності лікувальних установ та медичних формувань для надання медико-санітарної допомоги постраждалому населенню в умовах НС, є необхідність запровадження загальнодержавної інформаційної системи щодо призначення та застосування ЛЗ [30,31,32]. Крім того, до сучасних СППР, що використовуються в умовах НС, пред'являються вимоги, які передбачають наявність у кожного лікаря планшетного комп'ютера, що містить відповідні бази даних. База даних для підтримки прийняття рішення про призначення ЛЗ повинна містити: найменування фармакотерапевтичної групи ЛЗ; МНН ЛЗ; торгове найменування ЛЗ; синоніми ЛЗ; фармакотерапевтична дія та ефекти ЛЗ; спосіб застосування ЛЗ; дозування ЛЗ; принципи підбору та зміни дози, скасування ЛЗ; показання та протипоказання до застосування ЛЗ; побічні ефекти та ускладнення при застосуванні ЛЗ; взаємодія ЛЗ на лікування основного захворювання з ЛЗ на лікування супутніх захворювань; особливості застосування та обмеження у літньому та дитячому віці, при вагітності, годуванні груддю [39].

З огляду на європейський досвід уже визначено оптимальні шляхи інформатизації охорони здоров'я України, а саме: впровадження електронного реєстру пацієнтів; оснащення робочих місць лікарів електронними засобами формування та ведення електронної історії хвороби, засобами електронної виписки ЛЗ; розвиток інфраструктури ІТ у медицині, включаючи інтеграцію інформаційних систем лікувальних закладів між собою, з іншими інформаційними продуктами та системами, а також з інформаційними мережами

інших відомств та організацій; покращення інформаційної підтримки управлінської діяльності у лікувальних закладах [36, 37, 38].

Висновок. Таким чином, літературні матеріали, що відображають досягнення в галузі застосування ІТ підтримки прийняття рішень при призначенні ЛЗ, свідчать про необхідність подальшого вдосконалення СППР з метою їх використання лікарями-хірургами в екстремальних умовах НС. Облік переваг та недоліків сучасних СППР дозволить оцінити існуючий світовий досвід та підійти до розробки нових, більш ефективних ІТ для інформаційної підтримки прийняття рішень лікарями-хірургами при призначенні та прийомі ЛЗ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Трухан А. П. Индивидуальная теоретическая подготовка врачей-хирургов к оказанию хирургической помощи в чрезвычайных ситуациях. *Вестник Санкт-Петербургского университета*. 2013. Серия 11. Вып. 3. С.179 – 183.
2. Ярмагомедов А. А., Костомарова Л. Г., Стажадзе Л. Л. Оценка степени подготовки врачей скорой помощи по проблеме: «Диагностика и лечение синдрома длительного сдавления на догоспитальном этапе». *Медицина катастроф*. 2000. № 3. С. 54–57.
3. Abha Agrawal Medication errors: prevention using information technology systems. *Br J Clin Pharmacol*. 2009 Jun; 67(6): 681– 686.
4. Aspden P., Wolcott Julie A., Bootman J. Lyle, and Cronenwett Linda R. Medication Errors and the Board on Health Care Services. Washington DC: National Academies Press; 2007. 463 pp.
5. Runciman W, Roughhead E, Semple S, Adams R. Adverse drug events and medication errors in Australia. *Int J Qual Healthcare*. 2003;15 (Suppl.):49 –59.
6. Chief Pharmaceutical Officer. Building a Safer NHS for Patients. Improving Medication Safety. London: Department of Health; 2004. URL: http://www.dh.gov.uk/en/Publicationsandstatistics/Publications/PublicationsPolicyAndGuidance/DH_4071443 (last accessed 30 July, 2021.)
7. Mongan JJ, Ferris TG, Lee TH. Options for slowing the growth of health care costs. *N Engl J Med*. 2008; 358:1509 –14.
8. Hillestad R, Bigelow J, Bower A, Girosi F, Meili R, Scoville R, Taylor R. Can electronic medical record systems transform health care? Potential health benefits, savings, and costs. *Health Aff (Millwood)* 2005; 24:1103 –17.
9. Литвин А.А., Литвин В.А. Системы поддержки принятия решений в хирургии. *Новости хирургии*. 2014. Том 22. №1. С. 96 - 100
10. Егоров А. А., Микшина В. С. Модель принятия решения хирурга. *Вестн. новых мед. технологий*. 2011. Т. 7, № 4. С. 178–81.
11. Abha Agrawal. Medication errors: prevention using information technology systems. *Br J Clin Pharmacol*. 2009;67: 681–68
12. Ezquer F, Bruna F, Calligaris S, Conget P, Ezquer M. Multi potent mesenchymal stromal cells: A promising strategy to manage alcoholic liver disease. *World J Gastroenterol*. 2016 ;22(1):24-36.
13. Collin de l’Hortet A, Takeishi K, Guzman-Lepe J, Handa K, Matsubara K, Fukumitsu K, et al. Liver-regenerative transplantation: regrow and reset. *Am J Transplant*. 2016;16(6):1688-96.
14. Han Y.Y., Carcillo J.A., Venkataraman S.T., Clark R.S., Watson R.S., Nguyen T.C., Bayir H., Orr R.A/ Unexpected increased mortality after implementation of a commercially sold computerized physician order entry system. *Pediatrics*. 2005; 116(6) : 1506. 12.

15. Del Beccaro M.A., Jeffries H.E., Eisenberg M.A., Harry E.D. Computerized provider order entry implementation: no association with increased mortality rates in an intensive care unit. *Pediatrics*. 2006;118 (1) : 290-5.
16. Безопасность лекарственных средств: неблагоприятные реакции на лекарства // Информационный бюллетень ВОЗ № 293.- ВОЗ Медиа центр, 2014.-Электронный ресурс: <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs293/ru>. Дата обращения 15.01.2022.
17. Конференция экспертов по рациональному использованию лекарственных средств 25 -29 ноября 1985 г. ВОЗ. Тридцать девятая сессия всемирной ассамблеи здравоохранения. 1985. Найроби, Кения. С. 2–9. URL: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/202085/1/WHA39_12_Part-4_rus.pdf. Дата обращения 15.01.2022.
18. Стародубов В.И., Калининская А.А., Матвеев Э.Н., Кузнецов С.И., Шляфер С.И. Организация медицинской помощи. *Главврач*. 2002. № 2. С. 2-5.
19. Кучеренко В.З., Серегина И.Ф., Мартыненко В.Ф. Информационные ресурсы управления качеством медицинской помощи. *Проблемы управления здравоохранением*. 2005. №6 (25). С. 5-10.
20. Арский Ю.М., Гиляревский Р.С., Туров И.С., Черный А.И. Инфосфера: Информационные структуры, системы и процессы в науке и обществе. М.: ВИНТИ. 1996. 489 с.
21. Олійник П.В. Устойчивость региональной системы фармацевтического обеспечения населения в условиях чрезвычайных ситуаций. *International Scientific Journal*. 2015. № 5. С.50–54.
22. Котвіцька А.А., Карпенко Л.А., Карло В.В. Проблеми фармацевтичного забезпечення населення України в умовах надзвичайних ситуацій. *Формування Національної лікарської політики за умов впровадження медичного страхування: питання освіти, теорії та практики*: матеріали II Всеукр. internet конф. (14 березня 2012 року). Харків, 2012. С. 130–132.
23. Кочін І.В., Акулова О.М., Сидоренко П.І. [та ін.] Особливості організації і діяльності шпиталів в умовах надзвичайних ситуацій. *Медицина неотложных состояний*. 2013. № 2. С. 156–162.
24. Наукові засади організації медичної допомоги постраждалим внаслідок надзвичайних ситуацій природного характеру (принципи організації та координація гуманітарної допомоги) / під ред. П.Б. Волянського та С.О. Гур'єва. ДЗ «УНПЦЕМД та МК МОЗ України». К., 2013. 304 с.
25. Meghan Ross. Drug Shortage Findings Health-System Pharmacists Should Know. *PharmacyTimes Newsletter*. February 11, 2016 : URL: <http://www.pharmacytimes.com/news/7-drug-shortage-findings-health-system-pharmacists-should-know>.
26. Peth H.A. Medication errors in the emergency department: a systems approach to minimizing risk. *Emerg Med Clin North Am*. 2003; 21(1) : 141 - 58.
27. Lesar T.S., Briceland L., Stein D.S. Factors related to errors in medication prescribing. *JAMA*. 1997; 277 (4) : 312 - 7.
28. Думенко Т.М. Вивчення задоволення потреб лікарів України у достовірній інформації про лікарські засоби. *Український медичний часопис*. 2010.-Електронний ресурс: <http://www.umj.com.ua/article/3008/vivchennya-zadovolennya-potreb-likariv-ukraini-u-dostovirnij-informa-cii-pro-likarski-zasobi> Дата звернення 15.01.2022
29. Проект постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Національної політики щодо забезпечення лікарськими засобами на період до 2025 року». url: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/Pro_20161117_2.html. Дата звернення 15.01.2022
30. The Role of Evaluation Pharmacy Information System in Management of Medication Related Complications *Acta Inform Med* . 2013 Mar; 21(1): 26–29.

31. Wolper Lawrence Health Care Administration Planning, Implementing, and Managing Organized Delivery System . 5th USA: Jones and Barlett Publisher; 2011
32. Sabanovic Z, Masic I. Computerized Information System Support in Continuous Quality Improvement in Hospital Care . Med Arh 2001; 55 (2): 113-116
33. Engelbrecht R., Hildebrand C, Jung E. The smart card: An ideal tool for a computer-based patient record. *MEDINFO*. 1995; 8 (Pt. 1) : 344 - 348.
34. Oguslii V., Misawa T., Hayashi Y. et al. Regional medical information network using optical memory cards and integrated services for digital network. *MEDINFO*. 1995; 8 (Pt 2) : 1535-1537.
35. Hansen M. Smart Card Technology and Healthcare Information: A Dynamic Duo CIN: Computers, Informatics, Nursing: 2008;26(5): 254 - 257
36. Про невідкладні заходи щодо реформування системи охорони здоров'я населення: Указ Президента України від 6 груд. 2005 р. № 1694/2005. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1694/2005>.
37. Концептуальні основи створення Єдиного інформаційного поля охорони здоров'я України: наказ МОЗ України від 21 трав. 1998 р. № 127. Електронний ресурс: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/dn_19980521_127.html Дата звернення 15.01.2022
38. Проект Концепції Державної програми реформування системи охорони здоров'я. URL: <http://www.moz.gov.ua/> Дата звернення 15.01.2022
39. Желткевич О.В., Веселова Е.Е., Соколова О.В., Куликова О.А. Анализ информационных потребностей специалистов здравоохранения // Современные проблемы науки и образования. 2014. № 5. URL: <https://www.scienceeducation.ru/ru/article/view?id=15149>. Дата обращения 15.01.2022.

УДК: 616.61-008.64.000.93

Чаплик Віктор,
канд.мед.наук, доцент, завідувач кафедри
Олійник Петро,
доктор фарм.наук, професор, професор кафедри

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ПРОФІЛАКТИКИ ГОСТРОГО ПОШКОДЖЕННЯ НИРОК

***Анотація.** Розглянуто основні методичні аспекти профілактики гострого пошкодження нирок (ГПН). Оскільки не існує специфічного лікування ГПН, основна увага повинна приділятися його профілактиці. У статті докладно описано визначення та методологія ризиків розвитку ГПН. Показано, що дегідратація може служити пусковим механізмом для ГПН. Важливо в профілактиці - це виявлення хворих групи ризику ГПН та контроль функції нирок у даних пацієнтів.*

***Ключові слова:** гостре пошкодження нирок, діагностика, функції нирок, профілактика*

Chaplyk Viktor,
PhD (Medicine), Associate Professor, Head of Department,
Oliynyk Petro,
Doctor of Pharmacy, Professor of the Department,

METHODICAL ASPECTS OF PREVENTION OF ACUTE KIDNEY INJURY

Abstract. *The article deals with main methodological aspects of prevention of acute kidney injury (AKI). As there is no specific treatment for ARF, the main attention should be focused on its prevention. The article provides a detail description and methodology of risks of AKI. It is shown that dehydration can serve as a trigger for AKI. Identification of patients at risk of AKI and monitoring of renal function in these patients are of great important for prevention of AKI.*

Key words: *acute kidney injury, diagnosis, kidney function, prevention*

Вступ. Гостре пошкодження нирок (ГПН) – «раптове та стійке зниження гломерулярної фільтрації чи об'єму сечі, чи того і іншого разом»[2]. У більшості випадків ГПН – життєвозагрозливе ускладнення основного захворювання. До 25% випадків ГПН – це пацієнти відділень інтенсивної терапії та реанімації, до 4% - пацієнти в загальному стаціонарі.

За останні роки кількість випадків ГПН збільшується [3], особливо серед літніх людей. Причинами цього є збільшення кількості складних хірургічних втручань серед пацієнтів похилого віку із супутніми захворюваннями, інтенсивна медикаментозна терапія, обстеження хворих з введенням рентгенконтрастних речовин та ін.

Окрему і дуже велику проблему до останнього часу становила й відсутність загальноприйнятих підходів до визначення і критеріїв оцінки тяжкості ГПН. Наприклад, в англійській літературі фігурує понад 30 визначень гострої ниркової недостатності. Така ситуація не дозволяє дати навіть мінімально об'єктивну оцінку результатам досліджень цього стану. Зокрема, захворюваність на ГПН за даними деяких авторів варіювала від 1% до 31%, а летальність становила від 19% до 83% [2,5].

Мета роботи. Простежити становлення поняття ГПН, показати основні методичні аспекти профілактики ГПН та виявити найважливіші фактори профілактики даного захворювання.

Матеріали та методи. Проаналізовані провідні роботи з вивчення ГПН та їх зв'язок з розвитком патології в організмі. Джерелами науково-медичного пошуку стали бази даних Бібліотеки Конгресу США (Pubmed), Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського та Державної центральної науково-медичної бібліотеки. Використовувалися також матеріали вітчизняних з'їздів та конференцій з невідкладних станів та нефрології.

Результати дослідження і їх обговорення. Гостра ниркова недостатність (ГНН) і ГПН – це еволюційні поняття гострого порушення ниркових функцій. ГНН – широко поширене та надзвичайно небезпечне для життя хворого захворювання, з яким може зіткнутися лікар практично будь-якої спеціальності.

Термін «гостра ниркова недостатність» проіснував понад 50 років. Однією з важливих причин, яка призвела до його модернізації даного терміну, була

відсутність загальноприйнятого клінічного визначення, критеріїв діагностики та системи стратифікації тяжкості ГПН. У 2002 р. група міжнародних експертів Acute Dialysis Quality Initiative (ADQI) розробила уніфікований підхід до визначення, діагностичних критеріїв та стратифікації тяжкості ГПН [6].

Головне в профілактиці – це виявлення груп ризику ГПН, а саме: вік ≥ 65 років, цукровий діабет, аутоімунні захворювання, нефротоксини (в тому числі нефротоксичні медикаменти, рентгенконтрастні речовини, алкоголізм та наркоманія), сепсис, травми, шок, гемотрансфузії, захворювання печінки і нирок, порушення гемокоагуляції, вагітність, гостра і хронічна серцева недостатність, тривалі і об'ємні операції, гіповолемія та ін. Дегідратація може служити пусковим механізмом для ГПН, оскільки пацієнти зазвичай страдають лихоманкою, а їм рідко проводиться інфузійна терапія на догоспітальному етапі. Необхідно ретельно контролювати функції нирок у пацієнтів групи ризику, а також інформувати пацієнтів про необхідність дотримання адекватного питного режиму для запобігання гіповолемії. Необхідно своєчасно та інтенсивно лікувати невідкладні стани, які призводять до зниження об'єму циркулюючої крові (ОЦК).

Небезпеку розвитку ГПН зменшує зниження травматичності оперативних втручань, суворе дотримання правил асептики, своєчасна боротьба з інфекцією (бажано не призначати нефротоксичні медикаменти), профілактичне введення малих доз гепарину та кофеїну-бензоату натрію.

Основна стратегія цілеспрямованої терапії щодо запобігання ГПН у післяопераційному періоді базується на протоколах, які дозволяють уникнути гіпотензії, і включають обережне та збалансоване використання інфузійних розчинів, вазопресорів, інотропних препаратів та кровозамінників [1].

У хворих групи ризику слід уникати різкого зниження рівня артеріального тиску та зменшення ОЦК, і по-можливості не використовувати рентгеноконтрастні препарати та нефротоксичні медикаменти. Як цитопротектори, що знижують ризик розвитку ГПН, доцільно застосовувати антагоністи кальцію (верапаміл), гліцин, теofilін, антиоксиданти (глутатіон, вітамін Е). Якщо необхідна підтримка катехоламінами, використовують внутрішньовенно дофамін, який здатний збільшити нирковий кровообіг і діурез та в деяких випадках може запобігти розвиток ГПН.

Згідно клінічних рекомендацій CRIGO (2012) у пацієнтів з ГПН чи ризиком розвитку ГПН, як початкова терапія для підтримки ОЦК пропонується використовувати головним чином ізотонічні розчини кристалоїдів, а не розчини колоїдів (у більшості клінічних центрів застосування ізотонічного розчину хлориду натрію є стандартом такої терапії) [5]. Застосування ізотонічного розчину хлориду натрію як стандартного способу відновлення ОЦК і

профілактики ГПН обумовлене відсутністю чітких доказів переваги колоїдних розчинів у цій ситуації, а також наявність деяких даних, що певні колоїдні розчини можуть самі викликати ГПН, не кажучи вже про їхню високу вартість. Загальноприйнято, що для регідратації колоїдні розчини можуть застосовуватися у деяких хворих лише як допоміжний засіб – наприклад, у пацієнтів, яким необхідна інфузія великих обсягів рідини.

При високому ризику розвитку або вже розвиненому ГПН слід тимчасово скасувати медикаменти-блокатори ренін-ангіотенгінової системи і перейти на лікування з використанням інших антигіпертензивних препаратів. Терапія ГПН повинна забезпечувати добове ентеральне споживання білка в межах 1,0 г/кг маси тіла та мати енергетичну цінність не нижче 25 ккал/кг маси тіла. Петлеві діуретики доцільно застосовувати лише при гіперволемії, так як вони при гіповолемії можуть викликати побічні ефекти.

Для профілактики медикаментозної ГПН слід уникати застосування потенційно нефротоксичних лікарських засобів (ЛЗ), особливо у пацієнтів групи ризику. У разі необхідності призначення ЛЗ, що впливають на ниркову гемодинаміку, терапію слід розпочинати з мінімальної допустимої дози препарату та уникати одночасного впливу двох і більше потенційно нефротоксичних препаратів.

За перших ознак розвитку медикаментозного пошкодження нирок потрібно переглянути список ЛЗ, які отримує пацієнт, щоб виявити джерело токсичного впливу. Треба провести заходи щодо профілактики подальшого ураження нирок шляхом адекватного контролю артеріального тиску та водного балансу і тимчасово скасувати всі потенційно нефротоксичні ЛЗ.

Заходи щодо запобігання медикаментозного пошкодження нирок наступні:

- 1) лікарі мають бути добре проінформовані про нефротоксичні ЛЗ і по можливості використовувати ефективні ЛЗ, які не мають нефротичної дії;
- 2) ретельно враховувати фактори ризику нефротоксичності та при необхідності їх корегувати;
- 3) оцінка базових ренальних функцій перед початком лікування;
- 4) приведення дози ЛЗ у відповідність до ниркових функцій;
- 5) уникати призначення комбінації нефротоксичних ЛЗ;
- 6) підтримка адекватної гемодинаміки;
- 7) контроль необхідної гідратації, щоб уникнути гіпоперфузії нирок та посилення нефротоксичності ЛЗ;
- 8) відстеження в динаміці функцій нирок при використанні потенційно нефротоксичних ЛЗ;
- 9) за перших ознак порушення функції нирок необхідно ретельно переглянути список призначених ЛЗ у пошуках «винного» препарату. Якщо список ЛЗ достатньо великий, а пацієнт знаходиться у стабільному стані, то відмінюють останній із призначених

ЛЗ; 10) інформування пацієнта (батьків) про можливі негативні нефрологічні наслідки фармакотерапії та своєчасне звернення до лікаря при їх появі [4].

Використання йодованих контрастних речовин у хворих групи ризику повинно бути зведене до мінімуму, особливо у людей похилого віку та у пацієнтів з хронічною нирковою недостатністю, дегідратацією, цукровим діабетом і хронічною серцевою недостатністю. Якщо необхідно використання контрастних речовин, то можна знизити ризик, мінімізувавши обсяг внутрішньовенного введення контрастної речовини, використовуючи неіонні або низькоосмоляльні, або ізоосмоляльні контрастні речовини, уникаючи одночасне призначення нестероїдних протизапальних препаратів і використовуючи перед дослідженням внутрішньовенну інфузію фізіологічного розчину.

З метою профілактики ГПН внаслідок введення рентгенконтрастних речовин рекомендується: 1) збільшити добовий діурез за рахунок ентерального вживання рідини, якщо відсутності до цього протипоказання; 2) виключити необґрунтований прийом нестероїдних анальгетиків; 3) раціональне харчування (обмежити продукти, які містять велику кількість білка та кухонної солі); 4) запобігання ГПН, викликаного міоглобінурією (гідратація, алкалізація сечі та ін.); 5) виконання альтернативного візуалізуючого дослідження без застосування рентгенконтрастних речовин; 6) використання мінімально необхідного обсягу контрастної речовини з найменшою осмоляльністю; 7) не проводити гемодіаліз або гемофільтрацію для видалення рентгенконтрастної речовини; 8) у госпіталізованих пацієнтів рівень креатиніну у сироватці крові слід досліджувати через 12–24 та 48 годин після введення рентгенконтрастної речовини.

Алгоритм дій при веденні онкологічних пацієнтів, що перебувають у групі ризику розвитку ГПН, досить повно сформульований і відображений у Рекомендаціях з моніторингу функції нирок у онкологічних пацієнтів Міжнародного товариства геріатричної онкології (International Society of Geriatric Oncology (SIOG2)] і включає: 1) оцінку супутньої патології; 2) адекватну гідратацію; 3) оцінку швидкості клубочкової фільтрації; 4) корекцію дози препарату для пацієнтів з порушеною функцією нирок перед кожним його призначенням; 5) використання препаратів з найменшою нефротоксичністю та/або антидотів для запобігання нефротоксичності; 7) уникнення призначення двох і більше нефротоксичних препаратів [6].

Щоб ще краще зрозуміти механізми виникнення ГПН, необхідне проведення подальших досліджень для отримання адекватної доказової бази на

користь застосування тих чи інших клінічних методів лікування і для розробки нових підходів до моніторингу та профілактики даного захворювання.

Висновок: 1) Однією з важливих проблем медицини є раннє виявлення та профілактика ГПН, так як у зв'язку із старінням населення та розширення можливостей інтенсивної терапії передбачається подальше зростання даного захворювання.

2) Знання факторів розвитку нефротоксичності, адекватна оцінка екскреторної функції нирок та своєчасна профілактика ГПН відіграють важливу роль у лікуванні хворих групи ризику.

3) Профілактика ГПН повинна передбачати негативний вплив на функції нирок таких агресивних факторів як об'ємні операції, гіповолемія, інфекції та нефротоксичні препарати.

Список літератури

1. Al-Dorzi HM, Albarrak A, Ferwana M. et al. Lower versus higher dose of enteral caloric intake in adult critically ill patients: a systematic review and meta-analysis. *Crit Care* 2016; 20:358
2. Bouman C, Kellum JA, Lamiere N, Levin N. Definition of acute renal failure. *Acute Dialysis Quality Initiative. 2nd International Consensus Conference, 2002*
3. Case J. Epidemiology of acute kidney injury in the intensive care unit / J. Case, S. Khan, A. Khan, R. Khalid // *Crit. Care Res. Pract.* — 2013. — 479730.
4. Cynthia A. Naughton Drug-induced nephrotoxicity. *Am.Fam. Physician.* 2008; 78 (6): 743-750.
5. KDIGO Clinical Practice Guideline for Acute Kidney Injury / *Kidney Disease: Improving Global Outcomes (KDIGO) Acute Kidney Injury Work Group // Kidney inter. Suppl.* - 2012. -Vol. 2. - № 6. - P. 1–138.
6. Zakharova E.V., Ostroumova O.D., Klepikova M.V. Drug-Induced Acute Kidney Injury. Safety and Risk of Pharmacotherapy. 2021;9(3):117-127. (In Russ.) <https://doi.org/10.30895/2312-7821-2021-9-3-117-127>

УДК 339.9.093

Igambekova A.A.
master's degree student

COOPERATION BETWEEN KAZAKHSTAN AND CHINA IN THE FRAMEWORK OF THE PROJECT “ONE BELT – ONE ROAD”

Annotation. This article analyzed the impact of the Belt and Road Initiative on the modern system of international and regional relations, the prospects for the development of cooperation between Kazakhstan and China, interaction in the economic sphere.

Key words: Kazakhstan, China, integration, one belt and one road, economic cooperation

Игамбекова А.А.
Студент магистратуры

СОТРУДНИЧЕСТВО КАЗАХСТАНА И КИТАЯ В РАМКАХ ПРОЕКТА «ОДИН ПОЯС – ОДИН ПУТЬ»

Аннотация. В данной статье было проанализировано влияние Инициативы «Один пояс и один путь» на современную систему международных и региональных отношений, перспективы развития сотрудничества между Казахстаном и Китаем, взаимодействия в экономической сфере.

Ключевые слова: Казахстан, Китай, интеграция, один пояс и один путь, экономическое сотрудничество

It has been 30 years since bilateral economic and political relations, which gained momentum with different dynamics. In this regard, in the context of assessing the prospects for cooperation between the two countries, it is important to analyze the pace of development of bilateral relations during the implementation of China's "One Belt – One Road" initiative. Originally known as the Great Silk Road Economic Belt, the initiative was launched on September 7, 2013 by Chinese President Xi Jinping under the title "Building a Bright Future by Developing Friendship between Peoples." On October 3 of the same year, Xi Jinping proposed to the Indonesian People's Council to establish the 21st Century Maritime Silk Road. The two initiatives were later merged under the concept of "One Belt – One Road". Although the work done in the first five years of the initiative was summed up in 2018, concrete steps to implement its mechanisms began later, not in 2013.

In general, it is clear that the Pacific region is in the first place in terms of strengthening its influence in China, but for Beijing, the Central Asian region, including Kazakhstan, is an important strategic area. There are several reasons for this: first, China will strengthen its potential on the basis of a transcontinental space by

improving access to markets, resources, transit corridors, ports and security partnerships in the Central Asian region. Second, the expansion of the western region will allow China to withdraw from its eastern front, thereby reducing resistance from the United States and its allies in East Asia.

Relations between China and Kazakhstan are being studied by Kazakh scientists.

In 2011 M. Omarova's monograph "Relations between Central Asia and China (1992-2010)" was published. The monograph deals with the relations of the Central Asian republics with the People's Republic of China after independence. The parties analyzed the development of cooperation between the parties in the political, security, trade, economic and cultural spheres. Relations between Kazakhstan and China were established by a well-known political figure, diplomat K. It is also the basis of Sultanov's research work. In his research, he discusses the formation and development of bilateral relations between Kazakhstan and China, their prospects, assessing the economic reforms in Kazakhstan and China. Researcher of relations between China and Central Asia K. Analyzed in the works of Syroezhkin. In addition to trade, economic and political ties between the two countries, his works cover other issues of bilateral and multilateral cooperation. In addition, the author's scientific articles widely discuss the process of resolving the border issue between China and Kazakhstan through a historical review. It analyzes the issue of transboundary rivers between Kazakhstan and China. In this regard, the researcher K. Syroezhkin's three-volume monograph "Kazakhstan-China: from border trade to strategic partnership", published in 2010, has been a major expert in the field of diplomatic relations between Kazakhstan and China for almost twenty years. In his first book, the author analyzes the first steps of cooperation between Kazakhstan and China, focusing on the border issue, the issue of transboundary rivers, the issue of Kazakhs in China, and analyzes major economic projects between the parties. In his second book, the scholar discusses China's policy in Central Asia in the context of strategic partnership, focusing on the Chinese factor in Kazakhstan and the problems of bilateral relations. The third book is a document that contains various agreements signed between Kazakhstan and China, joint declarations, memorandums between ministries, and many other official documents [1].

The geopolitical importance of China, which is currently actively pursuing its policy in Central Asia, Afghanistan and Africa, has increased. China is becoming an important player, competing with Russia and the United States for influence in the Middle East. Like Russia, China is working to eliminate international terrorism in the Middle East and prevent religious extremism. At the same time, China is expanding its military capabilities in the Asia-Pacific region and elsewhere, expanding its ports and

military facilities. It is in this Asian region that it has established its competitive advantage.

The idea of regional integration was recently proposed during Chinese President Xi Jinping's visit to Central Asia in September 2013 as a project of the Great Silk Road Economic Belt, and in October during his visit to Southeast Asia as a project of the Great Way of the XXI Century. One Belt and Road Initiative (BRI) has given a new impetus. These projects were later presented as the “One Belt – One Road” initiative. It covers the following areas: political rapprochement, infrastructure ties, free trade, capital exchange, rapprochement of peoples. Therefore, its main goal is economic rapprochement.

It should be noted that the “One Belt and One Road” project, which arose in the context of China's growing role in the world economy and politics, is based on the need for China to seek new transit routes to transport its goods to world markets, especially the European market. The main goal of the initiative is to develop China’s transit and transport potential through five main routes. They need to connect China with Europe, the Middle East and Africa.

As part of the initiative, China will pay special attention to the development of the “New Eurasian Land Bridge Economic Corridor”, also known as the “Northern Eurasian Corridor” [2].

First, China has high hopes for the development of integration ties with the Western European market by land,

Secondly, due to the favorable geopolitical situation in China in Central Asia.

The Central Asian states are of great importance in the implementation of the “One Belt and One Road” project. The People’s Republic of China is also an important partner for Central Asia, as China has become one of the largest investors in the development of transport, communications and energy infrastructure. Investment is an important indicator of Kazakhstan-China relations. During the years of Kazakhstan’s independence, China has invested \$ 20 billion in the country. China ranks fifth on the list of lending countries, and Nur-Sultan owes Beijing 10.45 billion dollars.

The parties are now focusing on the development of economic ties. China is Kazakhstan’s second largest trading partner after Russia. According to the Ministry of Finance of Kazakhstan, in 2019 the trade turnover increased by 23.4% and amounted to 14.4 billion dollars. The country exports natural resources - gas, copper, oil. Imports electronics, cars, clothes, medicines.

Interestingly, Beijing offers other data. According to Chinese customs statistics, in 2019 the bilateral trade turnover increased by 10.9% to 22.07 billion dollars.

Political and economic relations between Kazakhstan and China have been developing rapidly for many years. In January-February 2021, the trade turnover

between the two countries increased by 20% compared to the same period last year and amounted to \$ 3.5 billion. This is the most dynamic development in the history of cooperation between the two countries. Exports between China and Kazakhstan increased by 50% and imports by 14.5%. In the first two months of this year, imports amounted to \$ 1.8 billion, while exports to China reached \$ 1.7 billion [3].

According to the Consulate General of China, in 2020 the bilateral trade turnover between China and Kazakhstan decreased by 2.6% compared to last year and amounted to 21.44 billion dollars. In addition, the volume of imports from China to Kazakhstan decreased by 8% compared to the previous year and amounted to 11.71 billion dollars [4].

As for direct investment from China in the non-financial sector, last year it increased by 44% to 600 million dollars.

China is one of the five largest investors in Kazakhstan, accounting for 4.7% of total investment. 2005-2020 Vice Minister of Trade and Integration Kairat Turebayev noted in March that Chinese investments exceeded 19.2 billion dollars.

In 2020, the share of exports to China in the balance sheet was 25% [4].

In addition, Chinese industries in Kazakhstan are provided with investment projects. As for the industrial sector, Chinese investment in Kazakhstan has expanded from the energy sector to the non-energy sector. Chinese goods are more competitive than Russian and Belarusian goods, and Chinese goods cannot be excluded from the Customs Union.

Today, about 2 million of our compatriots live in China, and Chinese Kazakhs speak the Kazakh language using the direct writing alphabet. Many Kazakhs live and study in cities such as Beijing and Shanghai, but the Xinjiang Uyghur Autonomous Region is a traditional area of political opposition in Kazakhstan.

In addition to economic advantages, China is interested in the political strategy of Central Asian states: China, like some Western countries seeking to develop cooperation with Central Asian countries such as China, does not interfere in the internal affairs of China, does not raise human rights issues.

Of course, China's "One Belt and One Road" project has economic and political significance for Kazakhstan. Central Asian countries understand that without foreign sources of investment, without the use of foreign experience, it will be difficult to improve the socio-economic situation in the region and the country, to develop qualitatively.

However, Central Asian states, including Kazakhstan, have well-founded threats: economic dependence on China could lead to geopolitical, security and military dependence.

Given that the Eurasian integration association is based not only on the economy, but also on politics and civilization, the Eurasian Economic Community can be considered as an alternative to the “One Belt and One Road” project. However, so far there has been no full convergence of the two projects, which indicates that these two projects, on the contrary, will be competitive.

Thus, it should be noted that the cooperation between Kazakhstan and China in the framework of the project “One Belt and One Road” is aimed at the development of certain sectors of the economy of Kazakhstan. The initiative has become an important project that will affect the current state and prospects of bilateral cooperation in Central Asia, in particular between Kazakhstan and China.

List of references:

1. Сыроежкин К.Л. Казахстан– Китай: от приграничной торговли к стратегическому партнерству. – Алматы: Казахстанский институт стратегических исследований при Президенте РК, 2010. – В трех книгах
2. Serafettin Yilmaz and Liu Changming. The Rise of New Eurasianism: China’s «Belt and Road» Initiative and Its Implications for Euro-Atlanticism. China Quarterly of International Strategic Studies, Vol. 2, No. 3, P. 405. DOI: 10.1142/S2377740016500214. Available at: <https://www.worldscientific.com/doi/pdf/10.1142/S2377740016500214>
3. Rousseau, R., "Kazakhstan - continuous improvement or stalemate in its relations with China." Khazar Journal of Humanities and Social Sciences 14, no. 3 (2011): p.13.
4. Товарооборот между РК и Китаем показал исторический рост//<https://kapital.kz/economic/94471/tovarooborot-mezhdu-rk-i-kitayem-pokazal-istoricheskiy-rost.html>
5. Казахстан и Китай провели переговоры по дальнейшему развитию МЦПС «Хоргос» //<https://khorgos.kz/kazahstan-i-kitaj-proveli-peregovory-po-dalnejshemu-razvitiyu-mczps-horgos/>

Scientific adviser: PhD (hist.science), assoc. professor Idrysheva Zh.K.

Наукове видання

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ Й НАУКИ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 10

Відповідальна за випуск: Ю.І. Колісник-Гуменюк

Макет і комп'ютерна верстка: В.В. Гуменюк

Дизайн обкладинки: І.С. Колісник

Адреса оргкомітету:

Львівський навчально-науковий центр професійної освіти
79008, вул. Кривоноса, 10
м. Львів, Україна

<http://npucenter.lviv.ua/публікації>

ISSN 2663-9718

Сучасні тенденції розвитку освіти й науки : проблеми та перспективи:
зб. наук. праць / [гол.ред. Ю.І. Колісник-Гуменюк]. Київ–Львів–Бережани–
Кельце, 2022. Вип. 10. 187 с.

Електронне видання
Умовн.-друк. арк. 10,1. Об'єм файлу – 2,8 МБ.